

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şeyda BÜKRÜCÜ

**OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE ORDUNUN SİYASET VE
TOPLUMSAL HAYATIN DİĞER ALANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şeyda BÜKRÜCÜ

**OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE ORDUNUN SİYASET VE
TOPLUMSAL HAYATIN DİĞER ALANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ramazan İZOL

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Şeyda BÜKRÜCÜ'nün bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Bilge Küçüköner
Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Ramazan İzci
Üye : Yrd. Doç. Dr. Saray ÖZER

Tez Konusu: Anadoludan Türkiye Cumhuriyetine Ordunun İyileşme ve Toplumun Hayatına Olan Etkisi Üzerinde

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi 24/06/2011

Mezuniyet Tarihi : 28/06/2011

Prof. Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ	iv
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE

ASKER-SİYASET İLİŞKİSİ.....	4
1.1. M. Ö.'den Günümüze Değın Darbe Tarihçesi.....	4
1.2. Darbe, İhtılal ve Devrim Kavramları.....	5
1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Askeri Toplum Niteliği.....	6
1.3.1. Osmanlı-Türk Ortak Mirası Ordunun Siyasete Etkisinin Temeli.....	6
1.3.2. 1870 Sonrası Dünyadaki Askerlik Alanındaki Gelişmeler.....	8
1.4. Koşullar ve Özellikleri.....	9
1.4.1. 29 Ekim 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti Ordularına Mesajı.....	10
1.4.2. Atatürkçü Düşünce Sisteminde Askerlik ve Ordu.....	11
1.5. Tarihsel Pretoryenizm.....	12
1.6. Türkiye'de Ordu: Pretoryen Kültürün Dışavurumu.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ ŞEF DÖNEMİ VE 1960 ASKERİ DARBESİNE GİDEN SÜREÇ, 12 MART 1971

MUHTIRASI, 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE 28 ŞUBAT 1997 SÜRECİNE GİDEN SÜREÇ

2.1. Ordu İçindeki Farklı Görüşler.....	18
2.1.1. Dış ve İç Politika Faktörü (1945) -İsmet İnönü Dönemi(Milli Şef).....	19
2.1.1.1. Ordu İçinde Farklı Gruplar ve CHP.....	23
2.1.1.2. 1945 Yılıının İlk Yarısındaki Olaylar ve Türk Siyaseti.....	24
2.1.1.3. Sovyet İlişkilerini Düzeltmek İsteyen Türk Hükümetinin Sonuçsuz Kalan Tek Yanlı Girişimleri.....	25

2.1.2.1960'a Kadarki Dönem Hakkında Kısa Bir Hatırlatma.....	27
2.1.2.1.Ordunun Beklentileri.....	28
2.1.2.2.Seyfi Kurtbek'in Reform Programı.....	29
2.1.3. Sınırlı Özgürlüğü Genişletme Çabası: Demokrat Parti Hareketi.....	31
2.1.3.1. Demokrat Parti'nin Yapmak İstedikleri.....	34
2.1.4.Irak'ta 14 Temmuz 1958 Askeri Darbesi'nin Bağdat Paktı ve Türk Dış Politikasına Etkileri.....	38
2.1.5. Silahlı Kuvvetler Bildirisi (27 Mayıs 1960)	43
2.1.5.1.1961 Anayasasını Yapanlar.....	44
2.1.6.1960 Sonrası Dönem.....	45
2.2.1960-70 Arası Dönem, 12 Mart Muhtırasına Giden Süreç.....	46
2.2.1.12 Mart Müdahalesi ve Anayasa Değişikliği.....	48
2.2.1.1.1971 ve 1973 Anayasa Revizyonları.....	50
2.2.2.12 Mart Muhtırasının Gösterdikleri.....	51
2.2.3.12 Mart ve Dış Etkiler.....	52
2.2.4.12 Mart Sonrasına Genel Bir Bakış.....	54
2.2.5. Türk Basınında 1977-1978 Yıllarının Değerlendirilmesi.....	58
2.2.6.1979 Yılı Ordu'nun Uyarısı.....	59
2.3.12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve 28 Şubat 1997 Sürecine Giden Yol.....	60
2.3.1.12 Eylül Rejimi (1980-1983).....	62
2.3.2.12 Eylül Darbe Bildirimi, Darbe Süreci, Gelişimi ve Sonuçları.....	65
2.3.3.12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden 28 Şubat'a.....	66
2.3.4.28 Şubat Post-Modern Darbesi ve Bildirisi: 28 Şubat Süreci, Gelişimi ve Sonuçları.....	67
2.3.4.1.28 Şubat Sürecinin Tanımlanması.....	68
2.3.4.2.28 Şubat'ın Anlamı.....	69
2.3.5.28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Basın Bildirisi.....	70
2.3.6.“Post-Modern Darbe” Tartışması.....	72
2.3.7.12 Eylül ve 28 Şubat Bildirilerinin Karşılaştırılması.....	74
2.3.8.Askerî Toplum ve Siyaset.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ASKERİN EKONOMİ, HUKUK ve SİVİL HAYATIN DİĞER ALANLARI İLE İLİŞKİSİ ve ETKİLERİ.....	79
3.1.24 Ocak 1980 Kararları.....	79
3.1.1.24 Ocak Kararlarının Kısa Vadedeki Önemli Ekonomik Sonuçları.....	81
3.1.2.Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK).....	85
3.1.2.1.OYAK’ın Varlığının Değerlendirilmesi.....	87
3.2.Türkiye’de Askerin Yargıdaki Ayrıcalıklı Konumu.....	88
3.2.1.Ordu-Siyaset İlişkilerini Yeniden Düzenleyen Yasal Düzenlemeler.....	89
3.2.1.1.Türkiye’de Askeri Yargının İşlevi.....	90
3.3.Ordunun Farklı Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme.....	91
3.4.Avrupa’nın Türk Askerine Bakışı.....	93
3.5.Türk Silahlı Kuvvetlerinin Siyasete Etkisi Üzerine Farklı Bir Değerlendirme.....	96
3.5.1.Askerden Bayram Mesajı.....	96
3.5.2.Türkiye’de Asker- Sivil İlişkisi ve Milli Güvenlik Kurulu.....	98
3.5.2.1.Milli Güvenlik Siyasetinde Kurumsal Rol Dağılımı.....	99
3.5.3.Baskı Aygıtı ve İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler- Kitle İlişkisi.....	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKER-SİYASET İLİŞKİSİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN MANTIKSAL ÇERÇEVESİ.....	104
4.1.Türkiye-Abd İlişkilerinin Gelişimi Açısından Doksanlı Yılların Anlamı.....	104
4.2.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye ve Orta Doğu.....	107
4.3.Türkiye’nin Terörle Mücadele Politikaları ve Tsk.....	109
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	115
ÖZGEÇMİŞ.....	123

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A g e	Adı Geçen Eser
A g m	Adı Geçen Makale
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AP	Avrupa Parlamentosu
ASÜK	Askeri Sınai Üniversiter Kompleks
AT	Avrupa Topluluğu
ATAŞ	Anadolu Tasfiyehanesi Anonim Şirketi
AYİM	Askeri Yüksek İdari Mahkemesi
BÇG	Batı Çalışma Grubu
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi

EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
EMASYA	Emniyet-Asayiş- Yardımlaşma
EOKA	Kıbrıslıların Mili Mücadele Örgütü
Gnkur Bşk	Genelkurmay Başkanı
GP	Güven Partisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslar arası Para Fonu
İTK	İttihat ve Terakki Komitesi
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KPK	Karma Parlamento Komisyonu
MC	Milliyetçi Cephe
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	Milli Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
MSP	Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
Org	Orgeneral
PKK	Kürdistan İşçi Partisi

RP	Refah Partisi
RY	Refah Yol Hükümeti
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SODEP/SHP	Sosyal Demokrasi Partisi/Sosyal demokrat Halkçı Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THY	Türk Hava Yolları
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
YAŞ	Yüksek Askeri Şura

ÖZET

Bu makalenin amacı; Türkiye’de ordunun etkinlik alanlarına değinmek ve bu alanlar hakkında bilgi vermektir. Osmanlı İmparatorluğu mirası üzerine kurulmuş, pretoryen bir kültürden gelen Türkiye’de ordu etkinliği zaman zaman önüne geçilemez biçimlerde sistemdeki yerini almıştır. Asıl amacı devletin savunmasını yapmak olan ordu, farklı alanlarda nüfuz mücadelesine girişmiştir. Türkiye’de ordu dört kez sivil hayata müdahale etmiştir ve hala kendini ayrıcalıklı konumda görmektedir. Değişen dünyada, ordunun sistem içerisinde bu derece yer alması kabul görmeyen bir durum olarak, demokratikleşmenin önünde engel olarak durmaktadır. Ayrıca ordunun yalnızca siyaset üzerinde değil, ekonomi ve hukuk alanlarındaki ayrıcalıklı konumuna asker-sivil ilişkilerini göz önünde bulundurarak yer vermektir. İkinci Dünya Savaşından sonra dünya siyaseti yeniden şekillenmeye başlamıştır. Dünyanın iki kutba ayrılmasıyla başlayan süreç, zaman içerisinde mutasyonlara uğramıştır. Sovyetlerin yıkılmasında sonra her şeyin çok farklı olacağı düşüncesi kısmen doğru çıkmıştır. Türkiye’deki darbelerde dış güçlerin etkisi ve başka ülkelerdeki örneklere yer verilmiştir. Avrupa Birliği üyeliği konusunda oldukça hassas bir noktada olan Türkiye’nin 2011 yılı itibariyle orduya bakış açısına değinilecektir. Sürenin uzun ve olayların kesif olması dolayısıyla mümkün olduğunca detaydan kaçınılmış ve olayların nüvesi anlatılmaya çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Osmanlı’da ordu, Türkiye’de Ordu, Darbe, Siyaset- Ordu İlişkisi, AB, ABD, Türk Dış ve İç Politikası, Pretoryen Kültür.

SUMMARY

“ FROM OTTOMAN EMPIRE TO THE TURKISH REPUBLIC, EFFECTS ON OTHER AREAS OF ARMY IN POLITICS AND SOCIAL LIFE”

The aim of this article is to touch the fringes of the Turkish army's efficiency areas and to give some informations about these areas. In Turkey, which is set up the heritage from the Ottoman Empire and to inherit pretoryen culture, from time to time army's efficiency area is irremediably variously to supersede the system. Army's ultimate purpose defends the government but it attempts ascendance controversy to different areas. In Turkey army interfered the civil life four times and still it sees itself concessive position. The world is changing, army's efficiency's to the system is not the done thing and halt the barrier to democracy. Moreover, not only to give way entirely the efficiency to politics but also army's concessive position from the economy and law, to make allowance soldier-civil relations. After world war II, World politics has begun to take shape. The process which starts with polarizing of world in two, has had mutations with time. Idea that everything is proceeding in a very different way has become particularly true. At this point, coups from Turkey, to give informations about the efficiency of these coups to the external power and to exemplify from different countries aspects. In Turkey which is especially sentimental to the membership of European Union, as of a 2011, deals with the Turkey's army's point of view. Because the period is long and incidents are dense, the details will be avoided as possible and gists will be told.

Key Words: Army from Ottoman Empire, Army from the Turkey, Coup, Relations Between Politics to Army, EU, USA, Turkey's Internal and External Politics, Pretoryen Culture

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu, gelişimi ve şu anki durumu hususlarında ordu etkinliği var mı varsa ne ölçülerde var ve gelişimin neresinde sorusuna cevap bulmaya çalıştım. Militarist bir kimlikle kurulan Türkiye'de bilindiği üzere ordu sistemin gidişatına günümüze değin dört kez müdahale etmiştir. Asıl görevi devleti ve milleti korumak olan bir kurumun demokratik bir toplumda bu denli sistemin içerisinde yer alması günümüz dünyasında kabul görmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca güvenlik alanında değil sosyal hayatın çeşitli evrelerinde varlığını gösteren bir kurum olmak ordunun asli görevleri arasında yer almamaktadır. Bu alanlar hukuk, ekonomi ve sivil- asker ilişkilerinde kendini göstermektedir.

Yüksek lisansa başlarken ve öğrenim dönemi boyunca sağladığı desteklerinden dolayı kıymetli hocam, Sayın Yardımcı Doçent Doktor Ramazan İZOL'e öncelikle şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca her zaman yanımda olan ve tez çalışmamın gelişmesi ve sonuçlandırılması evresinde benden yardımlarını esirgemeyen ablam Gülay DAVUL'a çok teşekkür ediyorum. Bu çalışmamın herkese faydalı olması dileğiyle...

Her yeni olgu bizi şimdiden koparıp geçmiş ve gelecek arasında askıda bırakan deneyimsel ve zihinsel bir “yarık”tır.

Hannah

Arendt

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti tarihi kahramanlıkların, özverinin ve inancın tarihi olarak tüm dünyada ilgi ile karşılanan bir tarih olarak karımıza çıkmaktadır. Bu “görkemli” tarihte en göze çarpan ve kahramanlıkların büyük bir bölümünü üzerine almış bulunan ordu kurumu karımıza çıkmaktadır. Ordu, Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze değin sistem içerisindeki yerini, en üst düzeyde, almıştır. Ordu Osmanlı’dan başlayarak ele alındığında her daim diğer kurumlar içerisinde gerek yetkileri gerekse nüfuz olarak üst sıralarda yer almıştır ve bugün hala bu durumu korumak için çaba sarf etmektedir.

Ordu, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında önemli bir yere sahip olduğundan ötürüdür ki var olan ve korumak için her daim çaba sarf ettiği nüfuzunu siyaset içerisinde de gösterme çabası içerisinde olmuştur. Bu aslında Osmanlı’dan gelen bir gelenektir, denilebilir. Osmanlı’da ordunun yeri o kadar büyüktü ki iktidarı ele geçirecek ya da en azından derinden etkileyebilecek güce sahipti. Ekonomik bağlamda da çok güçlülerdi özellikle her zaferden sonra dağıtılan cülus bahşişi Osmanlı ekonomisini ve çöküşünü tetikleyen önemli unsurlardan biri olmuştu. Bu durumdan kurtulabilmek adına verilen gayretler sonucu her ne kadar ordu kurumu sistemden uzaklaştırılmak istense de bu kuruma duyulan ihtiyaç sonucunda farklı adlarda ve farklı şartlarda tekrar tekrar sisteme entegre edilmiştir.

Askerin sistemde var olması Türklere bir gelenek olarak karımıza çıkmaktadır. Aslında bu askeri toplumların her birinde ayrı ayrı mevcuttur. Yalnızca kuruluş felsefesi bakımından ve konumu olarak Türkiye mi bu durumda yoksa dünyada farklı örnekleri var mı sorusuna metinde cevap verilmeye çalışılacaktır. Bilindiği üzere dünya tarihi savaşların, çatışmaların tarihidir ve başa gelen iktidarlar çoğu zaman varlıklarını ve meşruiyetlerini sağlamak açısından ordularından yardım almışlardır. Yardım, bu noktada, askere sistem içerisinde yer vermek biçiminde şekillenmiştir. Türkiye bunun en bariz örneği olarak

karşımıza çıkmaktadır. Farklı örnekleri de elbette mevcuttur ve metinde bu konu üzerinde de kısaca durulacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ideali ordunun etkinliğini siyaset üzerinden çekmekti. Metinde Atatürk'ün ordu ile siyaset arasındaki ilişkiye bakış açısına geniş bir biçimde yer verilecektir. Atatürk'ten sonra başa geçen İsmet İnönü de ordu ve siyaset diyalektiği üzerinde etkin bir konum içerisinde yer almıştır. Atatürk ile İnönü'nün bu bakımdan farklılıklarına da yer verilecektir. Bu iki liderde ki özellikle Atatürk her ne kadar ordu ile siyaseti birbirinden ayırmak istemişse de militarist kökenle kurulmuş bir devlet de bu durum görüldüğü ölçüde kolay olmamıştır ve olmayacaktır.

Türkiye, kuruluşundan bu güne dört büyük müdahale ile demokratikleşme sürecine ara vermiş daha doğru bir ifadeyle vermek zorunda kalmış bir devlettir. 1960 askeri darbesi, 1971 muhtırası, günümüzde hala etkisini sürdüren 1980 askeri darbesi ve post-modern darbe olarak nitelendiren 28 Şubat 1997 sürecini demokrasi kesintilerinin içerisinde ele alabiliriz. Metinde 1960 darbesine muhtıraya yer verilirken aynı zamanda günümüze daha yakın olduğu için 1980 askeri darbesi ve 28 Şubat süreci karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Ayrıca asker-sivil ilişkilerine, askerinin her alanda varlığına ışık tutması açısından asker- ekonomi ilişkisine ve askerinin hukuk alanındaki konumuna ayrıntılı bir biçimde yer verilecektir. Askerinin sistemdeki meşruiyetinin şu anki durumu hususunda da çeşitli envanterler öne sürülmeye çalışılacaktır.

Türk toplumu aslında askerinin siyasetteki varlığını özümsemiş bir toplumdur. Ancak demokratik sistemlerde ordu Türkiye'deki kadar siyaset içerisinde yer almamaktadır. Burada unutulmaması gereken husus; hiç bir demokratik sistemde sürece bu derece direkt müdahaleler halk tarafından kabul görmemektedir.

Ordu kendini siyasi sistemin güvenlik kısmında yer alan bir kurum olarak görmemekte, aksine kendini sistemin tamamı olarak görmektedir. Bu da iktidarda olan siyasi otorite ile sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Yani ordu ile siyaset arasında birbirini olumlu biçimde etkileyecek gelişmelerden söz etmek pek de olası değildir. Çünkü göze çarpan nokta aralarında iktidar mücadelesinin var olmasıdır. Hal böyle iken çatışma ortamının doğmaması olasılık dışı olmaktadır.

Demokrasi sürecinin darbelerle ve müdahalelerle kesintiye uğramış olması yalnızca Türkiye'deki iç dinamiklerden mi kaynaklanmıştı yoksa üçüncü bir gücün de bunda etkisi var mıydı sorusunun yanıtına metinde cevap verilmeye çalışılacaktır. Türkiye dünyadaki konjonktüre göre çeşitli ülke saflarında yer almıştır ve bu politikasını günümüzde de değiştirmeden devam ettirmektedir. Bölgesel manada stratejik bir konumda olmasından ötürü Türkiye her daim askeri olarak güçlü bir ülke imajı çizmek zorundadır. Aslında bu nedenden ötürü belki de ordu yalnızca siyaset üzerinde değil her alanda etkili olma "gerekliliğini" kendinde bulmuştur, diyebiliriz.

Avrupa Birliği'ne entegre olma sürecinde yer alan Türkiye, bu oluşuma dâhil olmanın şartlarını bir bir yerine getirme çabası içerisinde. Fakat AB gibi bir topluluk iç ve dış politikasında ordunun bu denli güçlü bir konuma sahip olduğu bir ülkenin bünyesinde yer almasını ister mi? Bu soruya metinde cevap bulunmaya çalışılacaktır. Demokratik gelenekle varlıklarını idame ettiren ülkeleri oluşumun içine alan Birliğin, ordu etkinliği ve müdahalesi güçlü olan, kalabalık nüfuslu bir ülkeyi kendi bünyelerine katmaları kendi sistemlerinin güvenliği açısından ne derece mümkündür? Tezimizde yukarıda da belirttiğim konulara açıklık getirmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE ASKER-SİYASET İLİŞKİSİ

İlk bölümde tezimizi daha rahat irdelemek açısından Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve Türkiye Cumhuriyeti'nden bahsedilecektir. Bu noktada darbe kavramının tarihçesine, tarihten gelen militarist yaklaşımlara, Mustafa Kemal Atatürk'ün TC kurulduktan sonra ordu ve siyaset üzerinde yapmak istediği değişikliklere ve askerinin neden siyasete karışmak istediğine genel hatlarıyla değinilecektir. Ayrıca pretoryen kültür üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacaktır. Bu konuları ilk etapta açıklamak kavram kargaşasını ortadan kaldırmak açısından yerinde olacaktır.

1.1.M.Ö.'Den Günümüze Değın Darbe Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyeti tarihini incelemeye başlandığı anda göze çarpan ilk olgu “darbe”lerle demokrasi sürecinin sık sık kesintiye uğramasıdır. Aslında darbelerle kesintiye uğramış demokrasi süreciyle başa çıkarak bu günlere gelen bir ülke profili olarak karşımıza çıkmaktadır. Darbe her ne kadar güncele yakın gibi görünse de güçlü bir tarihi arka planı olduğu aşikârdır. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ne değinmeden önce darbelerin ilk olarak nerede ve hangi şartlarda ortaya çıktığına bakmak yerinde olacaktır.

Darbeler ilk olarak 2500 yıl önce rastlandı. M.Ö. 700 yıllarında eski Yunanda asillerin yüzyıllar boyu süren egemenliği sona ermişti. Denizyolları keşfedilmiş, ülkeler arası ticaret başlamıştı. Ticaret yoluyla gelen servet, ülkenin sosyal ve siyasal düzenini değiştirecekti. İktidarı ellerinde tutan asiller, iş ve ticaret alanında birden etkin olanları yadırgadılar. Atina, iki büyük kampa ayrıldı. Toprağa bağlı kalanlarla, denizlere açılanlar arasında başlayan kavgalar darbeler yol açtı. İrili ufaklı darbeler işte böyle başladı. Yöntem basitti: Birkaç tahrikçi öne geçer, bir kısım halkı ayaklandırır, elde mızraklarla önemli kişilerin evleri basılır darbe yapanlara karşı olanlar ya öldürülür ya da kent dışına sürülürdü. Darbe birkaç saat içinde tamamlanır ve “iktidar el değiştirirdi.” Bir gün beklenmedik bir olayla karşılaşıldı. Darbelerin günlük işlerden olduğunu gören halk, bu kez lidersiz bir ayaklanma başlattı. Değişik parti yöneticileri tehlikeyi gördüler ve hepsini süpürecek bir ihtilalle karşılaştıklarını anladılar. İhtilali gerçekleştirmek için bir hakem aradılar. Hakem hiçbir sınıfın adamı olmayacaktı. Adı Solon'du. Ünlü yasalarını yaptı ve karşı karşıya

gelenlerin arasını buldu. Düzen yeniden kuruldu. Solon, Asya'da on yıl sürecek geziye çıktı. İçi rahattı, “kavganın” sona erdiğini sanıyordu. M.Ö. 560'ta döndüğünde halkının Angora'da birbiri ile yine dövüşüğünü gördü. Yanılmıştı. “Atina yeni bir iç savaşın eşüğindeydi.” O tarihlerde Atina'da Pzistrat adında bir asker yaşıyordu. Zaferler kazanmış bir komutandı. Asildi ama asillerin Atina'da iktidar şansını yitirdüğünü görüyordu.¹

Sürekli halka vaatlerde bulunuyordu. Genel manada bakıldığında halkla iyi geçinen hoş sohbet, muhtaç olanlara yardım eden kısacası iyi olarak tabir edilebilecek bir olarak görünmekteydi. Oysa Pzistrat tarihin tanıdığı en büyük, en tehlikeli “demogoglardan” biriydi. Günlerden bir gün, Atinalıların kentin alanında toplandığı saatte, Pzistrat çıkageldi. Giysileri paramparçaydı. Sonradan çıkan söylentilere göre, halkı heyecanlandırmak için kendi kendini yaralamıştı. Yüksek bir yere çıktı: “Atinalılar şu halime bakın” diye haykırdı. “Bana saldırdılar. Ben vatani için canını ortaya koymuş tehlikeli düşmanımızı yenmiş bir askerim. Bana bu muameleyi reva göreceksiniz? Hayatıma kastediyorlar. Çünkü benim halka nasıl bir aşkla bağlı olduğumu biliyorlar.” diye sürdürdü. Halk heyecanlandı, homurdanmaya başladı. Bir rastlantıyla oradan geçen Solon, “hileyi” anladı, halkı uyarmak istedi. Onu susturdular. Halk hemen “iktidara el konacak ve Pzistrat'ın yaşamına kastedenler cezalandırılacaktı.” Sonunda Pzistrat'ı korumak için 50 silahlı adam seçildi. Az sonra, ardında dört yüz muhafızıyla Pzistrat, Akropol'ü zaptediyor ve iktidara el koyuyordu. Bu ilk hükümet darbesiydi. “İhtilaller ve Darbeler Tarihinde” anlatılan masalımsı bu hükümet darbesi ne ilkti, ne de son olacaktı. Çağlar değişecek, uygarlık gelişecek, kuşkusuz darbelerde her çağa göre yeni yöntemlerle sürüp gidecekti. Ta, günümüze kadar...²

1.2. Darbe, İhtilal Ve Devrim Kavramları

Darbe, devrim, ihtilal kelimeleri çoğu zaman birbirinin muadili olarak kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında şekil ve içerik olarak bir birlerinden oldukça farklı yanları bulunmaktadır. Bu farklılıklara ve tanımlamalara değinmek kavram kargaşasını ortadan kaldırmak bağlamında yerinde olacaktır.

Çoğu zaman inkılâp kelimesi ile karıştırılan “İhtilal” sözcüğü, anlam bakımından inkılâp ile pek çok benzerlikler göstermesine rağmen bazı hususlarda ondan ayrılmaktadır. Bu ihtilale bambaşka bir hüviyet kazandırır. Tıpkı inkılâp gibi ihtilal kelimesi de Arapçadan

¹ ARCAYÜREK, Cüneyt, Darbeler ve Gizli Servisler, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 15.

² ARCAYÜREK, a.g.e., s. 16, s. 17.

dilimize geçmiştir. Bozma, bozukluk, düzensizlik, eksiklik anlamlarına gelen “halel” kökünden türemiştir. Yasalara aykırı biçimde, bir devletin idari, sosyal ve ekonomik katmanlarını yahut yönetim biçimini kuvvet yoluyla değiştirmek amacıyla başlatılan halk hareketi, devrim, şeklinde tanımlanmaktadır. Böylelikle ihtilal, bir devletin önce iktidar sahiplerini, daha sonra da yönetim biçimini devirip, yok etmek için kısa süre içerisinde kuvvet kullanarak biç bir hukuk kuralını tanımaksızın değiştirme girişimi şeklinde ifade edilebilir. Ancak görüldüğü üzere kesinlikle “Devrim” olarak tarif edilemez. Çünkü ihtilal, mevcut düzeni yıkmayı amaç edinirken yerine çağdaş modern bir düzen kurmayı hedef tutmaz. Bu yönüyle inkılâptan ayrıldığını söyleyebileceğimiz gibi inkılâbın ilk aşamasının ihtilal olduğu sonucuna da buradan ulaşabiliriz. Dil inkılâbının hemen ardından Arapça İnkılâp sözcüğüne karşılık olarak Türkçe “devirmek” fiilinden “devrim” kelimesi türetilmiştir. Anlam bakımından her yönüyle inkılâp kavramına denk düşmektedir. Ancak devrim sözcüğü, 1960’lı yılların sonlarında -, çeşitli akımların savunucuları tarafından ilke olarak kabul edilince anlam farklılaşması yaşamıştır. Mevcut düzenin yıkılarak yerine, gelişmiş, çağdaş bir düzenin kurulması anlamından sıyrılarak, daha çok mevcut düzenin yıkılması için girişilen kanunsuz hareket anlamındaki ihtilal kavramına yakın bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Böylelikle gerçek anlamından saptırılarak belirli bir amaca dönük kullanılmaya başlanan devrim sözcüğü, 12 Eylül 1980’den sonra kullanılmayarak yerini inkılâp’a bırakmıştır.³

1.3. Türkiye Cumhuriyeti’nin Askeri Toplum Niteliği

Savaşlar ve mücadeleler sonucu kurulmuş olan TC, bu mücadelelerin vermiş olduğu izlenim sonucu askeri bir toplum olarak görülmektedir. Bağımsızlığını, dünyadaki birçok devlette yapıldığı gibi, askeri mücadeleler ve savaşlar ile kazanmış olan TC bu nedenden ötürü askeri kimliğini sanki bir mirasmışçasına korumak istemiştir. Bu noktada “Osmanlı Mirası” na ve Osmanlı’daki sistemin nasıl işlediğine ve bu işleyişin temellerine değinilecektir.

1.3.1. Osmanlı-Türk Ortak Mirası Ordunun Siyasete Etkisinin Temeli

Ordu, iç siyaset üzerinde özellikle Osmanlı ve Türkiye’de kendine yer edinmiş bir kurumdur. Askeriye’nin iç siyasette oynadığı rolü açıklamak için kullanılan mevcut koşullardan farklı olarak ki bu durumlar aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir, müdahalecilik, Osmanlı-Türk tarihi bağlamında da ne derece haklıdır olgusu tartışılmaya değer bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun, Avrupa, Asya ve Afrika’da geniş

³ KURTCEPHE, İsrail- BEDEN, Aydın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Alp Yayınevi, Ankara, 2007, s. 8, s.9.

bölgeleri fetheden ve hatta iki kez, 1529 ve 1683’de, Viyana kapılarına dayanan büyük bir askeri kuruluş olduğu söylenir. Yeniçeri Ordusu Avrupa’nın kılıcı olmuştu. Ancak gerileme yüzyıllarında aynı ordu bu kez fiilen saray politikasına girdi ve yönetimdeki Sultan’ın düşmanlarından çok bizzat Sultan’a yönelik bir tehdit oluşturdu. Yeniçeriler (ulema) denilen din adamlarıyla ittifak kurarak reforma karşı muazzam bir engel oluşturdular. Onsekizinci yüzyıl sonuyla ondokuzuncu yüzyılın reformcu Sultanları hastalanan dev devletlerinin kurumlarını modernleştirmeye başladıklarında, ilk olarak orduyu ele aldılar. Sonuç olarak Batı’yı örnek alan askeri okullar ve akademiler kuruldu ve kurumlardan kendilerini devletin ve imparatorluğun selametine adanmış yeni bir reformcu subaylar kuşağı çıktı. Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde bu subaylar da siyasallaştılar. Yüksek düzeyli sivil görevlilerle gizli ilişkiler kurdular ve hazırladıkları anayasayı 1876’da Sultan’a zorla kabul ettirdiler. Daha sonra Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) anayasayı rafa kaldırıp ülkeyi bir despot olarak yönetmeye başladığında, subaylar, onu devirmek ve anayasal hükümeti yeniden kurmak için planlar hazırlamaya başladılar.⁴ Sivil-asker diyalogunun gerilim derecesi de daha başlangıçta anlaşılmalıdır.⁵ 1889’da İttihat ve Terakki Komitesi (İTK) olarak bilinen bir gizli dernek kurdular. Modern Türk tarihinde, hepsi önemli siyasal roller oynayan, Enver Paşa, Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Atatürk bu derneğin üyeleri idi. Ordu, içinde İTK önderliğindeki ayaklanma Haziran-Temmuz 1908’de gerçekleşti ve sonuç olarak Abdülhamit otuz yıl kadar önce rafa kaldırdığı anayasayı yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı. Bu hareket, on yıl boyunca devam eden ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’nda yenilgiye uğramasıyla sonuçlanan Jön Türk devriminin başlangıcıydı. Yenilgi durumunda bile Büyük Güçler’in ve onların himayesi altındaki güçlerin istila ve işgaline direnebilecek yegâne örgütlü gücün Türk ordusu olduğu görülüyordu. Mayıs 1919’da Yunan ordusunun İzmir’e asker çıkarması ve batı Anadolu’yu istila etmesinin ardından, General Mustafa Kemal’in önderliğindeki ulusalcı güçler bir direniş hareketi örgütlemeye başladılar. Birçok cephede üç yıl süren, şiddetli bir mücadeleden sonra ulusalcılar, bütün Anadolu’da kendi otoritelerini kurmayı başardılar. Savaş meydanlarında kazanılan zaferleri diplomatik başarılar izledi. Temmuz 1923’de imzalanan ve Türkiye’nin yeni sınırlarının uluslararası alanda tanınmasını sağlayan Lausanne Antlaşması bu başarıların zirvesiydi. 29 Ekim’de çoğunluğunu askerlerin oluşturduğu ulusalcı önderlik cumhuriyeti kurdu ve yeni bir Türkiye ile yeni bir Türk oluşturma süreci başladı.⁶

⁴ AHMAD, Feroz, Modern Türkiye’nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 8.

⁵ TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 309, s. 311.

⁶ AHMAD, a, s. 9.

Osmanlı döneminden günümüze kadar Türk tarihinde ve siyaset hayatında ordunun taşıdığı önem makul bir süreklilik gösterir. Böylece ordu dünya görüşünü asla değiştirmeyen, toplumun üzerinde duran ve ondan bağımsız bir kurum olarak görülür. Bu anlayış aynı zamanda, modern Türk tarihi ve siyaseti hakkında daha iyi ve daha derin bir kavrayış sağlayan, yapılan değişiklikleri belirsizleştirme eğilimi gösterir. Kuşkusuz her ulusun tarihinde süreklilik gösteren bir çizgi vardır ve geçmişten tam bir kopuş nadiren görülür. Ancak dönüm noktalarını gözden kaçırmamak önemlidir. Bu özellikle Türkiye örneği için geçerlidir. Bu ülkede, özellikle cumhuriyetin kurucuları, geçmişten kopmak için sürekli çaba göstermişlerdir. Atatürk, kurmakta oldukları rejimin, Osmanlı devletiyle hiçbir ortak özellik taşımadığını ve çürümüş geçmişten tam bir kopuşu ifade ettiğini her fırsatta vurgulamıştı. Ne var ki, modern Türkiye tarihinde bir başka süreklilik çizgisi vardı ve bu çizgi çağdaş dizimi askeri müdahale faktörüne kıyasla daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu, Türklerin kendi imparatorluklarına, sanayileşme aşamasındaki Britanya ve Avrupa'nın hâkim olduğu oluşum halindeki dünya ekonomisinde bir yer bulma konusunda, ondokuzuncu yüzyılın başlarında gösterdikleri kararlılıktı. Başlangıçta Sultanlar Batı'nın giderek artan meydan okuyuşuna sadece modern bir ordu kurarak karşı koyabileceklerini sanıyorlardı. Ancak ondokuzuncu yüzyılda hakim sınıflar Batı'dan gelen baskıya sadece askeri araçlarla direnemeyeceklerini anladılar. Direnebilmek için modern ordunun sadece bir parçasını oluşturacağı modern bir siyasal toplumsal ve ekonomik yapı kurmak zorunda olduklarını gördüler.⁷ Yani ordu sadece savunma sisteminde yer alması gereken bir kurum olarak algılanmaya başlanmıştı. Aynı zamanda tam manasıyla pasivize olmadan ordunun gelişimini sağlamak gerekliliği ortaya çıkmıştır. Örnek olarak, daha sonraki yıllardaki gelişmeleri etkilemesi açısından 1870 sonrasındaki askeri yeniliklere değinmek yerinde olacaktır.

1.3.2. 1870 Sonrası Dünyadaki Askerlik Alanındaki Gelişmeler

19. Yüzyılın başında Napolyon ordularının bile, bir bakıma, İskender'in ordularından daha hızlı yol almadığı, çok daha çevik olmadığı anlaşılmıştı. Ancak 1870'lere gelindiğinde, büyük ölçüde endüstri devriminin sonucu olarak bu durum temelinden değişti. Çeliğin bileşiminin geliştirilmesi ve yaygın olarak kullanılmaya başlanması, en çok savaş sanatını değiştirdi. Seri biçimde ateş eden makineli tüfek, çelikten yapıldığı için kolaylıkla bükülebilen dikenli tel, bir iki atımda hemen şişmeyen çelik alaşımdan üretilen uzun menzilli toplar, ülkelerin birbirlerine verebilecek zamanı tahmin edilemeyecek ölçüde artırdı. Demiryollarının sağladıkları hız olanakları ve içten yanmalı motor, birliklerin bir yerden ötekine gidişini hem

⁷ AHMAD, a, s. 9, s. 10.

kolaylaştırdı hem de hızlandırdı. Dolayısıyla, ordular son derece çevik hareketli ve ateş gücü yüksek hale geldi. Telsiz telefonun bulunmasıyla merkezden savaştan birliklere verilecek talimatlar anında gönderilmeye başlandı. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak, bir ordunun belirli bir yeri işgali kolaylaştı ve hızlandı. Dolayısıyla, saldırının, yani ilk darbenin avantajı artmış oldu. Buna karşı erken seferberlik yaşamsal bir önem kazandı. Askerlik alanındaki bu gelişmeler, ilerde görüleceği gibi, hem Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında hem kitle savaşı niteliği almasında ve hem de yıkıcılığında son derece etkili olmuştur. Orduların ele geçirdikleri güç, devletlerin birbirlerinden duyduğu korkuyu artıracak, milliyetçiliği körükleyecek ve uluslar arası uyum yerine uluslar arası anarşiyi geçirecektir. Birinci Dünya Savaşı'nı o zamana kadarki en büyük "uluslar arası anarşi" olarak değerlendirmek yanlış mı olacaktır? Üstelik yeni ve güçlü ekonomik örgütlerin ortaya çıkışı, kaçınılmaz olarak, siyaset alanında da ekili olmuştur. Böylece 1870-1914 arasındaki dönemde ekonomi ile siyaset arasındaki bağ güçlenmişti. Sonuçta, büyük iş çevreleri ve silah fabrikaları, daha çok kar için hükümetleri zorlamaya başlayacak ve bu durum da uluslararası rekabeti ve silahlanma yarışını hızlandıracaktır. Karşı tarafın silahlanmasından duyulan korku milliyetçi durguları körükleyecek, bu silahlanmayı artıracak ve silahlanma yeni korkular doğuracaktır. Böylece, silahlanma, korku ve milliyetçilik, korkunç bir sarmal etki- tepki ilişkisiyle savaşa varacaktır.⁸ Ekonomi ve teknoloji alanındaki gelişmeler yukarıda da anlatıldığı üzere orduların gücünü ve ilk vuruşun önemini artırmıştır. Ordu her dönemde olduğu gibi bu tarzdaki gelişmelerle önemini daha da üst seviyeye çıkarmıştır.

1.4. Koşullar ve Özellikleri

Bir olay veya durum anlatılırken içinde bulunulan zamana ve mekâna bakmak olayları daha iyi irdelemek açısından doğru bir davranış olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişim süreçlerine baktığımızda askerin etkisi aslında bir anda ortaya çıkmış bir olgu değildir. Atatürk'ün TC kurulduktan sonra ordu hakkındaki görüşlerine kısaca yer vermek aslında Osmanlı geleneğinden kopuşun tam manasıyla olmadığını gösterecektir. Bu bağlamda sivil-asker diyalogunun gerilim derecesi de daha devletlerin kuruluş aşamasında anlaşılmıştır.⁹

⁸ SANDER, Oral, Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 2005, s. 240, s. 241.

⁹ TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 310, s. 311.

1.4.1. 29 Ekim 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti Ordularına Mesajı

Mustafa Kemal Atatürk vefatından kısa bir süre evvel orduların devlet sistemi içerisindeki yerini belirtmek ve gücünü belirtmek için bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın tam metni aşağıdaki biçimdedir.

Zaferler ve mazisi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferlerle beraber medeniyet nurlarını taşıyan kahraman Türk ordusu!

Memleketini en buhranlı müşkül anlarda zulümden felaket ve musibetlerden ve düşman istilasından nasıl korumuş ve kurtarmış isen, Cumhuriyetin bugünkü feyizli devrinde de, askerlik tekniğinin bütün modern silah ve vasıtalarıyla mücehhez olduğun halde, vazifeni aynı bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur.

Bugün Cumhuriyetin onbeşinci yılı mütemediyen artan büyük bir refah ve kudret içinde idrak eden büyük Türk milletinin huzurunda kahraman ordu, sana kalbi şükranlarımı beyan ve ifade ederken büyük ulusumuzun iftihar hislerine de tercüman oluyorum.

Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini, dâhili ve harici her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve amade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inan ve itimadımız vardır. Büyük ulusumuzun orduya bahşettiği en son sistem fabrikalar ve silahlar ile bir kat daha kuvvetlenerek büyük bir feragati nefis ve istihkarı hayat ile her türlü vazifeyi ifaya müheyya olduğunuza eminim. Bu kanaatle kara, deniz, hava ordularımızın kahraman ve tecrübeli komutanları ile subay ve eratını selamlar ve takdirlerimi bütün ulus muvacehesinde beyan ederim.¹⁰

Atatürk'ün belirttiği üzere; ordu TC'nin kuruluşunda ve gelişmesinde varlığını en üst seviyede hissettiren yegâne kurumdur. Aslında Atatürk bu mesajında ordunun görevleri hakkında da bir sınırlama getirmiştir, denilebilir. Türk milletini korumak ve dış güçlere karşı kollamak, bu mesajda, ordunun görevi şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Aslında bu anlam doğru bir anlamdır; çünkü tüm demokratik toplumlarda ordunun görevi vatandaşını korumak ve kollamaktır. Siyaset içerisinde yer almak ordunun görevleri arasında değildir. TC'nin

¹⁰ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, Ankara, (Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği Tarafından Hazırlanmıştır. s. 194.

kuruluşunda askeri nitelik ön planda olduğu için bu ayırım halen daha tam manasıyla sağlanamamıştır. Fakat elbette ki ordunun siyaset üzerinde bu denli etkili olması kabul edilemez bir durumdur. Diğer bölümlerde inceleneceği üzere ordu ile siyaset hep iç içe olmuştur ve bu bağ günümüzde de her ne kadar eskisi kadar olmasa da varlığını korumaktadır.

Atatürk'ün ordu ile fikirlerini desteklemek açısından bir başka örneğe bakacak olursak; Atatürk orduyu mutlak olarak siyasetten ayırmış gibi bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu, onun ta gençliğinden, İttihat ve Terakkinin 1909 kongresinden beri, hem inancı, hem prensibiydi. İstiklal Savaşı sırasında elbette ki ordu şefleri siyasi iradenin içindeydiler. Ama ne var ki, bu mücadele aslında, zaten ordunun fiili müdahalesi altında yürüyordu. Fakat İstiklal Savaşı sona erip zafer kazanılınca, ordu gene fiilen siyaset dışı bırakıldı. Hele mücadele günlerinin bir icabı olarak gelen ve ordu kumandanlarını aynı zamanda Meclis üyesi de kılan seçim şekli 1925'te sona erince, ordu tamamen siyaset dışı kaldı.¹¹ Fakat Cumhuriyetin ilk günlerinden itibaren aslında siyasetten ordu arındırılmış gibi gözükse de TSK'nin Fevzi Çakmak üzerinden devletin denetiminde bir aygıtla dönüştürülmesi ordu ile siyasetin niteliğini belirlemiştir.¹² Yani askeri kimlikten ve yine aynı gelenekten gelen devlet adamları asker- siyaset diyalogunu asker lehine sürdürmek istemişlerdir.

1.4.2. Atatürkçü Düşünce Sisteminde Askerlik ve Ordu

Şüphesiz ki Atatürkçü düşünce sisteminde ordunun yeri su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle bu sistemde ordunun yeri her bağlamda önem arz etmektedir. Yukarıda da ordulara olan güveni ve inancını açık bir biçimde dile getirdiği noktalara değinmiştik. Ordu Atatürk'e göre zaferlerin başlangıcı ve sistem içerisinde var olması gereken bir kurumdu. Fakat bu denli siyaset içerisinde yer alması Atatürk'e göre doğru muydu sorusu akla gelen ilk soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk her ne kadar ordu ile siyasetin ayrılması noktasına değinse de aslında kendi dâhil bu ayırımın yapılmasının ne kadar zor olduğunun farkındaydı. Teori ile pratik arasındaki ince nüans yine asker- siyaset ilişkisinde de yerini almıştır, diyebiliriz.

Genel manada ordunun etkinliğini daha iyi anlamak açısından Türk ordusunun "asli" görevine kısaca değinecek olursak: Ülkesinin kaderini, zaman zaman dünyanın kaderini birlikte etkileyen Türk ordusunu şüphesiz en iyi tanıyan, bu ordu ile neler yapılabileceğini en

¹¹ AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam İkinci Cilt (1938- 1950), Remzi Kitabevi Onbirinci Özel Basım, İstanbul, Mart 2011, s. 29, s. 30.

¹² ULUBOY, Necdet, Askerin Bilgi Kitabı, Askeri Basımevi, İstanbul, 1945, s. 83.

iyi bilen insan Atatürk'tü. Atatürk'e göre: *“Türk orduları muharebe ordularının ufuklarında yükselen zafer güneşi, Türk Milletinin yüksek fazilet ve moralinin görünümüdür”*. *“Ordumuz, Türk topraklarının ve Türkiye idealini gerçekleştirmek için harcamakta olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır.”* Atatürk'e göre ve Atatürkçü Düşünce Sisteminde ordu, ulusla bir bütün oluşturur. Fakat ordu da millet iradenin emrindedir. *“Devlet ve milletin geleceğine milli irade etken ve hâkimdir. Ordu milli iradenin emrinde ve hizmetindedir.”* Atatürk'e göre Atatürkçü Düşünce Sisteminde ordu siyasetin dışındadır ve siyasete karışmaz.: *“Bir ordunun cevheri ne olursa olsun, siyasete karışırsa, birlikte hareket ve savaş yeteneğinin temellinde kaybeder.”* *“Memleketin umumi hayatında orduyu siyasetten ayırma prensibi, cumhuriyetin daima göz önünde tuttuğu bir temel noktadır.”* Her yönden gelecek tehditlere karşı gerçekleştirilecek güvenlik, ulus varlığını korumanın vazgeçilmez koşuludur. *“Ordu harice karşı devletin varlığını temin ve icabında dâhilde büyük asayişsizliği bertaraf eder.”* *“Ordu cumhuriyet aleyhine teşebbüslere karşı devlet ve hükümetin irade ve kuvvetini tecessüm ettirir. Bu surette herkesi devlet intizamından, devlet emniyetinden hissedar kılmak vazifesini yapar. Devlet ve hükümet gibi ordu dahi kendisi için bir varlık değil milletin yaşamak ve var olmak iradesinin bir şeklidir.* Atatürk, aynı zamanda harbin ulusça yapılabilecek, bütün ulusun katkısı ile sonuçlandırılacak bir uygulama olduğunu söylemiş ve amaçlamıştır. ¹³ Hal böyle iken ordunun ulusun gücünü arkasına almadan zaferlerini taçlandırması hem zor hem de meşruiyetsiz olacaktır. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında durum bu şekilde ilerlerken diğer bölümlerde de ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere “darbe” olgusunun siyaset içerisine girmesiyle ordunun meşruiyeti üzerinde tartışmalara başlanacaktır.

1.5. Tarihsel Pretoryenizm¹⁴

Askeri bağlar açısından tarihsel geçmişe vurgu yaptıktan sonra pretoryenizm kavramına değinmemiz ve tarihsel açıdan kökenlerine inmemiz TC'nin kuruluşunu ve geleneklerini anlamak açısından yerinde olacaktır.

¹³ GÜLERİ, Ali, Atatürk ve Cumhuriyet, Araştırma Dizisi TÜRKAR(Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu), Ankara, 2007, s. 91, s. 92.

¹⁴ Pretoryen; özellikle kurucuların askeri nitelikli kişiler olduğu devletlerde rejimi kendilerinin inşa ettiğini dolayısıyla rejimin bekçiliğini yapmak görevi kendilerine düştüğü görüşüyle hareket ederek kendileri gibi düşünmeyen muhalif oluşumları rejim karşıtı olarak gösterip “rejimin devamı için her yol mubahtır” anlayışıyla bertaraf edenlerin oluşturduğu, devletin merkezinde olması gereken sivil yöneticilerin saf dışı bırakılarak, tüm karar alma mekanizmalarının ordu eksenli yapılandırılmasıyla oluşan yönetim biçimi şeklinde tanımlanmaktadır.

Tarihsel pretoryenizmin proto-tipi olan Roma Pretoryen Guard'ı, isyancı askeri garnizonlara karşı Senato'yu savunarak İmparatorluğun meşruiyetini koruyan küçük bir grup idi. Roma Pretoryen Guard'ın etkili olmasını sağlayan üç temel faktör bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Guard'ın yerel askeri güç tekeline elinde bulundurmasıydı. Yönetimin devri konusunda kesin kurallarının bulunması; ve Senato'nun prestijli bir siyasal kurum olması, Guard'ı güçlendiren diğer iki faktördü. Guard, yeni yöneticinin meşruiyetinin sağlanmasında onayı yeterli olan Senato'yu adaylar konusunda etkileyebilmekte, yönlendirebilmekteydi. Dolayısıyla, Guard'ın siyasal' alana yoğun bir nüfuzu bulunmaktaydı. Ancak, günümüz ordularından farklı olarak Guard, siyasal alan için bir tehdit unsuru olmamıştı, tersine İmparatorluğun meşruiyetini koruma misyonunu üstlenmişti. Tarihte görülen orduların örgütlenme biçimi, bölgeden bölgeye farklılıklar göstermekle birlikte, benzer teknoloji, benzer toplumsal ve siyasal örgütlenme nedeniyle ortak özellikler taşımaktaydı¹⁵ ve günümüz modern ordularından oldukça farklıydı. Daha Ortaçağ'da, Avrupa'da henüz ulus-devlet niteliğini kazanmamış ancak devlet adını verebileceğimiz siyasal örgütlenmelerden söz edebiliyorsak da, Avrupa parçalanmış bir yapıya sahipti. Bu parçalanmışlık sadece iktisadi, sosyal, kültürel, hukuki alanlarda değil, siyasal alanda da hâkim bir özellikti. Dil birliğini, hukuk birliğini, ekonomik birliğini sağlayamamış Avrupa toplulukları (İngiltere dışında), siyasal olarak da 17. hatta 18. yüzyıla kadar ulus temeline dayalı birlik oluşturamadılar ve merkezi siyasal birimler kuramadılar. Dolayısıyla ulusal savunmadan çok yerel, bölgesel savunmaya yönelik askeri birlikler daha yaygındı. Yerel düzeyde toprak soylularının oluşturduğu ordular düzenli ve profesyonel ordular değildi. Barış zamanında çiftçilik, zanaatkarlık yapan kişiler, savaş zamanında askerlik hizmetini yerine getirmekteydi. Orduların üst kademelerinde sürekli görev yapan askerler ise, soylular sınıfından gelmekteydi. 18. yüzyıla kadar da, askerlik mesleği soylular dışındaki sınıflara kapalı kaldı. Dolayısıyla hem savaşanlar hem de komuta edenler birden fazla meslek sahibiydi, diğer bir ifadeyle birden fazla toplumsal kimlik taşımaktaydı. Barış zamanında çiftçi, zanaatkar veya aristokrat olan kişi, savaş zamanında amatör askerdi. Askerlik ayrı bir meslek, ayrı bir sınıf oluşturmamaktaydı.¹⁶

¹⁵ FINER Samuel, E., "State and Nation-Building in Europe: The Role of the Military", The Formation of National States in Western Europe, Princeton,.: Princeton University Pres, 1975, s. 85.

¹⁶ ÖRS, Birsen, Uluslaşma Orduların Değişmez Rolü ve Sivil Kontrol, s. 58, s.60, <http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:0DsKn2Xd6sgJ:e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/download/1143/1137+david+rapaport+VE+PRETORYEN%C4%B0ZM&hlm> (16.05.2011), 09:45.

Özellikle 17. ve 18. yüzyıl monarşilerinde, aristokrasi aynı anda hem sivil hem de askeri seçkinler grubunu oluşturmaktaydı. "Aynı kişiler hem şapka hem de miğfer giymektedirler... Subaylar ve sivil liderler aristokrasiden gelmekteydi, aynı değerlere sahiptiler, kan ve evlilik yolu ile aile bağlarını korumaktaydılar. Birkaç oğlu olan soylu aileler, genellikle, oğullarından birisini orduya, diğerini bürokrasiye, üçüncüsünü ise kiliseye göndermekteydi. Sivil çıkarlar ile askeri çıkarlar arasında bazı gerilimler olduğunda, aristokratlar öncelikle sivil, ikincil olarak asker kimliklerine sahiptiler." Dolayısıyla, Nordlinger'in geleneksel sivil kontrol biçimi adını verdiği sivil kontrol, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin doğal bir sonucu olarak, kendiliğinden sağlanmaktaydı. Sivil kimliğin öncelikli konumda olmasının en azından iki nedeninden söz edilebilir. Bunlardan biri sadakat, diğeri askerlerin toplumsal tabanı ile ilgilidir. Ulus-devlet öncesi dönemlerde sadakat vatana, ulusa, bir toplumsal birliğe değil, bir kişiye (krala, prens, vb) yönelikti ve sadakat duyulan kişi zaman içinde değişebilmekteydi. Sadakatin yanı sıra, sorumluluk da genel olarak topluma değil, yine kişiye yönelikti. İkinci olarak, ordu mensupluğu sadece soylular sınıfına açıktı. Soyluların topraklarında çalışan köylüler ordu mensupları olarak değil, savaş sırasında ön saflarda çarpışan geçici askerler olarak devşirilmekteydi. Savaşanlar sınıfı, aslında çeşitlilik göstermekteydi; farklı bölgelerde ve farklı dönemlerde paralı, gönüllü, yabancı, yerli gibi asker tipleri bulunmaktaydı. Orduların sürekli üyeleri ise soylular sınıfından gelmekteydi. Dolayısıyla, soyluluk ve askerlik statülerinin üst üste gelmesi, asker-sivil gerginliğinin üstesinden gelmesini kolaylaştırmaktaydı.¹⁷

Yeni devletlerde sivil-asker ilişkilerinin gelişimi, feodal toplum modellerinde farklı bir seyir izlemiştir. Örneğin, Osmanlı ordusu, Batı Avrupalı terimlerle feodal bir sosyal yapıya dayanmamaktaydı. Toprak sistemi ve Sultan'ın konumu, hem asker devşirme kaynağı olarak hem de Sultan'ın gücünü simgeleyen bir siyasal güç olarak, bağımsız bir soylular sınıfının gelişimine izin vermemiştir. Yüzyıllarca farklı kaynaklardan devşirilen askerlerden beslenen Osmanlı ordusu, Sultan'ın otoritesi altında bir devlet hizmeti kurumu biçimindeydi. Askerlerin topraklı bir üst sınıfa bağlılığı içeren muhafazakâr bir eğilimi hiç olmadı. Feodal geleneğin yokluğu nedeniyle, Türk askeri liderleri, kendi geliştirdikleri devrimci siyasal gelişme ideolojisine bağlanarak, dış savunmanın yanı sıra iç siyaseti de eylem alanı olarak benimsediler. Türkiye'de ordunun üzerinde sivil üstünlük prensibinin geliştirilememesinde, hem feodal geleneğin yokluğu ile bağlantılı hem de ondan bağımsız çok sayıda başka nedenler de bulunmaktadır. Bu nedenlerin bir kısmı Türk ordusunun yapısı ile bir kısmı ise büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan Türk siyasal kültürü ile ilgilidir. Türk

---

¹⁷ ÖRS, a, s. 59, s. 60.

ordusunun hem Kurtuluş Savaşının başarıyla yürütülmesi ve sonuçlanmasında, hem de Cumhuriyetin kurulmasında oynamış olduğu önemli rol, ordunun ulusu ve rejimi koruma misyonunu üstlenmesine neden olmuştur. Yeni asker kuşaklara aktarılan bu misyon, ulusa ve rejime gelebilecek her türlü tehdidin varlığı ya da böyle bir tehdidin hissedilmesi halinde, askerleri bu misyonu gerçekleştirmek üzere siyasete müdahaleye sevk edebilmektedir. Türk toplumunda yaygın olan üniforma sevgisi ve asker hayranlığı ile de beslenen kendine güven ve gurur, Türk ordusunun bir başka özelliği olarak dikkat çelişmekte, bu özellik toplumun geri kalanından tecrit olmuş bir şekilde yaşama, orduyu siyasetin dışında ve üstünde görme eğilimi biçiminde tezahür etmektedir. Diğer yandan Türk ordusunun çok belirgin özellikleri olarak göze çarpan hiyerarşik yapı, disiplin, grup bilinci ve dayanışma, müdahalede başarı şansını görece olarak artırmaktadır. Bir ordunun siyasete müdahalede başarı şansını artıran ve hatta müdahaleye sevk edici bir özellik olduğu iddia edilen profesyonellik, Türk ordusunun da sahip olduğu bir özelliktir. Ancak, profesyonellik, Türk ordusunun müdahalede başarı şansını artırmakla birlikte, orduyu müdahaleye sevk eden bir unsur olmamış, tersine müdahalenin amaçlarının gerçekleştirildiğine inanıldıktan sonra askerlerin, siyasal iktidarı sivillere devrederek kendi asli görevlerine dönmelerini sağlayan önemli bir etken olmuştur.¹⁸ Türk ordusunun yapısı ile ilgili bu özelliklerin yanı sıra, bunu destekleyen Türk siyasal kültürünün bazı özellikleri, Türk sivil siyasal alanını orduya karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Finer, askeri müdahaleler ile siyasal kültür arasında ilişki kurmaya çalıştığı eserinde, Türk siyasal kültürünü "zayıf siyasal kültür" kategorisinde değerlendirmekte ve bu tür kültürel özelliklere sahip toplumlarda pretoryenizm olasılığının yüksek olduğunu belirtmektedir. Sivil toplumun zayıf ve iyi örgütlenmemiş olduğu, siyasetin açıkça tanımlanmış kanallar vasıtasıyla işlemediği, işlediği kanallar üzerinde de yaygın bir oydaşmanın kurulamadığı, kurumların meşruiyetinin hala sorgulandığı zayıf siyasal kültürlerde, halk açık askeri yönetime karşı fazla direnişçi değildir. Sivil hükümetin yerini ordunun alması, özellikle başlangıçta popüler destek bulmaktadır.¹⁹ Türkiye'de var olan zayıf siyasal kültür aslında ordunun sisteme daha iyi entegre olup bütünün parçası değil tamamı şeklinde algılanmasında etili olmuştur. Ayrıca sistem içerisinde var olan mevcut kurumlar ya gözden düşmüştür ya da pek anlaşılır değildir. Öncelikle halkın bu bağlamda kurumlar ile anlaşılabilirlik durumunun sağlanması gerekmektedir.

---

¹⁸ ÖRS, Birsen, Türkiye'de Askeri Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli, Derleme Yayınları, İstanbul, 1996, s. 185.

¹⁹ ÖRS, b. , s.71, s. 74.

1.6. Türkiye’de Ordu: Pretoryen Kültürün Dışavurumu

Daha önce de değinildiği gibi, Türkiye’de ordunun dış politikada belirleyici bir role sahip olmasının nedeni, bu kurumun genel olarak siyasal sistemde ve toplumda ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden öncelikle ordunun Türk toplum ve siyasal yaşamındaki yerine bakmak gerekecektir. Bunun için de Türk ordusunun bu ağırlıklı konumunun, diğer bir deyişle pretoryen niteliğinin nereden kaynaklandığı üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır. Türk ordusu birçok açıdan pretoryen özellikler göstermektedir. Politika-ordu ilişkilerini açıklamakta sık kullanılan bu kavram ordunun siyasal sistemi, müdahale ya da benzeri yöntemlerle gözetim ve denetim altında tutması anlamına gelmektedir. David Rapaport’a göre, ki yukarıda ayrıntılı olarak değinildiği üzere, pretoryen devlet yapılanması, gücün öneminin en üst noktaya çıkarıldığı devlet türüdür. Bununla birlikte, Pretoryenizmin belirli bir yönetim biçimiyle bağlantılı olması da gerekmez. Yani, bu tür devletler mutlaka en demokratik veya en despotik devletler değildir. Türk siyasal yaşamında 'korumak ve kollamak' biçiminde ifadesini bulan bu ordu tipinin temel özelliği 'muhafız' ordu niteliğini taşımasıdır, Türk Silahlı Kuvvetleri bu muhafız olma niteliğini kendisine attığı 'rejimi koruma ve kollama' çerçevesinde yerine getirmektedir. Bunun temelinde Cumhuriyeti kuran kurum olması yatmaktadır. Türkiye’de özellikle Kemalist rejime var olan sisteme yöneltilen eleştirileri ya da sorgulamaları ordu bu yüzden doğrudan kendi üzerine almaktadır. Aslında ordu devlet aygıtını oluşturan parçalardan biridir. Bu açıdan bakıldığında geniş bir çerçevede içinde öncelikle devletin toplumsal ve siyasal yaşamındaki yerine bakmak gerekmektedir. Türkiye’de yalnızca ordunun değil bir bütün olarak devletin toplumun üzerinde bir güç olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ordu zaten devletin 'kutsal' bir varlık olarak kabul edildiği bir toplumda bu devlet anlayışının güç ve kudret alanındaki somutlaşmış hali olmaktadır. Yani ordu-devlet özdeşliği söz konusu olmaktadır ki bu durum ordunun devlet aygıtının etkileme ve hatta denetim altında tutma gücünün kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri kendisini devletle bütünleştirmekte, yani devlet aygıtının bir parçası olduğu halde kendisini bütününe yerine koymaktadır. Devlet, toplumun üstünde ve tepeden inmece konumuyla tarihsel olarak zaten zayıf bulunan sivil topluma ve onun en önemli ögesi olan burjuvaziye karşı da görece özerkliğini koruyabilmektedir. Ancak daha özel nedenlerden dolayı ordu, devlet aygıtının diğer kurumlarına göre daha fazla özerk bir yere sahiptir.²⁰

²⁰ UZGEL, İlhan, Türk Dış Politikasında Sivilleşme ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği, s. 310, s. 312. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5560.pdf> (15.04.2011), 12:50.

Türkiye’de silahlı kuvvetlerin etkisi pretoryenizm ölçüsünde olmasa da tartışılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokratik toplumlarda ordu devlet denilen bütünün bir parçası olarak görev yapmaktadır. Ancak Türkiye askeri başarılar sonucu kurulmuş bir devlet niteliğinde olduğu için ordu her daim kendini “bütün” olarak görmektedir. Her ne kadar şu anda bu yanlış tutum düzeltilemeye çalışılsa da yine de ordu hâkimiyetinden ve otoritesinden vazgeçmek istememekte, bütünün içinde yer alacaksa en büyük parçaya sahip olmak istemektedir. Bu da hükümet ile ordu arasında olmaması gereken bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sadece iç politikada değil dış politikada da kendini göstermekte ve Türkiye’nin imajı bir anlamda sarsılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ ŞEF DÖNEMİ VE 1960 ASKERİ DARBESİNE GİDEN SÜREÇ, 12 MART 1971 MUHTIRASI, 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE 28 ŞUBAT 1997 SÜRECİNE GİDEN SÜREÇ

TC kurulduğu andan itibaren içerisinde birçok farklı grubun olduğu topluluklar oluşmuştur. Özellikle bu bölümde bu farklılıkların ordu içerisindeki yerine değinilecektir. Atatürk'ten sonra başa geçen ve “milli şef” olarak nitelendirilen İsmet İnönü'ye, Cumhuriyet Halk Partisi'nden sonra kurulan ve 1960 darbesine giden sürecin tetikleyicisi olarak görülen Demokrat Parti'ye ve 1960 yılına kadar iç ve dış politikadaki durumlara yer verilecektir. Ayrıca ordu içerisinde değişiklik yapmak isteyen Seyfi Kurtbek'in projesi üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. 1960 darbe bildirisi de yayınlandığı tarihteki tam metni ile bu bölümde yer alacaktır. Ayrıca 1960 darbesinden sonra 12 Mart 1971 muhtırası ve sonrasında yaşanan sürecin değerlendirilmesi yapılacaktır. 12 Mart sürecine nasıl gidildi, mevcut olan koşullar nelerdi ve yaşanan durum üzerinde irdelemeler yapılacaktır. Bu bağlamda ordu içerisindeki tutum, neden bir müdahaleye daha kendi ifadeleri ile “zorunlu oldukları” ve sonucunda kurulan yeni hükümete yer verilecektir. Ayrıca 12 Mart'ın etkileri ile bu etkilerdeki dış güçlerin konumu üzerinde kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra ise günümüzde hala izlerini taşıyan 12 Eylül askeri darbesinin nasıl ve hangi yollarla yapıldığına değinilecektir. Son olarak ise; ordunun siyasete “son” müdahalesi olarak görülen 28 Şubat sürecine ve bu sürecin 1980 darbesi ile karşılaştırmasına yer verilecektir.

2.1. Ordu İçindeki Farklı Görüşler

Gücü merkeze alan ve güçlü olanı aynı zamanda haklı da kılan militarist anlayış siyasi hayata hâkim olduğu ölçüde, müzakerelerin medeni ölçülerden uzaklaşarak, öfke, kavga ve şiddet eksenli bir yapıya bürünmeleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Güçlü olanın haklı olması, elbette zayıf olanın ortadan kaldırılmış olmasının bir sonucudur. Bu militarist yaklaşımın siyasi ortamdaki yansımalarının, meşru muhalefeti tehdit olarak algılayan ve halli için fırsat gözetken bir zihniyet olarak belirecek olması ve bunun sonucunda da, siyasi rejimin, çatışmadan galip çıkacak bir tek parti ya da Tek Adam'ın monokrasisine dönüşme eğilimi göstereceği açıktır. Ankara'da açılan ilk meclis, çoğunluğu itibariyle yüksek öğrenim görmüş mebuslardan oluşmakta olsa da, gerek meşrutiyetle birlikte başlamış olan çoksesliliğin henüz içselleştirilememiş olması, gerekse meclis içerisinde iki asker kökenli insanın etrafında

oluşmuş olan iki grup arasındaki derin görüş ayrılıkları nedeniyle, öfke, kavga ve şiddet eksenli müzakerelere sahne olmuştu. Meclisin nihayetinde evrildiği nokta da zaten teksesli, militer bir totalitarizm oldu.²¹

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Birinci Grup –ki sonradan CHP'ye dönüşecektir-, Devrimci/Reformcu, Jakoben bir dünya görüşüne sahipti. Bu noktada İkinci Grup'tan ayrılmaktadır. İkinci Grup; geleneksel, muhafazakar ve popülist bir anlayışı benimsemektedir. Kurtuluş Savaşı'nın ertesinde, 1923 yılında yapılan seçimleri kaybeden İkinci Grup üyeleri İkinci TBMM'ye giremedi. M. Kemal Paşa'nın -Nutuk'ta- Birinci Meclis'te İkinci Grup üyelerini kışkırtmakla suçladığı Rauf (Orbay) Bey, muhalif paşalarla birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Hüseyin Avni Bey arkadaşları Kara Vasıf ve Selahattin (Köseoğlu) Beylerle TıpCF'na girdiler. Partinin İstanbul örgütünü kurdular. Böylece, Birinci Grup'tan kopan muhalif kanat ile İkinci Grup birleşti ve bunlara da diğer bazı eski İttihatçılar da katıldı.²²

CHP'nin bu dönemde politikasını tek parti döneminin önde gelen politikacılarından, Üniversite Reformu'nun mimarı ve Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip CHP'nin modernleşme anlayışını şu şekilde açıklıyordu: “Biz tedrici tekamül kaidesini yolumuzun üstünde çiğneyerek, irfan yolunda tekamülümüzü inkılaplar(la), sürat ve şiddetle yapmak, içtimai kanunlara yeni bir kanun ilave etmek mecburiyetindeyiz”²³

2.1.1. Dış ve İç Politika Faktörü (1945) -İsmet İnönü Dönemi(Milli Şef)

İkinci Dünya Savaşı'nın müttefiklerin, yani demokrasi cephesinin zaferi ile sonuçlanması, tüm dünyada tek partili diktatörlük yönetimlerinin ve siyasal sistemlerin gözden düşmesi ve tüm ülkelerde serbest seçimlere dayanan demokrasilerin canlanması ile tamamlanıyordu. Ayrıca Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen ülkeler, kendi siyasal sistemlerini bu açıdan yeniden gözden geçirmek zorundaydılar. Bu, bir anlamda, savaş sonrasındaki “demokrasi patlaması”ydı. Siyasal liberalleşme eğilimlerini destekleyen, hatta zaman zaman zorlayan uluslar arası ortam, elbette ki, Türkiye'yi de, hem iktidarı, hem de muhalefeti aynı oranda etkileşiyordu. Uluslararası ortam, iktidarı siyasal liberalleşmeye zorluyor, muhalefete ise destek oluyordu. Yani ortam, siyasal liberalleşme açısından olumlu

²¹ KAYA, Serdar, Yakın Tarih: İlk Meclis ve İkinci Grup, 23 Nisan 2007,

<http://derinsular.com/category/ansiklopedi/tarihi-arkaplan/pdf> (12.05.2011), 23:21.

²² UYAR, Hakkı, Atatürk Dönemi İç politikası(1920-1938), s. 4, s. 6, <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/25.pdf> (14.05.2011), 15:43.

²³ SÜREYYA, Ali, Ankara Mektupları: Beklediğimiz Türkiye İnkılabı , Cumhuriyet Yayınları,, 4.10.1932, s. 3.

ve destekleyici, hatta bir ölçüde de zorlayıcıydı. Fakat bu ortam Türkiye’de 1945 yılında tek parti dönemine son verilerek, siyasal muhalefete yeniden izin verilmesini tek başına açıklayamaz. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise Mihver yanlısı bir dış politika izleyen İberik yarımadasının iki devleti, İspanya ve Portekiz, Batılı devletler olarak, rejim değişikliğine gitmek zorunda kalmamışlar ve Portekiz’de Salazar, İspanya’da ise Franco diktatörlüğü yakın zamana dek sürebilmiştir. Dolayısıyla, savaş sonrasındaki “demokrasi patlaması”ndan hiç etkilenmeyen Avrupa devletleri olduğu da unutulmamalıdır. Türkiye’nin 1945 yılındaki bu önemli dönemecinde, uluslararası ortamın iç politikada karar alma mekanizmaları üzerindeki etkilerini gözden kaçırmamak, bu etkilerin altını da çizmek, ancak o ölçüde, ülkenin iç politika gelişmelerini dikkate almak gerekir.²⁴

Tek parti yönetimi boyunca kendisini meşru biçimde ifade ve temsil etme olanağı bulamayan siyasal muhalefet, 1945 yılında, gerek uzun zamandır yönetime karşı oluşan birikimlerden, gerekse İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı, kendisine geniş bir toplumsal taban bulma olanağına sahipti. İktidar partisi CHP’nin o zamana değin desteğini aldığı gruplar da artık partiden uzaklaşmışlardı. Siyasal muhalefet ise, yeni olmanın verdiği güçle, çeşitli toplumsal grupların temsilcisi olma vasfına kıs zamanda erişme olanağına sahipti. Muhalefetin tek parti iktidarını ne ölçüde ve ne zaman bir siyasal sistem, rejim değişikliğine zorlayabileceği, hatta zorlayıp zorlayamayacağı dahi belirsizdi. Bu, muhalefetin elinde olmaktan çok, yönetimin elindeydi. Bu durum, muhalefetin güçsüzlüğünden kaynaklanmıyordu. Muhalefet hiç kuşkusuz iktidardan daha geniş bir toplumsal tabana ve desteğe sahipti. Ancak temsil düzeyinde iktidarla kıyaslanması mümkün değildi. İktidarın görünür gücü, muhalefetin var olup olmayacağını dahi tayin etmek için yeterliydi. Bu açıdan muhalefetin siyasi inisiyatifi hemen hemen hiç yoktu. Yönetim, var olduğunu bildiği, basında, partide ve Mecliste karşılaştığı muhalefetin ne ölçüde ileri gidebileceğini, hatta ileri gidip gidemeyeceğini dahi belirleme imkânına sahipti. Bu nedenle, yeni siyasi gelişimin yönü ve alacağı şekil, çok kez bu tartışmaların sonunda, ama Şeflik geleneklerine uygun biçimde saptanacaktır. Geçiş aşamalı ve tartışmalı olacaktır. Sorun, siyasal muhalefete verilecek izin sorunuydu. Söz konusu izin, gerek dış politika gelişmelerini değerlendiren, gerekse içteki muhalefeti dikkate alan İsmet İnönü’nün çizdiği şekilde ve yine İnönü’nün onayından geçen siyasal kadrolar tarafından kullanılmak üzere, 1945 yılında ve yıl boyunca tedricen verilecektir.²⁵

²⁴ KOÇAK, Cemil, Türkiye’de Milli Şef Dönemi(1938-1945), Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 559, s. 561.

²⁵ KOÇAK, a.g.e., s. 562, s. 563.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmadığı halde, yukarıda da değinildiği üzere, savaşın uluslararası ekonomik koşullarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Ekonomideki sarsıntıların en büyük nedeni ise savaş hazırlığı olmuştur. Zira savaş başladıktan sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ciddi anlamda donanım eksiklikleri bulunmakta, bu eksikliklerin giderilmesi için de önemli miktarda bir kaynağa ihtiyaç vardı. Ayrıca seferberlik nedeniyle ordu büyütüldüğünden gıda maddelerine olan talep de artmıştı. Ancak bu talebi karşılayabilecek üretici kesim seferberlik nedeniyle orduya alındığından tüketici duruma geçmişti. Bu da beraberinde arz-talep dengesinin bozulmasına ve fiyat artışlarına neden olmuştu.²⁶ DP, CHP iktidarının özellikle de sıkıyönetim altında yoğun baskıcı döneminde hızla örgütlenmiştir. DP'nin kısa sürede güçlenmesini, örgütlenme yeteneğine ya da birikmiş toplumsal muhalefete dayandırmanın ötesinde daha önce yaşanan başarısız bir 'çok partili yaşam' deneyiminin bulunmasıyla ilişkilendirmek gerekmektedir. İnönü, DP'yi hem çok partili sürecin temsilcisi, hem de en azından bir süre denetleyebileceği bir muhalefet olarak görmekteydi.²⁷ Aslında Milli Şef'in çok partili hayata geçmek istemesinin en büyük nedeni ekonomik anlamda var olan sıkıntıları tek başına göğüslemek istememesi ve sistemin daha demokratik hale getirmektir.

Milli Şef döneminde İsmet Paşa, siyasi hayata tek başına hâkimdir. Anayasaya göre, sembolik yetkileri olan bir cumhurbaşkanı olmasına rağmen, her iş, milletin iradesini temsil eden ve milletin kaderini ellerinde tutan milli şefin iradense uygun olarak yürütülmüştür. Refik Saydam hükümetinin, 27 Ocak 1939 tarihli güven oylamasından önce, Manisa milletvekili Refik Şevket İnce'nin yaptığı konuşma bu gerçeği daha açık ifade etmektedir: İnce'ye göre "hükümet için milli şeflerimizin gösterdiği kimselere, doğrudan doğruya onun güvene sahip olduğu için güvenmemiz, milli şefimize karşı milli ve vicdani bir görevimizdir."Metin Toker'in belirttiği gibi, "meclis, hükümet hukuken vardı. Fakat politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İsmet İnönü idare ediyordu. Milli şefin mahfuzlu saydığı her şey, Türkiye'de yasaktı." Şeflik sistemi 1924 Anayasasına aykırı bir uygulamadır. Milli şefin tanımı, nitelikleri ve onda bulunduğu kabul edilen yetkiler, anayasanın cumhurbaşkanına tanıdığı yetkileri çok aşmaktadır. Fakat Mustafa Kemal döneminde yapılan devrimlerin yerleştirilebilmesi için, anayasayla düzenlenen yetki ve görevleri aşacak böyle karizmatik, otoriter, her istediğini yapabilen fiili bir şeflik dönemi yaşanmıştır. Aynı dönemde

²⁶ÖZKAN, Selçuk- TEMİZER, Abidin, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık, s. 1, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi9pdf/ozkanselcuk_temizerabidin.pdf (09.03.2011), 12:27.

²⁷ YILDIZ, Nuran, Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın, s. 482, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5543.pdf> (11.05.2011), 12:00.

Avrupa’da iktidarda bulunan şeflik rejimlerinin uygulamalarından cesaret alınarak, devrimler taviz verilmeden yerleştirilmiştir. Savaştan otoriter rejimlerin yenik çıkması üzerine, 1946’da yapılan Halk Partisi olağanüstü kurultayında İsmet Paşa’nın milli şefliğine ve değişmez genel başkanlığına son verilmiştir. Bu tarihten sonra da batıdan esen demokrasi rüzgârlarının gereği olarak çok partili siyasi hayata geçiş hazırlıkları başlamıştır.²⁸

11 Kasım 1938 tarihinde İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle başlayan ve 1950 DP iktidarına kadar yaşanan süreç Türkiye’de “tek adam, tek parti, otoriter rejim” iktidarının hüküm sürdüğü dönem olarak kabul edilir ve kısaca “Milli Şef Dönemi” olarak adlandırılır. Cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra, İnönü’nün, CHP Kurultayı’nda kendisine verilen “Milli Şef” unvanını kabul etmesi, bu dönemin siyasi seyrinin bu kavramın tanımladığı bir ideolojik anlayış içinde gerçekleşeceğinin en belirgin kanıtıdır. Çünkü dünyadaki “Milli Şef” tanımlamaları Hitler’e, Franco’ya ve Mussolini’ye yöneliktir ve tanımladığı sistem otoriter devlet yönetimidir. İnönü’nün “Milli Şef”liği, başa geçmesinin hemen ardından başlayan II. Dünya Savaşı’yla perçinlenmiştir. Bu dönemde kararların tek bir organdan alınması, birlik ve beraberliğin daha da önemli hale gelmesi nedeniyle rejim, kamuoyundan da ciddi destek görmüştür. Özellikle İnönü’nün devlet yönetimindeki derin tecrübesi, Atatürk ideal ve devrimlerinin devamlılığını sağlayacak lider olarak görülmesi, diğer ülkeler nezdindeki prestiji, bu destekte önemli rol oynamıştır. Türkiye’nin uygulanan denge politikalarıyla savaşa girmeden yoluna devam etmesi de bu desteğin sürekliliğini sağlamıştır. Ancak savaşa fiilen girmediği halde, savaş ekonomisinin tüm zorluklarını yaşayan Türkiye’de, zaman içinde yaşanan ve artan baskılar nedeniyle “Milli Şef” iktidarı TSK karşısında bazen toplumun siyasal teslimiyeti şeklinde yorumlanan bir başka algılamının kaynağında ise “Türkiye Cumhuriyeti demokrasisinde kök salmış bulunan ideolojinin halen bir Kurtuluş Savaşı tahayyülünden beslenmeye devam etmesi”nin yattığı iddiasıdır. Bu iddia, onu savunan beslediği niyete göre değişik şekillerde de yorumlanabilir. Olumlu anlamda düşünüldüğünde, Cumhuriyet tarihinin rejim kurucu kadrolarının aynı zamanda asker kökenli şahsiyetlerden oluşması, Türk Halkı’nın aynı kadroya sempati duyması sonucuna yol açmıştır. Bu ise, Türk toplumu ile ordusunun karşılıklı olarak birbirlerinin aidiyet duygularını içermemesini, kısaca özdeşlik kurmasını sağlamıştır. Olumsuz anlamda ise, bu özdeşlik ve sempatik yakınlık, aynı zamanda TSK’nın bir kurum olarak elinde tuttuğu özerk ve üstün konumunun da etkisiyle, toplumun TSK dışında özerk, ergin ve sivil bir inisiyatif alanı olarak gelişmesini uzun yıllar geciktirmiştir. Deyim yerindeyse, Türkiye’de ordunun toplumun duyumsal öncüsü konumunda olumlu ve büyük ölçüde ve geleneksel biçimde bir tür “Baba

²⁸ KARATEPE, Şükrü, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 182.

Ocağı” olarak algılanmış, halkın kolektif bilinç düzeyinde “çocuksu” eğilimlerinden sıyrılmamasının ve özgüven tazeleyememesinin de başlıca nedeni olmuştur. Her iki halde de ortaya çıkan sonuç, gibi; TSK mensuplarının, kendi profesyonel alanları dışındaki sorunların da ilgilisi ve çözümlerinin sorumlusu olarak kendilerini görmelerine ve bunu açıkça ifade etmelerine dayanak oluşturmuştur. Sorgulanmaya başlanmış ve sisteme muhalif bakış gelişmiştir.²⁹

2.1.1.1.Ordu İçinde Farklı Gruplar ve CHP

CHP iktidarı, yukarıda da belirtildiği gibi, 1939 yılından başlayarak “Tek Parti Yönetimi”ne ek olarak “Milli Şef”lik anlayışını benimsemiş ve bu anlayış içinde toplumsal ve siyasal yaşamı sürdürmüştü. Ama çok geçmeden, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna doğru değişen dış koşullar “Milli Şef” İsmet İnönü’ye ve CHP yönetimine eski dönemin tepki doğuran kalıntılarından kurtulması gerektiğini göstermişti.³⁰

1945 yılında başka siyasal partilerin kurulmasına olanak tanınmış ve 1946 yılından başlayarak da bu tekelci ve otoriter anlayışın doğurduğu siyasal yapının öğeleri birer birer ya bağları gevşetilmiş, ya da tümden ortadan kaldırılmıştır. Bu sürecin gerçek anlamda işlerlik kazandığını “Milli Şef” İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945’te TBMM’nin yeni toplanma yılını açan söylevi ile başlamıştır. İnönü bu konuşmasında “Bir ehemmiyetli devir geçiriyoruz.” demiştir. İnönü’yü böyle konuşmaya iten gerçek; daha savaş sürerken ABD ve İngiltere başta olmak üzere demokrat cephe’nin, savaşın gerçek amacının dünyada demokrasinin gerçekleştirilmesi olduğunu açıklamaları ve bu ülkelerin devlet adamlarının demeç ve söylevlerinde sık sık, demokrasiyle yönetilmeyen ülkelerin desteklenmeyeceğini ortaya koymalarıydı. İnönü, İngiltere ve ABD’nin Türkiye’ye karşı bir tutum içine girmelerinin ve ülkeye yönelmiş bulunan “Sovyet tehdidi”ni anlayışla karşılamalarının nedenleri arasında ülkenin yönetiminde egemen olan anti-demokratik yapının da olduğunu anlamış bulunuyordu. Sovyetler Birliği’nin bu baskısından kurtulmanın ve bu tehdide karşı koyabilmenin tek yolu, ABD ve İngiltere’nin desteğini almaktı. Bu desteğin kazanılması ise, “Savaş Sonrası Dünya Düzeni”nin gereği olan bir demokratik rejimin ülkede uygulamaya konmasına bağlıydı. Basında bu durum açıkça dile getirilmekteydi. ABD’nin demokratikleşme konusunda etkisi hem iktidar, hem de muhalefet üzerinde açıkça görülmekteydi. Bunda, savaşın sonunda ABD’nin yıldızının parlamasında önemli payı olmuştu. ABD Başkanı Truman 6 Mart 1946

²⁹ İNSEL, Ahmet, Siyasi Rejim Bunalımının Nedeni Olarak Devlet, Birikim Dergisi, Sayı 95, 1997, s. 45.

³⁰ WEISBAND, Edward, İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası I, çev.M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17, s. 32.

günü New York'ta vermiş olduğu bir söylevinde vurguladığı gibi sık sık totaliter rejimleri kınıyor, demokrasiye ve kişi hak ve özgürlüklerine olan bağlılığını dile getiriyor, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve ilkelerinin dünyada uygulanmasını sağlamak için elinden gelen gayreti göstereceğini açıklıyordu. ABD'nin izlemiş olduğu demokrasiyi yayma ve demokrasi ile yönetilen ülkeleri destekleme siyasası, kurulmak istenen “Savaş Sonrası Dünya Düzeni”nin gereği olmasına karşın, ABD'nin bu siyasasından en çok yararlanan CHP karşıtlarıydı. İçinde Demokrat Parti'nin de bulunduğu muhalif gruplar, ABD'nin bu tutumunu iktidar üzerinde bir baskı aracı gibi kullanmaktaydılar. CHP iktidarı bu doğrultuda kendisine yönelen suçlamalara göğüs germek zorunda kalmaktaydı. Örneğin Zekeriya Sertel; “Türkiye'nin daha ileri ve daha geniş demokrasiye geçiş hareketine hükümet önyak olacak durumda değildi.” diyerek, “Demokrasi inkılâbını CHP yapamaz”, “Bugünkü meclisten bir şey bekleyemeyiz” türden Hükümeti hedef alan yazılar yazmaktaydı. Bu durumda İnönü ve CHP bir yandan bu suçlamalara yanıt ararken, bir yandan da kendisinin demokrasiden yana olduğunu kanıtlamak için hem “Tek Parti Yönetimi”ni aklamaya, hem de anti-demokratik yasa ve uygulamaları ortadan kaldırmaya, yöneliyordu.³¹ Fakat CHP'nin içerisinde de farklı gruplar yer almaktaydı. Ordu ile yakınlığı bilinen CHP'de bir grup yönetimde fazla etkin olmak isterken diğer grup yukarıda da belirtildiği üzere sistem içerisinde yeni yapılanmaların var olması gerekliliği üzerinde duruyordu.³²

2.1.1.2. 1945 Yılıının İlk Yarısındaki Olaylar ve Türk Siyasası

1945 yılına savaşın galibi olarak Müttefikler, savaş boyunca birbiri ardına düzenledikleri konferanslar ile kendilerinden emin bir biçimde girerken, “Mihver” bloğunun yıkılmasıyla ortaya çıkacak boşlukta iyi bir yer kapabilmek için, birbirleriyle başlayacak bir yarışın da hazırlığı içindeydiler. Ocak ayının başında Sovyet orduları Berlin'e 100 km. yaklaşmışken, İngiliz ve Amerikan güçleri ancak, Alman sınırına ulaşabilmişler. Sovyetler Birliği'nin savaşın sonunda böylesine güçlü ve diri kalacağını ve bunun sonuçlarını, İnönü ve Saraçoğlu daha Adana görüşmeleri sırasında Churchill'e belirtmiş bulunuyorlardı. Bu nedenle, Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için baskı yapmaya başladıklarında, Türk Hükümeti, bir yandan girme koşulu olarak, Sovyet Birliği ile anlaşmaya varmak, diğer yandan da, kendi savaş planlarını Müttefiklerinkiler ile birleştirmek yolunda bir gayretin içine girmişti. Almanya'nın çökmesinin kesinleşmesinden sonra, Avrupa güç dengesinin

³¹ EKİNCİ, Necdet, Türkiye'de çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 309, s. 311.

³² PERRIER Guillaume, Türkiye Analizi, 26 Eylül 2010, <http://www.idealdusunce.com/index.php/alinti/2720-le-monde-turkiye-muhabiri-guillaume-perrierten-turkiye-analizi> (12.05.2011), 19:31.

Sovyetlerden yana bozulması ve bu devletin gelip Balkanlara yerleşmesi, Türkiye'nin kaygılarını artıran başlıca etken olmuştu. Bu koşullar altında, Müttefiklerin isteği üzerine Türkiye, "Mihver" ülkeleri ile ekonomik ve siyasal ilişkilerini keserken, savaş sonrası dönem için bir takım ekonomik ve siyasal günceler isteme gereğini duymuş, bu isteği İngiltere ve ABD'nce kabul edilmesinden sonra Almanya ile bağlarını koparmıştı. Türkiye'nin İngiltere ve ABD'nden böyle bir istekte bulunmasının tek bir nedeni vardı; savaş sonrası dönemde, "Sovyet tehdidi" karşısında toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyabilmek... Türk Hükümeti savaşın sonuna doğru, özellikle Müttefiklerin Almanya'yı bütünüyle çökertmek için kararlılıklarını ortaya koymalarından sonra, Türkiye için zor bir dönemin başlamakta olduğunun farkına vardılar. Bundan böyle karşıt güçler arasında, daha önce sürdürdüğü dış siyasasını sürdüremeyeceğini bilmekteydi. Bu duygu ve sıkıntılar içinde olan Türkiye, 1945 yılına girerken, haklı olarak kendisini "Sovyet tehdidi"nin bir hedefi olarak görmekteydi.³³

2.1.1.3. Sovyet İlişkilerini Düzeltmek İsteyen Türk Hükümetinin Sonuçsuz Kalan Tek Yanlı Girişimleri

Sovyet ordularının 1944 yılının ortalarına doğru, Balkanlara inmesinden büyük kaygılara kapılan Türk Hükümeti, iki ülke arasında, 1939'dan beri, soğukluğunu koruyan ilişkileri düzeltmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmasının gerekliliğine inanmaktaydı. Türk Hükümeti'nin Almanya'ya krom göndermeyi durdurması, Alman Savaş gemilerinin Boğazlardan geçişlerinin yasaklanması, Alman yanlısı olarak, Müttefikler tarafından oldukça eleştiriler yöneltilmiş bulunan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun istifa ettirilmesi, Almanya ve Japonya ile ilişkilerin kesilmesi, ön önemlisi Türkçü ve Turancı tutuklamaların amacı, hem Batı demokrasilerini, hem de Sovyetler Birliği'ni hoşnut etmek, her iki tarafın gözüne hoş görünmekti. İç siyasal alanda Sovyetleri hoşnut etme düzenlemeleri bu kadarla da kalmamıştı; Alman Büyükelçisi Von Papen'e "suikast" düzenlemekten hüküm giymiş Pavlov ile Kornilov adlı Sovyet Büyükelçiliğinde görevli iki Sovyet yurttaşı, TBMM'nde kabul edilen özel bir yasa ile af çıkartılarak serbest bırakılmıştı, Alman işgali sırasında Nazilerle işbirliği ettiği ileri sürülen "Mihver" ülkeleri yurttaşlarına da Türkiye, sınırlarını kapamıştı. 9 Eylül'de Türkiye'ye sığınmış bulunan Bulgaristan eski İçişleri Bakanı Gabrovski 19 Eylül günü bu ülkeye geri gönderilmişti. Sovyetlerin isteği üzerine, savaş ve Alman işgali sırasında, Alman ordusunda görev alan ve Türkiye'ye kaçan Sovyet yurttaşı, Türkler de Sovyetler Birliği'ne geri verilmişti. Yine Romanya'ya kaçıp, Türkiye'ye gelmek isteyen 20-30 bin Kırım Türkü Sovyetleri kızdırmamak için ülkeye kabul edilmemişti. Türk Hükümeti'nin tüm

³³ EKİNCİ, a.g.e., s. 247, s. 248.

niyet gösterilerinin başarıya ulaşmasının asıl nedeni, Sovyet ordularının savaşta, başarılarıydı. 6 Eylül 1944’de Bulgaristan’ı işgal eden Sovyetler Birliği’nin bu davranışını İngiltere ve ABD ile anlaşarak gerçekleştirildiği kanılarının Türk kamuoyunda yaygınlaşması Türk Hükümeti’nin kaygılarını daha da arttırmaktaydı. Tam bu sırada Yunanistan’a asker çıkarmaya başlayan İngiltere, Türkiye’yi biraz olsun rahatlatmaktaydı. Bu tarihten “Yalta Zirvesi” nin sonuna dek, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında Sarper Vinogradov görüşmesi dışında hemen hiçbir ilişki olmamıştı.³⁴

Bu noktada Yalta zirvesinden kısaca bahsedecek olursak; Yalta Konferansı 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında “Üç Büyükler” olarak nitelendirilen, Churchill, Roosevelt ve Stalin arasında, Kırım’ın bir tatil beldesi olan Yalta’da yapılmıştır. Üç Büyükler arasında; Amerikan tarafının çok önem verdiği Birleşmiş Milletler örgütünün kurulması ile ilgili sorunlar, Almanya ile ilgili, işgal bölgelerinin geleceği, ne şekilde parçalanacağı, Almanya’dan tahsil edilecek olan savaş tazminatı, Polonya’nın ve Sovyet işgali altındaki bölgelerinin geleceği, Yugoslavya, İran ve Türk Boğazları gibi konular üzerinde de tartışmalar olmuştur.³⁵

“Yalta Zirvesi” öncesinde, 1944 Aralık ayı başlarında Moskova Büyükelçisi Selim Sarper Sovyetler Birliği’nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov’la yapmış olduğu görüşme, Türk-Sovyet ilişkilerinin ulaşacağı yeni boyutların habercisi olmuştu. Bu görüşme sırasında Vinogradov: “...Eğer şu sıralarda Türkiye Hükümeti’nin yapacağı bir teklif olursa, Sovyet Hükümeti’nin bunu almaya ve dinlemeye hazır olacağını” söylemesi üzerine Sarper; “Ankara’da bıraktığımız yerden başlayalım mı?” diye sorunca; Vinogradov: “...Bilmem, o şekil nedense takılıyor. Zannedirim başka istikamet vermek daha doğru olur. Fakat söylediğim gibi, bir teklif gelirse dinleriz.” yanıtını vermişti. Vinogradov’un tutumu üzerine, yetkisi olmadığı gerekçesiyle susmak zorunda kalan Sarper, durumu Ankara’ya rapor etmiş, gelen “talimat” doğrultusunda; “Müspet bir şey yapmak”, “başka bir istikamet vermek” deyimlerinin ne anlama geldiğini öğrenmek amacıyla, Vinogradov’la yeniden görüşmüş, izlenimlerini Dışişlerine bildirmişti. Selim Sarper özetle şunları vurgulamıştı:

“...Sovyetlerin bize karşı durumlarını dostane diye tavsif etmeye imkan yoktur. Bize muameleleri, bura ölçüsünde dürüst ve nazikane olmakla beraber, çekingen hatta soğuktur.

...Ruslar Boğazlar meselesini pek unutmuşa benzemiyorlar...

³⁴ EKİNCİ, a.g.e., s. 249.

³⁵ GÜRKAYNAK, Muharrem, İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa’da Savunma ve Güvenlik, (Yayınlanmış Doktora Tezi), s. 20, <http://www.acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/243/533.pdf> (16.05.2011), 16:07.

... bizimle esaslı bir konuşmaya koyulmak için zamanı henüz müsait bulmadılar...

...Üçler Konferansında (Yalta Zirvesi) siyasi vaziyet aydınlanır aydınlanmaz bizi sıkıştırmaya başlayacaklarını tahmin ediyorum.

...Ruslarla münasebetlerimizi dostane gibi telakki etmek hususundaki tek taraflı gayretlerin tezahürat halini almasının da netice üzerinde müspet tesiri olacağına inanmıyorum. Sovyetlerin aramızda mevcut Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının sona erme tarihi 6 Kasımdan 6 ay önce, yani 7 Mayıs 1945 tarihinde fesih ihbarında bulunmaları beklenebilir..” Büyükelçi Sarper bu görüşlerini belirttikten sonra, Ankara’ya çağrılarak sözlü açıklama vermesinin ve “Talimat” almasının daha yararlı olacağını raporuna eklemiştir. Dışişleri Bakanlığı Sarper’in Ankara’ya gelmesini uygun bulmuş “Yalta Zirvesi” öncesi konu üzerinde durmayı yararlı görmüştü.³⁶

2.1.2. 1960’a Kadarki Dönem Hakkında Kısa Bir Hatırlatma

İkinci Dünya Savaşı’nda takınılan tavırdan sonra, yukarıda da belirtildiği üzere, CHP çok partili siyasal yaşama geçmiştir. Bunun akabinde DP kurulmuştur. CHP, çok partili siyasal yaşama geçme kararı alındıktan ve özellikle DP kurulup örgütlenmeye başladıktan sonra bir uyum sorunu ile karşılaşmıştır.³⁷ Türk Silahlı Kuvvetlerinin rejim içindeki hukuki konumunu belirleyen son düzenleme DP’nin iktidara gelişinden önce, CHP iktidarı tarafından 30.05.1949’da çıkarılan 5396 sayılı ‘Milli Savunma Bakanlığı’nın Kuruluş ve görevlerine dair Kanun’ ile yapılmıştır. Genel Kurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığına bağlanması demokratik rejimin bir gereği olarak gösterilmiştir. Ordunun rejim içindeki bu yeni konumu tam anlamı ile benimsemediğini söylemek zordur. Genel Kurmay başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı arasında 1960’a kadar sürekli bir gerginlik olmuştur. Ancak, demokrasiyi CHP’nin iktidardan ayrılması bağlamında benimseyen bir ordunun, DP’ye bağlanan ümitlerinin boşa gitmesi üzerine, demokrasiye karşı tavrı bu kez DP’nin iktidardan gitmesi gerektiği şeklinde ortaya çıkarmıştır. Demokratik yaşama geçen Türkiye’de, siyasal yaşamın önemli faktörü olan ordu ise her fırsatta demokrasiye bağlılığını açıklama gereği duymuştur.³⁸ Yani ordu kendini rejimin bir nevi bekçisi olarak görmekte ve ordu için iyi olanın yurt içinde iyi olacağını düşünmektedir. Kısacası ordu her dönem olduğu gibi bu dönemde de otoritesini ve etkinliğin kaybetmek istememektedir.

³⁶ EKİNCİ, a.g.e., s. 249, s. 251.

³⁷ KABASAKAL, Mehmet, Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960, Tekin Yayınları, İstanbul, 1991, s. 211.

³⁸ ÖZDAĞ, Ümit, Demokrat Parti Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve İhtilalın Nedenleri, Boyut Yayınları, İstanbul, Kasım 1997, s. 23.

2.1.2.1. Ordunun Beklentileri

Ordu her ne kadar kendi iktidar sahasında bulunmasa da elbette ki çeşitli şekillerde isteklerini belirlemek istemiştir. Yukarıda değindiğimiz CHP'nin muhalefet ve DP yanlısı tutumun nedenleri ordunun yeni iktidardan beklentileridir. Kısaca ordu modern silahlar, mahrutu ters dönmeye başlayan subay heyetinin ve yaşlanan Yüksek Kumanda Heyetinin ele alınması ve subayın toplumsal saygınlığının korunmasını beklemektedir. 1950'den önce ordu içinde gizli örgüt liderliği yapmış ve yarbay rütbesinde iken istifa ederek DP'ye girmiş olan Seyfi Kurtbek seçimlerden önce yaptığı bir radyo konuşmasında partisinin milli savunma politikasını şöyle anlatmaktadır: DP savunmayı, askeri bir mesele olarak değil, devletin bütün mekanizmasında ve milletin hür türlü faaliyetini ilgilendiren büyük bir milli dava olarak telakki eder. Milli Savunma milletin şerefini, varlığını, istiklalini korumaktadır. Böyle olduğu içindir ki, Milli Korumanın Devlet işlerinde her şeyden önce gelmesi lazımdır. Şahsi ve parti menfaatlerinin, Milli savunma davasındaki hiç bir tesiri olmamalıdır. Milli Savunma, yalnız tehlike belirlediği zaman değil her zaman aktüel olan bir davadır. DP, millet teorisini, demokrasinin askeri ifadesi sayar. Milli varlığı korumak için asker-sivil farkının kaldırılması ve milletin ordulaştırılması lazımdır. Milletin bütün ekonomik kaynakları, Milli Savunma için teşkilatlandırılmalıdır. Milli Eğitim, Adalet, Maliye ve İdare ve Ulaştırma hizmetleri, kamilen Milli savunmadaki yerlerini alırlar. Milli Savunmayı her şeyden önce politik olarak teşkilatlandırmalıdır. Devletin politik bünyesi içinde milli savunma, zamanın şartlarına uygun ve hesaplı olarak düzenlenmedikçe, ne topyekun bir savunma, ne de mükemmel bir askeri teşkilat meydana getirmeye imkan vardır. Ordular, hükümetlerin ve devlet bünyesinin aynasıdır. Bütün devlet adamlarının bu davayı böylece ve hakkıyla kavramış olmaları lazımdır.³⁹

Milli Savunma da güçlü bir zihniyet inkılabı lazımdır. Savunma hizmetlerinde yaş ve eskilik değil, ehliyet ve bilgi'yi temel tutan bir personel politikası takip edilmelidir. DP inanmıştı ki, milli savunmanın topyekun olarak köklü ve rasyonel bir reformu ve yeniden kurulması ile milletimizin korunması daha sağlam olacaktır. S. Kurtbek'in DP'nin görüş olarak ileri sürdüğü fikirleri, DP'nin temsil ettiği sınıfların arzu ve hedefleri ile bağdaştırmak mümkün değildir. II Reich-Prusya militarizmin önde gelen temsilcilerinden General Ludendorf'un, Almanya'nın I.Dünya Savaşını kaybetmesinin nedenlerini inceleyerek, Almanya'nın ikinci bir savaşı kaybetmesi için neler yapması gerektiğini anlattığı 'Topyekun harp' aldı kitabından esinlenerek bir milli savunma politikası geliştirmeye, çalışan Kurtbek'in

³⁹ ÖZDAĞ, a.g.e., s. 27.

görüşleri, 1950 Türkiye'sinin gerçeklerine aykırıdır. Nitekim Samet Ağaoğlu seneler sonra, 'Topyekun harp' zihniyeti konusunda şunları yazmıştır. '... Atatürk ölmeden bile siviller arasında olduğu gibi askerler arasında da başlamış fikir akımları vardır. En çok genç subaylarla belli bir rütbenin üstündeki subaylar arasındaki çekişmeler kulaktan kulağa söylenir, hatta zaman zaman açığa vurulmaktan da çekinilmezdi. Bu çekişmelerin konusu görünüşte siyasi olmaktan çok askerlik kavramı anlayışı üzerinde idi. Genç subaylar düşüncelerini 'Topyekun seferberlik prensibi' ismini verdikleri yenilikler üzerinde topluyorlardı. Topyekun seferberlik, yeni milletin her sahada seferberliğe hazırlanması ve hazırlatılması prensibiydi. Topyekun, yani ekonomiden milli eğitime kadar her sahada seferberliğe hazırlık. Bu, askerin her sabaha yalnız söz sahibi değil, aynı zamanda hakemlik mevkiinde bulunması ile mümkün olabilirdi. Böylece bu prensibin çevresinde birleşmiş subaylar siyasi sahada hakemlik isteyeceklerdi.⁴⁰

2.1.2.2. Seyfi Kurtbek'in Reform Programı

Türk Silahlı Kuvvetlerinin ıslahında acaba geç mi kalındı sorusu reform programını incelerken ilk akla gelen soru olarak karşımızda cevaplanmayı beklemektedir. DP'liler fiilen kendi programlarına almalarına karşın, iki parti de bunu kabul ediyordu. DP'nin bu konudaki görüşü, 23 Şubat 1949'da savunma bütçesi tartışmaları sırasında Meclis'te ifade edildi. Sözcüleri Kemal Zeytinoğlu, ordunun ıslah edilip modernleştirilmesini, savunma bütçesinin israf ve savurganlıktan sakınılarak ekonomik ilkelere göre hazırlanmasını önerdi. Ertesi gün Başbakan Günaltay, hiç kimsenin CHP'lilerden ordunun ıslah konusunda bu kadar hızlı davranmayı beklememesi gerektiği konusunda yüksek askeri komutayı temin etti. DP'nin reformist politikası generallerin hoşuna gitmedi, fakat modernleşmiş bir ordu ve daha esnek bir terfi olanağı görmek isteyen alt rütbeli subayların (Albay ve aşağısı) hoşuna gitti. Partinin yeni bir askeri kurum yaratma planının mimarlarından biri Albay Seyfi Kurtbek'ti.⁴¹ Genelkurmay Milli Seferberlik Dairesi Başkanı olduğu 1948'de, DP'lilerle gayri resmi ilişki kurdu. Yeni partinin kendisinin radikal reform önerilerini benimsemeyeceğini ve kabul edilmeleri için hükümete baskı yapacağını umuyordu. Daha sonra askeri konularda Bayar'a sürekli bilgi vermeye devam etti ve sonunda politikaya atılmak üzere görevinden istifa etti. Siyasi bir kariyerle ilgilenmiyordu, fakat kendi askeri programını uygulamanın tek umudunun bir siyasi temel oluşturmak olduğu sonucuna varmıştı. Nisan 1950'de Demokrat Partiye girdi

⁴⁰ ÖZDAĞ, a.g.e., s. 28, s. 29.

⁴¹ YALÇIN, Soner, Demokrat Parti, 4 Mart 2007, s. 4,

<http://newsgroups.derkeiler.com/pdf/Archive/Soc/soc.culture.turkish/2007-03/msg00049.pdf> (04.04.2011), 13:53.

ve Mayıs'ta Ankara'dan milletvekili seçildi. Seyfi Kurtbek, birinci Menderes kabinesine 11 Ağustos 1950'de Ulaştırma Bakanı olarak girdi ve 8 Kasım 1952'de Savunma Bakanlığına atandı. Radikal bir reformcu olarak ünlendi ve emekli edileceklerini ya da en azından yetkilerinden vazgeçmeye zorlanacaklarını sezen generaller arasında büyük bir endişe vardı. Askeri reform karşıtları Kurtbek'e karşı bir fısıltı kampanyasına başladı. Bu kampanyanın temel konusu, Kurtbek'in askeri bir iktidara zemin hazırlamakta olduğu ve reform programını stratejik yerlere kendi adamlarını yerleştirmenin bir perdesi olarak kullandığıydı. Kurtbek'i, henüz bir binbaşı olduğu "1938 başlarında İsmet İnönü yönetimine karşı bir darbe düzenleme"yi düşünmüş hırslı ve dinamik bir subay olarak betimliyorlardı. 1914'te Erkan-ı Harp olan ve iktidarı ele geçirmek için orduda temizlik yapmış olan Enver Paşa ile karşılaştırılıyordu.⁴² Fakat reform lehine baskılarda güçlüydü. 1952'ye gelindiğinde Türkiye bir NATO üyesiydi ve Türk Silahlı Kuvvetleriyle ilgilenen NATO komutanları da, değişen ve rasyonel bir sistem görmek istiyordu. Genelkurmay ile Savunma Bakanlığı arasındaki yetki bölüşümünün sınırı açıkça çizilmemişti. Mareşal Çakmak'ın uzun süre Genelkurmay Başkanı olarak kalması, ki bu bize asker-siyaset etkinliğinin ne boyutlarda olduğunu göstermektedir, Genelkurmay'ın Bakanlık üzerindeki üstünlüğünü pekiştirmişti ve Çakmak'ın gidişinden sonra da bu gelenek devam ettirildi. Kurtbek, bunun değişmesini ve demokratik bir devletin geleneklerine uygun olarak orduyu sivillerin kontrolüne vermek istiyordu. Bayar ve Menderes de, askeri kurumu ıslah etmeye istekliydi; tam da bu amaçla Kurtbek'i kabineye almıştı. 3 Mayıs 1953'te Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlık ettiği bir kabine toplantısı yapıldı. Kurtbek'in bütünlüklü reform programı tartışıldı ve onaylandı. Program Menderes'in çok hoşuna gitti ve onu Sultan III. Selim'e (1789-1807) gönderme yaparak ikinci Nizam-ı Cedid olarak niteledi. Bayar, birçok çıkar çevresinin karşı çıkacağı cerrahi bir operasyona benzetti ve tam destek vereceği sözünde bulunarak Kurtbek'i bütün baskılara direnip programını gerçekleştirme için cesaretlendirdi. Seyfi Kurtbek, hiçbir zaman programını uygulayamadı; bir gün Menderes kendisine bir mesaj gönderip programını şimdilik ertelemesi tavsiyesinde bulundu. Kurtbek, programının rafa kaldırıldığını anladı ve 27 Temmuz 1953'te istifasını verdi. Fısıltı kampanyası, Menderes, Bayar ve onlara yakın kişilerin zihinlerinde Kurtbek'e karşı güvensizlik tohumları ekerek etkisini göstermişti. Üretilen teorilerden biri budur. Menderes'in generallere doğrudan meydan okumayı ve aynı zamanda da muhalefet partilerinden ve İnönü'den gelecek saldırıya karşı kendisini savunmasız bırakmayı istememesi daha sonraki teorilerden biridir. Haziran 1950'deki görelilik olarak küçük çaplı temizlik can sıkıcı olmuştu ve Kurtbek'in programı çok daha müthiş olacaktı. Mizaç olarak Menderes, atlatamayacağı bir soruna kafa tutamayacak bir insandı. Bu olayda da, ordunun yararı için bir

⁴² AHMAD, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 152, s. 154.

reformdan çok subayların sadakatiyle ilgileniyordu. Subayların sadakatini güvenceye almak ve işbirliği yapmak için reformdan vazgeçmeye ve bakanını feda etmeye razıydı. Böylece Menderes generalleri yatıştırdı, fakat aynı zamanda askeri kurum üzerinde sağlam bir denetim kurma fırsatını da yitirdi. Seyfi Kurtbek'ten sonra gelen bütün Savunma Bakanlarının otoritesini kaçınılmaz olarak zedelemişti ve askeri konuların denetimi de facto generallerin elindeydi. Menderes'in ordu ile ilişkisi sağlam temeller üzerinde kurulmuş gibiydi. Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ve "Kore Kahramanı" Tahsin Yazıcı da dahil, birçok general ordudan emekli olup 1954 seçimlerinden önce DP'ye katıldı.⁴³

Görüldüğü üzere Seyfi Kurtbek'in yapmak istediği reform çalışmaları sonuçsuz kalmıştır. Bunda Menderes'in etkisi elbette ki bilinen bir gerçektir. Menderes ordu teşkilatını yanına çekebilmek adına kendi bakanını feda etmişti. Seyfi Kurtbek eğer reform programını uygulayabilseydi belki de şu an asker- siyaset diyalogu ve askerinin devlet içerisindeki yeri çok farklı olabilirdi. En azından ordu asıl görevi olan savunma konusunda çok daha profesyonel eğilimler içerisine girebilirdi.

2.1.3. Sınırlı Özgürlüğü Genişletme Çabası: Demokrat Parti Hareketi

Ordunun politika ile ilişkisini artıran olaylardan biri de Fevzi Çakmak'ın emekliye sevk edilışıdır. Kendine bağlı subayların bundan hoşnutsuzluk duymaları normaldir. Zaten çok etkin bir kişiliği olan, tabu konumundaki Atatürk'ten sonra ordunun siyasal konulara dolaysız karışma eğilimi gözlemlenebilir. Subayların, daha doğrusu 1950 sonrası olaylarda etkin olan subayların istinasız hepsi, Atatürk döneminin başlangıcından itibaren, 1938 öncesini tartışmasız şekilde müspet olarak nitelemişlerdir. Çakmak'ın emekliye sevk edilışı ve Atatürk sonrası durum, orduyu bütünüyle belli bir politikanın destekçisi olmaktan çıkarıp çelişik eğilimlere destek yapmıştır. Ordu, geçmiş dönemdeki ölçüde, fakat daha farklı bir biçimde etkileycilik işlevini sürdürmüştür. DP, devletçilik ve laiklik görüşleri sınırlı bir biçimde CHP'den farklı olmakla beraber, CHP'nin altı okunu benimsemişti.⁴⁴ CHP de çok partili döneme girdikten itibaren bu konularda ve devrimcilik ilkesi üzerinde hoşgörülü davranmaya başlamış, hatta özel sektörü ve dini inançları kuvvetli olanları yatıştırmak için 1950 seçimlerini kazandığında altı ilkeyi Anayasa'dan çıkaracağı taahhüdünde bulunmuştur. Recep Peker 1947'de Büyük Doğu'yu kullanmaya çalışmış, Ticanilik belli ölçüde CHP tarafından güdümlenip Pilavoğlu aday gösterilmiş, Millet Partisi'nin kapatılması olayında

⁴³ AHMAD, b., s. 154, s. 155.

⁴⁴ CIRIM, Cengiz, İkinci Dünya Savaşı, s. 7, s. 9.

http://lidya.hacettepe.edu.tr/~b0152659/public_html/2_dunyasavasi.htm (07.05.2011), 14:54.

CHP sınırlı bir biçimde de olsa partinin savunmasını üstlenmiştir. 1949 sonrası fiili uygulamaları da bu düşüncenin somut temelleridir. CHP ve DP yakınlaşması askerlerin parti eğilimlerini değiştirebilmiş, 1946 yılındaki seçim hileleri askerleri iktidara karşı tepkiye yöneltmiş ve ihtilal amaçlayan teşkilatlar kurulmaya başlanmıştır. İttihat ve Terakki döneminde görülen fakat asker paşaların tasfiyesinden beri ortaya çıkmayan dolaysız müdahale amaçlı hareketler başlamıştı. 1950'den hemen sonra İsmet İnönü'ye de bu tür tekliflerin yapılmış olması orduda ikili eğilimin söz konusu olduğunun göstergelerindedir. Bir başka deyişle, değişik görüşler ordudan destek bulmuş, 1924 olayları sırasındaki gelişmelere benzer bir durum oluşmuştur. Bu dönemde daha sonraları da gözlemlenen bir olgu ortaya çıkmakta, komitelerde başkanlar en yüksek rütbeliler olmayıp, bu tür kişiler ancak kararlaştırılan ihtilale başkanlık etmek üzere aranmaktadır.⁴⁵

Bu noktada şu dipnotu da eklemek yerinde olacaktır; DP kurulduğu tarihten itibaren iktidardaki CHP'ye devlet imkânlarını kendi çıkarına kullanmak ve muhalefete karşı haksız avantaj sağlamak gibi suçlamalar yöneltmiştir. Bu yönde yoğun bir propaganda yürüten DP'yi özgürlükçü, yenilikçi ve demokrat söylemleri iktidara taşımıştır. Ancak iktidara geldikten sonra bu yönde büyük değişikliklerin yapıldığını söylemek mümkün değildir. 1946 yılında meclis içinde doğan DP' nin lider kadrosu CHP'nin içinden çıkmıştır. Uzun yıllar tek partili siyasi ortam içerisinde siyaset yapmış olan DP'li yöneticilerin ülke genelinde aldıkları destek çoğunlukla ilk kez siyasete katılmış kişilerden oluşmuştur. Tek parti döneminde sıkıntı çekmiş ve CHP'ye büyük bir öfke duyan bu kitle, DP'nin yerel örgütlerini oluştururken DP iktidarını da intikam almak için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu konuda zaman zaman eleştirilere maruz kalan Adnan Menderes aynı zamanda parti içi muhalefetle uğraşmak zorunda kalmış ve CHP'ye karşı sert önlemler almaya başlamıştır.⁴⁶

Ordunun 1950 yılındaki ikili tavrı anlaşılındıkça demokrasi sorunu doğru şekilde çözümlenemez. Çok partili döneme geçilmeden önce, 1944'de ırkçı-Turancılar baskıya maruz bırakılarak politik örgüt kurmaları olanaksızlaştırılmış, 1946 Aralık ayında da iki sosyalist parti kapatılmıştır. 1949 Kasım'ında da 1948'de kurulan MP'nin önde gelen üç lideri tutuklanmıştır. Ordu bunlara karşı tepki göstermemiş, bir kesimi ile DP'nin varlığını korur ve iktidar olmasını amaçlarken, diğer kesimiyle DP iktidarına bile tahammülsüz olmuştur.

⁴⁵ KAYALI, Kurtuluş, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul, Eylül 1994, s. 59, s. 61.

⁴⁶ BULUT, Sedef, Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu Third Term Democrat Party Government (1957-1960): Political Repression and The Investigation Council, Akademik Bakış, Cilt:2, Sayı:4, Yaz 2009, s. 126, <http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/ucuncu-donem-demokrat-parti-iktidari-1957-1960-siyasi-baskilar-ve-tahkikat-komisyonu-1250881599.pdf> (10.06.2011), 15:15.

İktidardan MP'nin varlığına karşı yönelen hareketler de Çakmak ve Sadık Aldoğan'ın parti önderleri arasında olmasından, CHP ve DP'nin laiklik konusunda yumuşamalarından ve MP'nin yöneliminin belirginlik kazanmasından dolayı, sonuç alıcı nitelikte olmamıştır. Bu üç şartın belli ölçüde ortadan kalkması sonucudur ki. MP 1953 yılında kapatılmıştır. Türkiye'de ihtilal amaçlı teşekküllerin 1954'ten itibaren kurulmaya başlaması, MP'nin kapatılması olgusuyla birlikte düşünüldüğünde karşıt güçlerin örgütlenmesine gösterilen hoşgörünün derecesi anlaşılır. 1945'de Rauf Orbay'a İnönü'nün parti kurma teklifinde bulunması, CHP'nin yumuşamasının bir başka belirtisidir. DP'de Fahri Belen ve Seyfi Kurtbek'i kabineye alarak orduyla temasları olanlar vasıtasıyla yürütmüş, bir yıl sonra onlar kabineden uzaklaştırılınca ordu ile diyalogu kopmuştur. Halk kitlelerine ve mahalli aydınlara daha fazla açık olan DP, zaten başından beri asker aydınlara daha az ilgiliydi. Demokratik gelişme halk kitlelerine belli ölçüde yakınlık gerektirdiğinden, her iki partinin de asker aydınlara ilişkisi azalmış temel sivil aydına dayanan hareketler ön plana çıkmıştır. Bu eğilimi 1954'ten sonra giderek artan bir biçimde görmek mümkündür. 1957 seçimi öncesinde tasarlanan ihtilalin İsmet İnönü'ye bildirilmesi ve İnönü tarafından reddedilmesi, askeri kesimin bağımsız niteliğini gösterdiği gibi, sonraki hareketlerin daha bağımsız olmasını da etkilemiştir. 1950 sonrasında ilk teşkilatın 1954'te kurulması, 1957'ye kadar asker aydınlara hareketinin ana noktalarıyla sivil aydınlara güdümünde olması, bu tarihten sonra ise sivil akımlardan bağımsız hareket eğiliminin artması, 1960 Darbesi'nin seçimi yaptırmayı amaçlamasının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.⁴⁷

Bu noktada 1957 seçimlerinden sonra ortaya çıkan Dokuz Subay Olayı olayları incelemek açısından yerinde olacaktır. 1957 seçimi öncesinde kurulan üç ihtilal teşkilatından ikisi 1957'de birleşmiştir. Üçüncü komite olan, Sadi Koçaş'ın başkanı bulunduğu grupla yapılan birleşme teşebbüsü sonuç vermedi. Birleşen iki grup, başkanlığa Faruk Güventürk'ü getirdiler. Bu ihtilal komitesi gelişmeye çalışırken, Samet Kuşçu adında bir subayla temasa geçildi. Ama onun komiteye alınmaması kararlaştırıldı. Kendine oyun oynadığını zanneden Kuşçu, örgütü ihbar etti. Bunun üzerine komite başkanı Faruk Güventürk'ün de içinde bulunduğu dokuz subay tutuklandı. Bu nedenle komite dağıldı ve 1958 yılında Koçaş inisiyatifi ele aldı. General Necati Tacan'a teklif edilen komite liderliği kabul edildiyse de onun kalp hastalığı nedeniyle ölmesi üzerine ihtilal liderliği 1959 Şubat'ında Cemal Gürsel'e kabul ettirildi. İhtilalı kararlaştırılanlar arasında da görüş ayrılıkları vardı. 1957 seçimi öncesinde de ihtilala taraftar olmayanlar gibi Gürsel'in dahil olduğu bir grup da DP'nin doğru

⁴⁷ AKGÜN, Seçil Karal, Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir bakış, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S;43, Bahar 2009, s. 408, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1142/13384.pdf> (19.05.2011), 12:32.

yola girebileceği ümidindeydi. 1959'da da ihtilal sonrası için değişik görüşler vardı. Vehbi Ersü'nün içinde bulunduğu gibi bir grup geçici iktidarı savunurken, Alpaslan Türkeş'in dahil bulunduğu grup sürekli iktidarda ısrar ediyordu. Burada üzerinde önemle durulması gereken konu, 1957 seçimlerinde CHP'nin gerek oy oranı gerekse mecliste temsil oranı bakımından çok daha başarılı olmasına rağmen, 1957'den sonra ihtilal hazırlıklarının giderek artmakta olması ve askerler arasında ihtilal sonrası durumun tartışılmaya başlanmış bulunmasıdır. Bu durum askeri hareketin bağımsız niteliğinin bir başka göstergesi olduğu kadar, askeri hareketin demokrasiyi korumayı amaçladığının da kanıtıdır. DP'nin son zamanlarında, 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir'de Menderes'in Tahkikat Komisyonu'nun görevinin bittiğini belirtmesine ve Mayıs 1960'da İstanbul ve İzmir'de seçimlerin yakın bir gelecekte yapılacağını söylemesine rağmen ihtilaldan vazgeçilmemiştir. 1957'den beri de bir kısım ihtilalcı subaylar CHP ile ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Türkiye'de üniversite öğretim kadrosu aktüel anlamda politika ile doğrudan ve aktif biçimde ilgilidir. Öğrenci olayları belli ölçüde bu kadronun etkisiyle gelişmiştir ve bu olaylar askerlerin biran evvel müdahale yapmaları sonucunu doğurmuştur. Öğrenci olayları spontane olaylar da olmayıp, CHP ile belli ölçüde ilgili olan olaylardır. Yani mevcut iktidarın devrilmesi amacındaki ordunun, CHP ve öğrenci gençlikle öğretim kadrosunun birleşmesi söz konusudur. Günün temel sorunu da budur. Demokrasiyi korumak amaçlandığından, DP'nin antidemokratik ve anayasal olmayan eğilimleri tartışma konusu yapıyordu. DP iktidarının yanlış tutumları ile 1924 Anayasası'nın eksiklikleri ve yanlışlıkları ayırımı yapılmadan durum eleştirilmiştir.⁴⁸

2.1.3.1. Demokrat Parti'nin Yapmak İstedikleri

Aslında iktidarı CHP'den devralan DP'nin yapmak istediği bir çok yenilik vardı. Bu yenilik çabalarına kısaca değinecek olursak; DP ilk iktidar döneminde öncelikle vaat ettiği konular üzerinde çalışmalar yapmıştır. Arapça ezan yasağı kaldırılmış, genel af yasası çıkarılmıştır. Bu dönemde, Kore'ye 4500 kişilik bir tugayın gönderilmesi, 1952'de NATO üyeliği ve Türkiye'nin öncülüğünde Balkan Paktı'nın kurulması gibi gelişmeler dış politika da ön plana çıkmaktadır. 1953 sonunda CHP'nin mallarını hazineye devreden yasanın kabul edilmesiyle birlikte halkevlerinin de kapatılması gündeme gelmiştir. DP, radyonun hükümet tarafından parti propagandası için kullanılmasını muhalefette iken şiddetli bir şekilde eleştirmiş ancak bir süre sonra o da devlet radyosunu kendi denetimi altına almıştır. Yasalardaki anti-demokratik unsurların temizlenmesi, daha fazla özgürlük ve demokrasi ideali ile yola çıkan DP, bu yönde bazı çabalarda bulundu ise de aynı hoşgörüyü basına karşı

⁴⁸ KAYALI, a.g.e., s. 61, s. 64.

gösterememiştir. 1954 yılı seçimlerinden kısa bir süre önce hükümet resmi kadrolara karşı basın yoluyla iftiraya “ kamu düzenini bozan ya da devletin mali ve siyasi itibarını zedeleyecek yanlış haber, bilgi veya belgenin yayınlanmasına ağır cezalar getiren Basın Yasasını geçirmişti. Seçimlerin ardında ise 25 yıllık hizmeti bulunan yargıçları hemen, devlet memurları ile silahlı kuvvetler mensuplarını ise bir süre açığa aldıktan sonra emekli etme yetkisini veren iki yasa çıkardı. DP iktidarı daha baskıcı bir hale geldikçe ve meclisi etkili bir şekilde denetim altına aldıkça muhalefetin elindeki tek itiraz yolu olarak mahkemeler ve bağımsız hâkimler kalmıştı.⁴⁹

Parti içi disipline önem verilmiş, genel merkeze olan bağlılığı daha da kuvvetlendirmek için taşra örgütlerinden kabineye kadar çeşitli düzenlemelere gidilmişti. Kalkınmada sanayileşmeye önem verilmekle birlikte DP iktidarının ilk yıllarında başarı daha çok - iklim şartlarının da elverişli gittiği göz önünde bulundurulacak olursa- tarım alanında görülmüştür Ekonomideki bu büyüme ve dış politikadaki hareketlilik sandığa da yansımış ve DP’yi % 56’lık bir oy oranı ile ikinci kez iktidara taşımıştır. DP iktidarının tarım dışında iktisadi alandaki teşebbüsleri ile milli gelirin %15 oranında artması yol ve köprü inşaatlarına önem verilmesi başarısının arkasındaki önemli etkenlerdir. Köylünün yaşayışını büyük ölçüde değiştiren şeker, çimento ve dokuma alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bütün bu gelişmeler özellikle köylü ve tarım kesimi arasında DP’ye gönülden bağlı bir kitle yaratmıştır- ki bu bağlılık gelecek yıllarda AP’ni de iktidara taşımıştır-. Bütün bunların yanı sıra DP bürokrasi baskısına son veren parti olarak tanınmıştır Bütün bu gelişmeler DP’nin popülerliğini arttırmakla birlikte aslında sonraki yıllarda su yüzüne çıkacak bir takım olumsuzlukların emareleri de bu dönem de görülmeye başlamıştır. 1954-1957 arasındaki dönem ekonomik sıkıntılar baş gösterirken DP’nin uygulamaları da sertleşmeye başlamıştır. Meclis içinde büyük çoğunluğa ulaşan iktidarın elde ettiği bu güç adeta bir zaaf haline dönüşmüştür. Hiçbir eleştiriye tahammül edemez hale gelen DP iktidarı sırasında muhalif gazeteciler tutuklanırken parti içinde de hoşnutsuzluklar baş göstermiştir. Muhalif milletvekillerinin ihraçları gündeme gelmiş, istifalar birbirini izlemiştir. Bu huzursuzlukların baş göstermesinde ekonomik sıkıntılar kadar dış politika da ortaya çıkan sorunlarda etkili olmuştur. Balkan Paktının istenilen sonucu vermemesi, 6-7 Eylül olayları ve Kıbrıs sorununun gündeme gelmesi gibi meseleler DP iktidarını oldukça yıpratmıştır.⁵⁰

⁴⁹ BULUT, Sedef, 27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2009, Sayı:19, s. 73 , s. 75, s. 80.
http://sablun.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/19_6.pdf (23.02.2011), 14:24.

⁵⁰ BULUT, a.g.m., s. 81.

Bu aşamada 6- 7 Eylül olaylarına değinmek yerinde olacaktır. 1955 yılı Demokrat Parti hükümeti için zorlu bir yıl olmuştur. Bir yandan demokrasi için girilen yolda kamplaşmalar kesinleşirken diğer yanda ekonomi kötüye gidişin sinyallerini vermekteydi. İşte bu sıralarda uluslar arası bir mesele haline gelen Kıbrıs Sorunu'nda Türkiye, taraf olmak durumunda kalmıştır. 1955 Ağustos ayında Londra'da toplanan üçlü konferans sonucu Türk kamuoyu da Kıbrıs Sorunu'nun uluslar arası bir hale geldiğini görmüştür. Bu durum millî duyguların güçlenmesine de katkıda bulunmuştur. Böyle gergin bir ortamda Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığına dair basında yer alan bir haber, gerginliğin fiziksel şiddete dönüşmesine yetmiştir. Başlayan gösteriler kısa sürede özellikle gayrı Müslimlere yönelik bir şiddet-yağma hareketine dönüşmüştür. Ertesi sabaha kadar süren bu eylemlerde İstanbul ve İzmir'de pek çok dükkân ve ev yağmalanmış, okul, kilise, ibadethane gibi kamu binaları tahrip edilmiş, mezarlıklar saldırıya uğramıştır. 6-7 Eylül 1955 Olayları, TC tarihinde yaşanan ve belgelerin yaşanılan dönemde veya sonrasında yok edildiği şüpheleri bulunan olaylardan birisidir. Üzerinden yaklaşık 56 yıl geçmesine rağmen olayların çıkışı ve sebebi hakkında net arşiv bilgileri bulunamamıştır.⁵¹

Bu noktadan tekrar ekonomideki duruma daha doğru bir ifadeyle sorunlara geçecek olursak; Dış ticaret rejimi kayıt altına alınmış, ödemeler dengesi açığını kapatmak için ABD'den ek kredi istenmiş, Menderes ekonomik destek bulabilmek için birtakım dış geziler yapmıştır. DP'den ayrılan milletvekilleri ise Hürriyet Partisini oluşturmuşlardır. Parti içindeki anlaşmazlıkların alevlendiği bu dönemde DP'ye yöneltilen en önemli suçlama “demokrasiden uzaklaşmak” olmuştur. DP'nin kurucularından Fuat Köprülü'nün 1957 seçimleri öncesinde istifa ederek muhalefete destek vermesi ise parti için en büyük darbe olmuştur. Muhalefetin giderek güç kazandığı 1957 seçimleri arifesinde iktidara karşı yoğun bir kampanya başlatılmıştır. Oldukça yıpranmış bir görüntü ile seçimlere giren DP'nin en çok eleştirilen uygulamalarının başında muhalefete yönelik sert tutum gelmektedir. Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) genel başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in gözaltına alınması büyük tepkilere neden olmuştur. Olaylarla geçen seçim kampanyasının ardından 27 Ekim Seçimlerinin galibi uğradığı oy kaybına rağmen yine DP olmuştur. DP'nin katıldığı son seçim olan 1957 seçimleri sonrasında siyasi ortam giderek gerginleşmiştir. Adeta uyarı niteliğindeki bu oy kaybı iktidar partisini daha da sertleştirirken muhalefet milletvekili sayısı ile birlikte gücünü de arttırmıştır. DP'nin son döneminde

⁵¹ SAKİN, Serdar, 6-7 Eylül 1955 Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yaz 2010, s. 378, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi12pdf/sakin_serdar.pdf (04.03.2011), 19:01.

ekonomik sıkıntılarının giderek ağırlaşması iktidarı güç durumda bırakmıştı. Özellikle 1958 yılı içerisinde fiyat artışları ile birlikte kuyruklar ve karaborsa ortaya çıktı. Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisine Hürriyet Partisi ise CHP'ye katılarak iktidara karşı bir güç birliği oluşturdular. DP ise buna karşılık Vatan Cephesini kurarak ülke içinde örgütlenmeye başladı. Kıbrıs meselesi ile ilgili hükümetin çabaları ve Menderes'in geçirmiş olduğu uçak kazası muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkileri geçici bir süre de olsa yumuşatmıştı. Ancak 1959 yılında Türk Lirasının değerinin düşürülmesi ve enflasyonun yükselmeye başlaması kamuoyunda tepkilere yol açmış, muhalefetin güçlenmesi ile birlikte CHP'nin erken seçim isteklerini de gündeme getirmişti. 1960'a gelindiğinde ise iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik iyice artmış, muhalefet DP'yi baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP iktidarı ise muhalefeti "ihtilal" çıkırtkanlığı yapmakla suçlamıştır. Siyasi ortamın giderek gerginleştiği bu dönemde DP meclis grubunun "CHP'nin yasa dışı yöntemlerle siyaset yaptığı ve bazı basın organları tarafından da desteklendiği" iddiası ile on beş kişilik bir soruşturma kurulu oluşturulmasını kararlaştırmıştı. Kurulan Tahkikat Komisyonu siyasi faaliyetlerle beraber kendi çalışmalarıyla ilgili haber ve değerlendirmelere de yasak getirmişti. 27 Nisan da bu kurulun yetkilerini genişleten yasanın çıkması ile birlikte İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olayları hükümetin tutumunu daha da sertleştirmiştir. Sıkıyönetimin ilanına rağmen dinmeyen tepkiler ve ordunun açık bir şekilde ortaya koyduğu hoşnutsuzluğa rağmen iktidarın sorunlara çözüm bulamaması 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile neticelenmiştir.⁵² 1960'da DP'ye yönelik iddialardan en önemlileri gericilik ve yobazlıktı. Anayasa dilinin yeniden Osmanlıcaya çevrilmesi ve ezanın Arapça okunma yasağının kaldırılması, irtica iddialarının en önemli iki dayanağını oluşturuyordu. Başka gelişmelerle birlikte, "laiklik elden gidiyor" korkusu, 27 Mayıs darbesinin zeminini hazırladı.⁵³

DP iktidarının on yıllık iktidarı bu müdahale ile sona ererken yöneticileri tutuklanmış, 14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar geçen süreçte Yassıada mahkemelerinde 592 kişi sanık olarak yargılanmıştır. DP'nin ileri gelenlerinden 228 kişi hakkında ölüm cezası istenmiş ve nihayetinde yalnızca Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında verilen idam cezaları uygulanmıştır. Yassıada mahkemelerinde verilen bu kararlar kamuoyunda günümüze kadar sürecek tartışmaların da başlangıcı olmuştur. Parlamenter sisteme geçildikten sonra özellikle 1960-1970 yılları arasında bazı siyasi partilerle ordu arasındaki gerginliğin temel meselesini bu idamlar oluşturmuştur. Kuşkusuz DP'nin politikalarını pek çok yönden eleştirmek mümkündür. Özellikle DP iktidarı 1954'ten sonra

⁵² BULUT, a.g.m., s. 82.

⁵³ ILICAK, Nazlı, 28 Şubat Sürecinde Din, Siyaset ve Laiklik, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 54.

yönetimin sertleşmesi, özgürlüklerin kısıtlanması vb. birçok konuda hatalı kararlar almıştır. Ancak bütün hoşnutsuzluklara rağmen halkoyu ile üç kez iktidara gelmiş bir siyasi partinin yöneticilerinin böyle trajik bir sonu hak etmediği de ortadadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke yönetimini ele alması ve 1961 Anayasası ile birlikte Türk siyasi hayatı yeni bir dönemece girmiştir.⁵⁴

Anayasa yapma yetkisine sahip olan Kurucu Meclise DP yanlısı kişiler alınmamış ve Temsilciler meclisinde de bu görüşün temsilcileri yer almamıştır. On yıl boyunca mecliste ağırlıklı bir oranda temsil edilmiş bir siyasi iradenin anayasa yapma sürecine katılamaması bu anayasanın kabullenilmesini oldukça zorlaştırmıştır. 1980 müdahalesine kadar Türkiye gündeminden anayasa tartışmaları eksik olmamıştır.⁵⁵ Günümüzde de hala anayasa tartışmaları devam etmektedir ve darbe izlerini taşıyan anayasanın güncellenmesi ve etkilerden arındırılması düşüncesi gündemdeki yerini korumaktadır.

2.1.4. Irak'ta 14 Temmuz 1958 Askeri Darbesi'nin Bağdat Paktı ve Türk Dış Politikasına Etkileri

Türkiye kendi iç sorunlarıyla ilgilenirken aslında “dış”arda olan olaylarla da stratejik konumu nedeniyle yakından ilgilenmek ve gerekirse bazı sistemlerin ve oluşumların içerisinde yer almak zorundaydı. Yakın komşularında patlak veren olayların Türkiye'ye etkisi yadsınamaz boyutlardaydı. Bu bağlamda Irak'taki 1958 darbesine ve İngiltere ile ilişkilere değinmek yerinde olacaktır.

İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik politikası ile Türk-İngiliz ilişkileri birbirinden bağımsız olarak ele alınamaz. Her ikisi de Ortadoğu'da 1958 yılında ortaya çıkan ihtilalci kargaşadan ciddi olarak etkilenmiştir. Irak'ta gerçekleştirilen askeri darbe, Irak'taki İngiliz büyükelçiliği de dahil olmak üzere Batılı ülkelerin ve Bağdat Paktı üyesi devletlerin hiç beklemedikleri bir gelişmeydi. Irak'taki İngiliz Büyükelçisi Michael Wright da Irak'ta ihtilalci bir ortamın olmadığından ekindi, zira Nuri Said ve Monarşinin Irak'ın bütünlüğü için çimento işlevinde olduğunu vurguluyordu. Ayrıca büyükelçi Irak'ın Ürdün ile birleşmesini eskiden beri devam eden Haşimi hanedanın destekleyicisi olarak İngilizlerin olduğu kanaatinin pekişmesi olarak değerlendirilmektedir. Wright Temmuz Pazartesi sabahı saat.

⁵⁴ AKGÜN, a.g.m., s. 409.

⁵⁵ BULUT, a.g.m., s. 80, s. 83, s. 86.

7.10 da Bağdat Büyükelçiliğinden son telgrafını göndermiştir. Telgrafta saat. 6.00'dan beri cunta yönetiminin işbaşında olduğunu belirtmiştir. Wright öğleden sonra İngiliz Büyükelçiliği personelini Yeni Bağdat Oteli'ne taşımıştır, zira Büyükelçilik binası yağma edilmiş ve yangın çıkarılmıştır. 24 kişilik elçilik personelinden bir kişi bir serseri kurşunun isabet etmesiyle ölmüştür. Londra'ya ilk ulaşan detaylı haberler Bağdat'taki Amerikan elçisi vasıtasıyla olmuştur. Elçi raporunda İngiliz büyükelçisi Michael Wright ve Bayan Wright'ın oldukça soğukkanlı ve morallerinin iyi olduğunu bildirmiştir. 14 Temmuz sabah erken saatlerde İngiliz Dışişleri bakanı Selwyn Lloyd Bağdat'ta muhalif askeri birlikler tarafından kanlı bir darbe gerçekleştirildiği haberini vermek üzere Başbakan Macmillan'ı telefonla aramıştır. Selwyn Lloyd, aynı gün İngiliz kabinesini de Irak'taki darbeye ilgili olarak bilgilendirmiştir.⁵⁶

Anlatıldığı gibi, 1958 yılındaki Irak ihtilalinden Türkiye de yakından etkilenmiştir. Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları 14-17 Temmuz tarihlerinde İstanbul'da bir müzakere toplantısı gerçekleştirmiştir. Müzakere sonunda katılımcı devletler bu darbeyi bir "Milletlerarası haydutluk" olarak nitelendirilmiştir. Türkiye 17 Temmuz'da ABD'ye Irak'a müdahale edeceği konusunda başvurmuşsa da ABD'den gerekli izin ve yardımı alamamıştır.⁵⁷

İngiliz Hükümeti, devrilen Irak rejiminin yeniden görev başına dönmesini sağlama yönünde hiçbir niyet taşımıyordu. Başbakan Macmillan 15 Temmuz 1958'de İngiliz kabinesine bilgi ve kabine üyelerine Irak'taki İngiliz Vatandaşları ile İngiliz maddi varlıklarını korumak için he tür tedbiri aldıklarını bildirdi. Macmillan'ın dikkat çektiği bazı hususlar şunlardı: Irak'taki eski rejimi yeniden görev başına getirmek üzere, sınırsız bir taahhüt altına girerek meseleye karışmamız çok akıllıca bir politika olmayacaktır. Bununla beraber, bu ülkedeki İngilizlerin hayatlarını ve maddi varlıklarını korumak için gerçekleştirebileceğimiz girişlerde bulunmalıyız. Kraliyet Güçlerine mensup 900 teknik eleman hala orada bulunsalar da ve şu dakikaya kadar İngiltere'yle hala telsiz bağlantısı içinde olsalar da, isyancı güçlerin yakından gözlem altında bulundurdukları Habbaniye'deki bize ait üssü güçlendirmemiz mümkün olmayabilir. Fakat Bağdat'ta bulunan isyancıları, İngilizlerin hayatlarına ve mallarına gelecek her türlü zarardan onları sorunlu tutacağımızı söyleyerek uyarmalıyız. İngiliz Başbakanının görüşleri aynı toplantıda diğer kabine üyelerinin de desteğini kazandı. İngiliz Bakanlar kurulu, Dışişleri Bakanını, Bağdat'taki isyancıları

⁵⁶ ERDOĞRU, Akif, Tarihin İçinden, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 272.

⁵⁷ KAŞTAN, Yüksel, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri, s. 319,

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Y%C3%BCksel%20KA%C5%9ETAN/KA%C5%9ETAN.%20Y%C3%9CKSEL.pdf (08.05.2011), 15:43.

uyarmak üzere başka ne gibi uygun yollar olabileceğini araştırmakla görevlendirme kararı aldı. Irak'taki yeni askeri hükümet vakit kaybetmeden Çin, Sovyetler birliği ve diğer sosyalist devletlerle diplomatik ilişki kurma yoluna gitti, bu davranışlar dizisi, yeni Irak Hükümeti'nin İngiltere'den ve Batıdan bağımsız dış politika takip etmek istediğini ortaya koymaktaydı. Geçmişe bakıp düşünüldüğünde, Bağdat Paktı'nın, Ortadoğu da milliyetçi, sosyalist ve radikal rejimlerin ortaya çıkışını hızlandırıcı bir rol oynadığı meydana çıkıyordu. Pakt, aynı zamanda Nasır'ın Arap Dünyasının lideri olarak ortaya çıkışını hızlandırmış, İngiltere'nin Ortadoğu bölgesindeki nüfusunun azalması sonucu doğmuş ve Sovyetlerin bölgeye girişi ve yayılması için uygun ortamı hazırlamıştı.⁵⁸

Diğer taraftan Irak'taki askeri darbe, Bağdat Paktı'nın bölgedeki diğer üyeleri arasında da yeni rejimlerin ortaya çıkmasının yolunu da açmıştı. İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Bernard Burrows Dışişleri bakanlığına gönderdiği 1958 yılını kapsayan raporunda bu yılı “Türkiye ve Türk-İngiliz ilişkileri açısından dramatik gelişmelerin yaşandığı önemli bir yıl olarak değerlendirmiştir. Yine 1958 yılının Ekim ayında Pakistan'da askeri bir darbe ortaya çıkarken, Türkiye'de de iki yıl sonra, 1960 yılının Mayıs ayında askeri bir darbe yaşandı. Ortadoğu'nun batı yanlısı liderleri kendilerine karşı askeri darbe yapılmasından korkar oldular ve bu yüzden Amerika ve İngiltere'den destek ve askeri yardım isteme yoluna gittiler. Bu çerçevede ABD, Irak darbesinin hemen akabinde Lübnan Devlet Başkanı Chamoun'un istediği üzerine Lübnan'a yönelik olarak bir askeri operasyona girişti. 15 Temmuz 1958 tarihinde İngilizlerin askeri desteği olmaksızın Amerikan askerlerini Lübnan'a çıkarma kararı aldı. İngiltere'de Ürdün kralı Hüseyin'in Suriye tehlikesine karşı İngiltere'den yardım istemesine istinaden İngiltere'de 17-18 Temmuzda Ürdün'e destek çıkarması yapmıştır. Amerikan Müdahalesi sırasında, Amerika'nın Adana İncirlik hava üssünü kullanmış olması Türkiye'de tartışmalar doğuracak, Muhalefet lideri İnönü bunu eleştirecektir. Gerek ABD gerekse İngiltere askeri birlikleri aynı yıl Ekim ayında bu ülkelerden askeri birliklerini çekmişlerdir. Irak'taki darbenin Türkiye'de etkileri esas itibariyle iki şekilde etkili olmuştur; İktidar Partisi çerçevesinde olay Bağdat Paktı'na karşı dış güçlerin tahrikleriyle oluşan bir hakaret olarak algılanmış ve zihinlerde kendileri için de bir darbe fobisi süreci başlamıştı. Muhalefete karşı oluşan tutumlarını darbecilerle işbirliği yapılabilir endişesinin yaygınlaştığını vurgulayan Ahmad, ilave olarak durumu “Irak devriminden sonra daha bir ay geçmemişti ki, DP Meclis grubu CHP'yi Meclise İktidara (hükümet) ve Türk Milletine saldırmakla suçlayan bir bildiri yayınladı. Bildiri şu sözlerle sona eriyordu: ‘Açıktır ki, böyle bir muhalefetle demokratik bir idare verimli çalışamaz’ Bu bildiriye yayınlayan Meclis Grubu,

⁵⁸ ERDOĞRU, a.g.e., s. 273.

25 Ağustos Meclis çalışmalarına başladığından CHP'nin faaliyetlerini incelemeyi ve gerekli görülürse gereken önlemleri almaya da kararlaştırıldı. Bu CHP'nin ilk kovuşturmasıydı” şeklinde değerlendirilmektedir.⁵⁹

Irak'taki askeri darbenin sonuçları Türk siyasal hayatında olduğu gibi Türk dış politikasında da köklü değişimler ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki, iç politikada muhalefet tarafından giderek yıpratılan Menderes'in Ortadoğu'da birbiri arkasına vuku bulan entrika ve darbelerin artık Türkiye'nin kapısına dayanmış olmasından kuşkulanasıdır. DP, Arap Ortadoğu'sundaki kanlı rejim değişiklikleri ve ihtilallerin arkasında, büyük ölçüde haklılıkla, Nasır ve SSCB'yi görmüştü. Bu nedenle ülkenin toprak bütünlüğünün ve anayasal düzenin sürdürülmesi için Batılılara özellikle ABD'ye güvenmekteydi. Ne var ki, Washington'un son günlerdeki “kayıtsızlığı” hatta deyim yerindeyse “ikili oynayışı” Menderes'i ona ne ölçüde ve nereye kadar güvenebileceğini sorgulatır hale gelmişti. Buna karşılık muhalefet cephesi bu durumu bir dış tahrikten ziyade istibdat ve baskıya karşı direniş olarak değerlendirmiştir. Türkiye yeni Irak rejimini 31 Temmuz 1958'de tanımıştır. Türk hükümetinin darbe sonrası Irak'a karşı tutumu ile ilgili farklı kanaatler mevcuttur. Genelde Türkiye'nin bu işin arkasında Nasır'ın olduğu, Kahire'ye karşı Haşimi ailesini ortadan kaldırmayı organize ettiği düşünülmüştür. Buna karşı Türkiye'nin Irak'a askeri çıkarma yaparak batı yanlısı Haşimi iktidarını yeniden yapılandırmak istediği şeklinde bilgiler vardır. Bu bilgiler dönemle ilgili arşiv vesikalarında görülebileceği gibi, sonradan yapılan tetkik eserlerde de görülmektedir. Bu konuda Zürcher'in, “Türk hükümeti açısından 1958 yılının en kötü haberi Kralın ve başbakan Nuri Said'in ölümüyle sonuçlanan Bağdat'taki milliyetçi hükümet darbesiydi. Menderes Irak'a askeri müdahalede bulunma kararı aldı ve Türk askerleri sınıra nakledildi. Türk işgali ancak güçlü Amerikan baskısı ve daha çok para verme vaatleriyle önlendi” şeklindeki değerlendirmesi abartılı bir yaklaşımdır.⁶⁰

Diğer Ortadoğu Devletleri ile karşılaştırıldığında zaman görülecektir ki, Sovyet tehdidi, Türkiye için “sanal” olmayıp gerçek tehlikeydi. Türkiye kendini Soğuk Savaş'ın ön saflarında görüyordu. Nitekim bu tutumu SSCB'nin global sistem dışı kalmasına kadar sürmüştür. Türkiye açısından bakıldığında global ile bölgesel beklentiler örtüşüyordu. Türkiye bu rolünü tercih ettiği kulvarda devrim kurallarına göre bazen de abartarak oynadı. Türkiye 1950'lerde Ortadoğu'da etkin bir Soğuk Savaş oyuncusu olmuştur. Paradoksal bir değerlendirme olarak da Ankara'nın Batı ile Araplar arasında bir “arabuluculuk” yapamadığını özellikle 1957'den

⁵⁹ ERDOĞRU, a.g.e., s. 275.

⁶⁰ ERDOĞRU, a.g.e., s. 277.

sonra fevri davranışlarıyla tam aksine bölgedeki gerilimi arttırdığını vurgulanmaktadır. Hükümetin en azından 1957 ve 1958'deki Suriye ve Irak Krizlerine daha soğukkanlı ve temkinli tepkiler göstermesi mümkün olabilirdi. DP özellikle 1957'lerde Ortadoğu siyaseti krizlerden “yararlanma” üzerine oturmamış mıydı? Bölgesel sıkıntılar, global restleşmenin parçası imiş gibi ele alıp bu krizleri ne denli büyük ve ne denli tehlikeli takdim ederlerse Batı'dan, özellikle ABD'den o kadar kolay avantaj elde edebileceklerini düşünmüyorlar mıydı? Eğer amaçları “kriz diplomasisi” gütmekse ABD'yle ilişkilerde belki de İsrail'den fazla yaralı çıktılar, hem de Nasır'ın SSCB ile münasebetlerinden kıyasla o ölçüde de “uydulaşmadılar.” Türkiye'nin ellili yıllarda çoğu zaman bölgede Amerikan yanlısı politikaları uyum içinde izlemesine rağmen her zaman itaatkâr ve pasif olmadığını da belirtmek yerinde olacaktır. ⁶¹

Bu konuda daha farklı bir ayrımı Huntington yapmakta ve geri kalmış ülkelerde askeri yönetimlerin reformist ve ilericiyken, gelişmiş ülkelerde tutucu ve gerici olduğunu belirtmektedir. Huntington'un bu yaklaşımı çok genel bir kategori yaratmakta ve gelişmekte olan ülkelerdeki çok sayıda askeri darbeyi ilerici kategorisi içine sokmaktadır. Konuya liberal kuram açıdan yaklaşanlar, ordunun bir ülkede üç tür işlevi bulunduğundan söz ederler: Dış politika aracı olarak, gerektiğinde iç güvenliği sağlamak ve siyasal alanın dışında bazı idari işlerde yardımcı olmak. Ordu ayrıca, tarafsız, profesyonel ve politika dışı bir kurum olarak da görülmektedir. Bu bakımdan, ordunun siyasal sürece müdahale etmesi profesyonelliğin başarısızlığıdır ve olumsuz bir gelişme olarak kabul edilir. Diğer bir deyişle, ordu sivillerin denetiminde olmalı ve sivil yaşamdan uzak durmalıdır. Marksizme göre ise kapitalist bir toplumda ordu devlet aygıtının önemli bir ögesi olarak içte baskı aracı işlevini yerine getirirken, dışta burjuvazinin çıkarlarını gerektiğinde diğer burjuvazilere karşı savunur. Yine, kapitalist toplumda ordu bazı durumlarda uluslar arası proletaryaya karşı, diğer burjuva ülkelerin ordularıyla işbirliği içinde bulunan bir kurumdur. Emperyalizm aşamasına gelmiş ülkelerde, ordu aynı zamanda uluslararası sömürü mekanizmasının varlığını sürdürmesinin de bir aracı olarak görülür. ⁶²

---

⁶¹ ERDOĞRU, a.g.e., s. 278.

⁶² UZGEL, a.g.m. ,s. 310.

2.1.5. Silahlı Kuvvetler Bildirisi

(27 Mayıs 1960)

“Dikkat! Dikkat! Muhterem Vatandaşlar,

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra size hitap edecektir. Bugün, demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu hareket, Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olun bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremi hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkar bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun, her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde, aynı milletin aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup, şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır. Mütteliklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz: Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamıyla riayettir. Büyük Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO⁶³,ya inanıyoruz ve bağılıyız. CENTO⁶⁴,ya bağılıyız. Tekrar

⁶³ NATO(North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü); 4 Nisan 1949'da Washington Antlaşması ile kurulan NATO bir kolektif savunma örgütü olarak bilinmektedir. Kurucu antlaşmanın özellikle üçüncü, dördüncü ve beşinci maddeleri önemlidir. Bu maddelerle üye ülkeler, ortak savunma için yeteneklerini geliştirmeye, herhangi bir üyenin toprak bütünlüğü, siyasî bağımsızlık ve güvenliği tehlikede olduğunda bir araya gelmeyi ve herhangi birine saldırıldığında bu saldırıya hepsine karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede belki de en önemli ve tartışmalı madde, NATO'nun görev sahasını belirleyen 6. maddedir. Literatürde "alan-dışılık" (out of area) kavramıyla anılan bu düzenlemeye göre, NATO sadece sınırları antlaşmada açıkça tarif edilen Kuzey Atlantik bölgesinde meydana gelen saldırılara karşı işlevseldir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra "esnek yorum" yöntemiyle içeriği genişletilen bu madde, özellikle Afganistan müdahalesiyle tamamen işlevsiz kılınmıştır. Türkiye ve Yunanistan 1952 yılında eş zamanlı olarak NATO'ya kabul edilmiştir. Sadece demokrasi ile yönetilen Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin bulunduğu bu ittifaka, İspanya, Franko diktatörlüğü yıkıldıktan sonra, 1982 yılında katılmıştır. Avrupa güvenliğinde ABD'nin bu denli etkili olmasına karşı çıkan De Gaulle döneminde NATO'nun askeri kanadından çekilen Fransa, Sarkozy dönemiyle birlikte NATO'yla ilişkilerini tekrar geliştirmeyi en önemli dış politika önceliklerinden birisi yapmıştır.

⁶⁴CENTO(Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Teşkilatı); önceki adı Bağdat Paktı (1955-1958)dır. Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da nüfuz kurmasını önlemeye yönelik olarak kurulan güvenlik ve savunma örgütü şeklinde tanımlanmaktadır. Şubat 1955'te Bağdat Paktı adıyla kurulmuş, 1958'de Irak'ın Pakttan çekilmesi üzerine ABD'nin de dahil olduğu yeni bir antlaşma

ediyoruz, düşüncelerimiz, yurttta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlardaki garnizon komutanları o yerin mülki ve askeri idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.⁶⁵

Bu bildiri de görüldüğü üzere Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyma nedeni kardeş kavgasına son vermek ve partileri içlerine düştükleri çıkmazdan kurtarmaktır. Amaç asayiş sağlandıktan sonra siyasi iradeyi sivillere devretmektir. Fakat hemen darbe sonrasında yapılan Anayasa aslında yine askerin izlerini taşıyacaktır. Yani asker sistem içerisinde yerini sağlamlaştıracak meşru bir alan bulmuştur. Fakat diğer taraftan bakıldığında unutulmaması gereken nokta bu Anayasanın oldukça özgürlükçü ve ilerici olduğudur.

2.1.5.1. 1961 Anayasasını Yapanlar

27 Mayıs 1960 sabahı radyo yayınlarında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin memleket idaresini eline aldığı duyurunun tam metnine yukarıda yer vermiştik. Bu duyuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin anayasal yetkilerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kurumsal yapısına geçtiği izlenimi vermiştir. Aynı gün, "Milli Birlik komitesi Başkanı" adıyla fakat imzasız olarak, Komite tebliğleri yayımlanmaya başlamış, saat 16:00 yapılan bir duyuruda, "memleket işlerini geçici olarak tedvir etmek üzere bir Milli Birlik Komitesi'nin kurulduğu" açıklanmıştır. Bu duyuru, iktidarın Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kurumsal yapısına değil, ama bu kurum içinden gelen bazı asker kişilere geçtiğini göstermiştir. Bu aşamada, iktidarı kullanacak olanların topluluk ismi konulmuş ve bu topluluğu oluşturanların kaynakları belirlenmiştir. Bu başka deyişle, bu aşamada sadece nominal bir iktidar vardır. Bu nominal iktidarı kişiselleştiren, Komite'nin 6 numaralı tebliği olmuştur. Bu tebliğe göre iktidar, "Devletin bütün idaresini ve bütün Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir ve kumandasını deruhte ettiğini" söyleyen "Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel" tarafından kullanılacaktır. Org. Gürsel, yaptığı ilk radyo konuşmasında da, 6 numaralı tebliğe paralel olarak öznel bir dil kullanmıştır. Bu konuşmasında, "...asla bir diktatörlük hevesinde değilim. Bütün emelim süratle bu memlekete temiz ve dürüst bir demokratik nizamı kurmak ve devletin idaresini milletin idaresine terk etmektir. Bana inanınız ve güveniniz..." demiştir. Gürsel, bu konuşmasında Milli Birlik Komitesi gibi bir topluluktan söz etmemiş; iktidarı

---

yapılmıştır. 1979'da önce İran'ın ardından da Pakistan'ın çekilmesiyle CENTO'nun varlığı sona erdi. 27 Mayıs 1960'ta işlevine son verilen II. TBMM binası 1961-1979 yılları arasında CENTO'nun son genel merkezi olarak kullanılmıştır.

⁶⁵ TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara,1999, s. 280.

kendi idaresinde topladığını ima etmiştir. Ne var ki ertesi gün yayımlanan 23 numaralı tebliğde, “Milli Birlik Komitesi tarafından aşağıdaki karar verilmiştir,” denmiştir. Buna göre, Org. Gürsel’in Devlet ve Hükümet Başkanlıkları ile Milli Müdafaa Vekaleti ve Türk Silahlı Kuvvetler Başkumandanlığı’nı üstlenmesinin Komite kararıyla olduğu Gürsel’in bu tebliğ ile birlikte üyelerinin adları açıklanmamış Komiteyi tanıdığı anlaşılır. Gürsel aynı uslubu, 27 numaralı tebliğde de kullanmıştır. “Milli Birlik Komitesi tarafından uhdeme verilen başbakanlık görevi gereği” hükümeti oluşturan kişilerin kendisi tarafından atandığını açıklamıştır. 27 Mayıs’tan 12 Haziran’a “yasama mercii”nin, üyeleri açıklanmamış Milli Birlik Komitesi mi, yoksa devletin idaresini üstlendiğini açıklayan Org. Gürsel’in idaresi mi olduğu sorusuna, 1 sayılı yasanın 26. Maddesi çerçevesinde yanıt getirilmiştir. 1 sayılı yasanın 26. maddesine göre bu yasa, 27 Mayıs 1960 gününden itibaren yürürlüktedir. Aynı maddenin ikinci fıkrası, Milli Birlik Komitesi’nce ve Bakanlar Kurulu’nca 27 Mayıs 1960 gününden itibaren çıkarılmış olan kararnameler ve alınmış olan karar ve tedbirlerin geçerli ve yürürlükte olduğunu belirtilmiştir. Danıştay 14.2.1962 tarihli kararında, 28 Mayıs 1960 tarihli ve “Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Türk Silahlı Kuvvetler Başkumandanı Org. Cemal Gürsel” imzalı ve “Milli Birlik Komitesi Kararnamesi” adıyla yayımlanan işlemi, “Milli Birlik Komitesi’nin kanun mahiyetindeki kararnamesi” olarak nitelendirilmiştir. Böylece Org. Gürsel’in kişisel idaresi yargı yerlerince tanınmamış, bu dönemde getirilen tasarrufları üyelerinin kimlikleri belirsiz olsa da, Komite işlemi sayılmış, nominal iktidara kurumsal iktidar niteliği tanınmıştır. 12 Haziran 1960’dan sonra yasama yetkisinin “kimler tarafından” kullanılacağı ise 1 ve 157 sayılı yasalarda yazılıdır.⁶⁶

2.1.6. 1960 Sonrası Dönem

DP’nin enflasyoncu gelişme yılları nedeniyle 1960 döneminde ekonomik yaşamın bir plan dâhilinde düzenlenmesi gerektiği görüşü önem kazanmıştır. 1960 yılında 91 sayılı yasayla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı 1962 yılı için geçici bir plan hazırlamış ve 1 Ocak 1963 tarihinden itibaren uygulamaya konulmuştur. Ekonomik etkinlikleri daraltıcı yönden alınan önlemler sonucu 1960 ve 1961 yıllarının duraklama yılları olduğu ileri sürülmektedir. Dış ticaret açıklarının bu dönemde yeni dış borçlanmalarla kapatılması yoluna gidilmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yıllarını kapsayacak biçimde hazırlanmış ve 1 Ocak 1963 tarihinden başlayarak uygulamaya konulmuştur. 1968 yılı başından itibaren 1968-

⁶⁶ DOĞRU, Osman, 27 Mayıs Rejimi, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 77, s. 79.

1972 yıllarını kapsayacak olan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kamu sektörüne öncelik tanınmasına karşın Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında özel sektöre öncelik verilmiştir.⁶⁷

27 Mayıs darbesi altında önderliğinden yoksun kalan DP hareketinin 1961 sonrasında çeşitli kollardan sürdürülen toparlanma çabaları bir süre sonra DP geleneğini sürdüren siyasi hareketlerin toparlanması süreci aynı zamanda burjuvazinin sanayiye dayalı kesiminin hareket içinde önderliği ellerine geçirmeleriyle, Türkiye kapitalizmi kendi gelişim stratejisiyle uyumlu yeni bir aşamaya ulaşmıştır.⁶⁸ DP içinde bağımlı bir unsur olan sanayi burjuvazisinin, AP bünyesinde yönetici güç olarak varlığını duyurması yeni toplumsal ve yönetsel düzenin gelişini gösterir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında özel sektörün önceliği bu gelişmelerle yakından ilişkilidir. 60'lı yıllardan 70'li yıllara uzanan süreçte ekonominin büyümesine paralel olarak demokratik hak ve özgürlüklerin, sendikal hak ve özgürlüklerin, toplumsal hakların toplumun gündeminde yer alması, yükselen sanayi ve ticaret burjuvazisinin önünde ağır bir yük oluşturması 12 Mart 1971 rejimine geçişin zemini hazırlamıştır.⁶⁹

2.2. 1960-70 Arası Dönem, 12 Mart Muhtırasına Giden Süreç

Mart 1966'da Cumhurbaşkanı ve eski Milli Birlik Komitesi Başkanı olan Cemal Gürsel hastalığı nedeniyle yerini Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a bıraktı ve yerine aşırı sağcı düşünceleriyle tanınan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural geçti. Tüm bunlar aslında askerlerin siyasi stratejilerinde önemli değişikliklerin olduğu bir dönemle gerçekleşti. En azından, askerlerin bir bölümünde "27 Mayıs devriminin getirilerini" olduğu gibi muhafaza etme amacının yerini toplumsal düzeni "yıkıcı" faaliyetlere karşı mücadele etme düşüncesi almıştı; özellikle gençliğin ve kitlelerin siyasallaşması, gittikçe daha mücadeleciler olan bir işçi hareketinin yükselişi bu düşünceleri güçlendiriyordu. 1960 darbesinin doğurduğu 1961 Anayasası tarafından ortaya konan özgürlükçü yapı ise bu toplumsal muhalefetin baş sorumlusu olarak değerlendiriliyordu. Ordudaki bu ciddi siyasal eğilim değişikliği hiç kuşkusuz sivil siyaset dünyasıyla ve dolayısıyla yeni müttefiklerle yeni ilişkiler kurulmasını gerektirmişti. Bütün bu sebepler dolayısıyla, çelişkili biçimde yasaklı DP'nin mirasçısı konumunda bulunan Adalet Partisi bundan böyle doğal olarak kimi askeri kesimlerin solcu ideolojilere karşı mücadelelerinde yeni müttefik haline geldi; böylece o zamana dek oduyla CHP arasında süregelen ideolojik akrabalığa kesin bir biçimde verilmiş oldu. Ama o zamana

⁶⁷ KESER, İlhan, Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 113.

⁶⁸ KİLİ, Suna, Türk Devrim Tarihi, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 198.

⁶⁹ KESER, a.g.e., s. 114.

dek “27 Mayıs devriminin başlıca düşmanı” olarak değerlendirilen bir partiyle ona açıkça düşman olan bir ordu arasında belli bir yakınlaşma olması nasıl düşünülebilir? Bu noktada, 60’lı yıllarda AP-ordu ilişkileri üstüne kısa bir saptamada bulunmak yerinde olacaktır. 60’lı ve 70’li yıllarda merkez sağın ön önemli partisi olan AP iyisiyle kötüsüyle DP’nin mirasını üstlenmişti. O da önceli gibi, sırtını büyük ölçüde kayırmacı bağlarla bağlı olduğu kırsal nüfusa dayamıştı ve yine DP gibi, sıkı gözetimi altındaydı. AP ordunun antipatisini körükleyip sonunun DP gibi olmasından çekinerek, başlangıçta ordu nezdinde kendini meşrulaştırmak amacıyla yumuşama politikası benimsedi. Örneğin, 1961 Anayasası’nın getirdiği düzene hiç karşı çıkmadı ve 27 Mayıs sonrasında mahkum edilen sivil ve askeri DP yanlıları için yanıp yakılmaktan da vazgeçti. Bu yumuşama politikası uzun vadede başarılı oldu, çünkü orduya ve 27 Mayıs darbesiyle kurulan rejime düşman parti izlenimini ortadan kaldırarak, AP’nin Genelkurmay’ın gözünde güven kazanmasını sağladı; Şubat ayında ordunun gençleştirilmesi operasyonunun kurbanı General R. Gümüşpala’nın kurduğu AP demokrat önceliğinin tersine askerlere sırtını dönmez. Artık yalnız kalan orduyla ilişkilerinin düzeltilmesi için bir tür sabır operasyonu uygular. 1965’te yeniden iktidara gelen AP askeri konulara daha büyük bir dikkat göstererek öncekinin hatalarını yinelemez.⁷⁰

1964’te partinin başına Süleyman Demirel’in gelmesiyle ordu-AP ilişkilerinde yeni bir evre başladı. Kuşkusuz, Süleyman Demirel de önceli Ragıp Gümüşpala gibi orduya karşı ılımlı bir görüntü çiziyordu. Bununla birlikte onun için asıl sorun ordunun güveninin kazanmak ya da açıkça asker karşıtı, köktenci bir söylem benimseyip DP mirasını üstlenmek değil, CHP’yle ordu arasında var olan tarihsel bağı koparmanın bir yolunu bulmak ve ordunun siyasal tartışmalarda CHP’ye karşı bir tutum sergilemesini sağlamaktı. 60’lı yılların ikinci yarısında kitlesel siyasallaşmanın çığ gibi büyümesi ve hak talebinde bulunan toplumsal hareketlerin önlenemez yükselişiyle şekillenen siyasal atmosfer bu açıdan bakıldığında Süleyman Demirel’le 1969 Mart’ından beni yeni Genel Kurmay Başkanı olan Memduh Tağmaç arasında elverişli bir mutabakat ortamı yaratmıştı. Tağmaç’a göre, büyüyen siyasal çalkantılar solun ileri sürdüğü gibi Anayasa’da öngörülen reformların ertelenmesinden değil de 1961 Anayasası’nın getirdiği fazla özgürlükçü düzenden kaynaklanmaktaydı. Bu anayasa sonradan, 12 Mart 1971 muhtırasının ardından, teknokrat Başbakan Nihat Erim tarafından “lüks” olarak tanımlandı. “Toplumsal uyanış ekonomik gelişmeyi aştı” diyen Memduh Tağmaç, ardından da yürütmenin gücünün artırılması için idari ve anayasal çerçevede değişiklikler yapılması gerektiğini ileri sürüyordu: “Yapılacak ilk iş, düşünce ve eylem

⁷⁰ ÜNSALDI, Levent, Türkiye’de Asker ve Siyaset, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 80.

özgürlüklerini kısıtlayarak, gerekirse yürürlükten kaldıracak şekilde gerekli adli, idari ve anayasal değişikliklerin gerçekleştirilmesidir. Öte yandan, açıkça Anayasa'nın yeniden gözden geçirilmesini isteyen sadece kendisi değildi. 22 Şubat 1969 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında kurulun genel sekreteri General Emin Alpkaya “toplumsal düzeni bozan yıkıcı olayların önüne geçmek için adli boşlukların doldurulmasının zorunlu olduğunu” ileri sürerek Genelkurmay Başkanı'nın düşüncesine katılıyordu. Bununla birlikte, “toplumsal düzeni bozan yıkıcı olayların” sorumluları sadece aşırı solcu militanlardan, sendikalardan ve öğrenci gruplarından ibaret değildi: Ordunun içindeki solcu kesimler de hedef alınmıştı. Memduh Tağmaç'ın aynı MGK toplantısında sarf ettiği şu sözler de bunu doğruluyordu. Kısaca sol, Silahlı Kuvvetler üzerinde çalışmalarını artırmıştır. Sol Silahlı Kuvvetleri ele alıp, devleti ele geçirmek istemektedir.⁷¹ Ayrıca bu dönemde var olan dinamik ve etkin bazı güçlere de yer vermemiz konuyu ve dönemi daha iyi anlamamız açısından faydalı olacaktır.

2.2.1. 12 Mart Müdahalesi ve Anayasa Değişikliği

1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan iki dinamik güç direniş ve eylemleriyle ülkenin siyasi istikrarını sarsmıştır. Bu güçlerden biri “gençlik”, diğeri ise “işçiler”di. Öğrenciler daha önce DP iktidarına karşı verilen mücadelede muhalefetin yanında yer alarak, ordunun işini kolaylaştırmışlardı. 1961 Anayasası döneminde çoğulcu gelişmelerden etkilenen öğrenciler, düzeni değiştirmek isteyenler ve düzen yandaşları diye iki temel gruba ayrılarak çatıştılar. İşçiler ise, 1961 Anayasasının sağladığı sendikal hakları kullanarak, daha geniş haklar talep etmeye ve ülke yönetiminde söz sahibi olma mücadelesi vermeye başladılar. Anayasanın tanıdığı imkanlara rağmen, Türk siyasi hayatı, oluşan bu yeni katılma taleplerini karşılayacak kadar gelişmiş mekanizmalardan yoksundu. O günlerde Avrupa'da yaygın olan gençlik hareketleri de olayların tırmanmasında etkili oldu. Gençlik hareketlerinin ve parlamento dışı siyasi mücadelenin sabotaj, soygun ve cinayet boyutlarına ulaşması üzerine, 12 Mart 1971 günü Genel Kurmay başkanı ve ordu komutanlarının vermiş oldukları muhtıra ile AP hükümeti istifa etti ve çok partili siyasi hayat askıya alındı. 12 Mart Muhtırasından 1973 seçimlerine kadar, ülkeyi askerlerin denetimindeki sivil hükümetler yönetmiştir. Bu dönemde siyasi rejim ordunun arzuladığı biçimde yeniden düzenlendi, anayasada geniş kapsamlı değişiklikler yapıldı. 12 Mart darbesini yapan komutanların ilk işi, ordu içinde sol bir darbe hazırlığı yapan subayları ordudan bertaraf etmek oldu. Kendi bünyesinde bu kadar kararlı olan cunta, rejimin işleyişini engelleyen ve düzen değişikliği talebinde bulunan tüm grup ve kuruluşları susturma kararındaydı. 1961 Anayasasının getirmiş

⁷¹ ÜNSALDI, a.g.e., s. 82.

olduğu özgürlük ortamında gelişen sosyalist eğilimli, TİP, İslamcı eğilimli MNP ile birlikte zararlı görülen tüm öteki siyasi ve sivil örgütler kapatıldı. Devletin egemen ideolojik, anlayışına zıt olan tür örgütlenmelere izin veren anayasa hükümleri değiştirildi. 1961 Anayasası hazırlanırken, DP zihniyetini temsil edenler iktidara gelseler bile, ülke yönetimine 1950-60 dönemindeki gibi tek başlarına egemen olmalarını engelleyecek hükümlere yer verilmişti. Korkular gerçekleşti ve 1965 seçimlerinde DP zihniyetini temsil eden AP iktidara geldi. AP, mecliste yeterli çoğunluğu sağlayarak, tek başına iktidara gelmesine rağmen, anayasanın kurduğu sistem ve yaşanan sosyal çalkantılar etkili bir yönetim uygulanmasına izin vermedi. AP, 1969 seçimlerine giderken oldukça ayrıntılı bir “anayasa ıslahı” teklifi hazırladı. Bu teklifte, yürütmenin daha etkili hale getirilmesi, hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, parlamentonun toplanma ve karar alma mekanizmasının kolaylaştırılması, tabi senatörlük müessesinin kaldırılması, gensoru hakkının istismar edilmesinin önlenmesi, kanun tasarı ve tekliflerinin gündeme alınma sıralarının belirlenmesinde hükümete öncelik verilmesi, kanunların halk oyuna sunulmasına imkân sağlanması, gibi düzenlemelerin yapılması isteniyordu.⁷²

Bu dönemde baskı gücü haline gelen, tüccar ve sanayici kesimi de tanıdığı geniş örgütlenme imkânları ve sosyal hükümleri nedeniyle siyasi istikrarı sağlayamayan 1961 Anayasası'nın değiştirilmesi gerektiğini her fırsatta dile getiriyordu. Yapılan eleştiriler meclis tarafından benimsenince, 1961 Anayasasında geniş kapsamlı bir değişiklik yapıldı. Bu değişikliklerin önemli olanlarını şöyle sıralayabiliriz. Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına yeni sınırlar getirildi, 24 saat olan gözaltı süresi, önce 7 daha sonra 15 güne çıkarıldı, memurların sendika üyesi olma hakları kaldırıldı, hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanındı, TRT'nin özerkliği kaldırıldı ve son olarak devlet güvenlik mahkemelerinin kurulması hükme bağlandı. 12 Mart yöneticileri, görevden uzaklaştırdıkları AP hükümetinin yıllardan beri yapmak istediği, fakat yapamadığı bir anayasa değişikliğini gerçekleştirdiler. Bu değişikliklerle, 12 Mart öncesi var olan ya da var olduğu sanılan anarşi ve terör ortamına dönülmesini engelleyecek güçlü bir devlet otoritesi kurulması amaçlanmıştı. Fakat belli bir dönemin problemlerini ortadan kaldırmaya yönelik önlemler, anayasanın bütününe yönelik yakınma ve eleştirileri ortadan kaldırmadı. 1961 Anayasası, cumhurbaşkanının seçilememesi veya hükümetin kurulamaması durumunda doğacak siyasi krizi çözecek hükümler getirmemişti. Benimsenen çift meclis sistemi yasama faaliyetini yavaşlatmış, Anayasa Mahkemesi'nin denetimleri meclisi, Danıştay'ın denetimleri ise

⁷² KARATEPE, Şükrü, Darbeler, Anayasa ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 236.

hükümeti zayıflatmıştı. Ayrıca Anayasanın olağanüstü yönetim usulleriyle ilgili hükümleri yetersizdi. 12 Mart döneminde bu yetersizliklerin çoğu düzeltildiği halde, anayasa üzerindeki tartışmalar sona ermedi. Çünkü anayasaya yöneltilen eleştiriler, hükümlerinden ve düzenlediği siyasi rejimden çok, anayasayı yapan güce karşı duyulan güvensizlikten kaynaklanıyordu.⁷³

1961 Anayasası 27 Mayıs askeri darbesinden sonra yapılmış ve darbeciler, anayasayı hazırlayan kurucu mecliste DP'ye bağlı kitleleri temsil edenlere yer vermemişlerdi. DP'ye yakınlık duyan kitleler, yürürlükte kaldığı sürece 1961 Anayasasına sıcak bakmadılar. Üstelik bu dönemde iktidar olan AP hükümetleri, anayasaya karşı bir düzenli muhalefet oluşturmaya gayret gösterdiler. Süleyman Demirel, içinden çıkamadığı durumlarda suçu anayasaya yükleyip, “bu anayasa ile devlet idare edilemez” diyerek, anayasaya karşı oluşan toplumsal tepkiyi sürekli duru tuttu. 1961 Anayasasını tartışma konusu yapan nedenlerden birisi’de, o dönemde uygulanan seçim sistemidir. Barajsız d’Hondt sistemi⁷⁴, çeşitli siyasi gruplara parlamentoda temsil imkânı verdiği için oylar bölünmüş ve tek partinin iktidara gelmesi güçleşmişti. Türkiye’de çok partili döneme geçildikten sonra, oylar genellikle iki parti arasında paylaşılırken, bu dönemde küçük partiler siyasi alanda gerçek güçlerinin üzerinde etkili olmaya başladılar. İstikrarsız koalisyon hükümetleri kuruldu. Partiler arasında milletvekili transferlerine dayanan hükümet bunalımları yaşandı. Koalisyon hükümetlerinin üstesinden gelemediği anarşi ve terör olaylarında anayasanın rolü olduğuna inanıldı. Anayasa yürütmeyi güçsüzleştirmişti. Ama, hükümet buhranları sadece anayasadan değil, ülkedeki hızlı toplumsal değişimin doğurduğu taleplerin karşılanmamasından, bir miktar da seçim sisteminden kaynaklanıyordu. Önlenemeyen siyasi buhranlar askerlere müdahale için uygun ortamı hazırladı. 27 Mayıs 1960’da yapılan bir askeri darbenin ardından yapılan 1961 Anayasası, yirmi yıl sonra 12 Eylül 1980’de yapılan başka bir darbeye yürürlükten kaldırıldı.⁷⁵

2.2.1.1. 1971 ve 1973 Anayasa Revizyonları

Yukarıda da değinildiği üzere 12 Mart muhtırası en üst seviyedeki komutanların kendi söylemleri ile “radikal bir darbenin önüne geçmek için” yaptıkları bir son dakika harekâtıydı. 12 Mart rejimi parlamentoyu dağıtacak kadar ileri gitmedi. Onun yerine tecrübeli CHP’li

⁷³ KARATEPE, a.g.e., s. 237.

⁷⁴ d’Hondt sistemi;

⁷⁵ KARATEPE, a.g.e., s. 238, s. 240.

siyasetçi Nihat Erim başkanlığında, partiler üstü ya da teknokratik bir hükümet kurulmasına teşvik etti. Ancak 12 Mart Muhtırası'ndan sonra Başbakan olan Nihat Erim, istenen anayasa değişikliklerinin gerçekleştirmek üzere faaliyete başladığı günlerde, yabancı ülke temsilcileri ile yaptığı bir toplantıda 1961 Anayasası için “lüks” terimini kullanmıştı.⁷⁶ Nihat Erim'in konuşmalarından birine yer verecek olursak; Başbakan Nihat Erim, bir televizyon konuşmasında şöyle söylüyordu: “Danıştay’ın neleri denetlediğini, neleri denetlemediğini görmüşümdür, incelemiştir. Her halde idarenin tasarrufları denetlenmeli, ama idare de iş göremez hâle getirilmemelidir...” Başbakanın burada söylemek istediği şey, kısaca, Danıştay’ın idareyi öyle sıkı bir yargısal denetime tabi tutmamasıydı. Bu söz tabii çok yanlış yerlere kadar uzandı ve ondan sonra Danıştay’ın idare üzerindeki ciddi denetimini sınırlayıcı tedbirler arka arkaya geldi.⁷⁷

Askerlerin perde arkasından verdikleri destekle partisiz hükümetin politikaları daha çok AP'nin muhafazakâr çizgisindeydi. Bu gerçek, AP'nin isteklerinin çoğunu Anayasa'ya dahil eden geniş bir 1971 ve 1973 anayasa değişiklikleri gözlemlenmektedir. Bu değişiklikler üç kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. (1) mahkemelerin denetleme yetkisinin sınırlandırılmasıyla birlikte belirli temel özgürlüklerin kısıtlanması, (2) yürütmenin güçlendirilmesi, bil hassa, TBMM'nin yürütmeye Kanun Hükmünde Kararname yapma yetkisini vermesi, (3) sivil idare mahkemelerinin ve Sayıştay denetiminin dışında tutarak, askerlerin kurumsal özerkliğinin artırması.⁷⁸ Bu değişikliklerin kabul edilebilmesi için üçte iki çoğunluğa ihtiyaç vardı ve AP açık bir biçimde muhalefetteki CHP milletvekillerine değişikliklerin kabul edilebilmesi için baskı uygulamıştır.

2.2.2. 12 Mart Muhtırasının Gösterdikleri

12 Mart 1971 Muhtırasının aslında ne ifade ettiğini görmeye çalışalım. Öncelikle bu muhtıra ordu içinde amaçları her şeye karşın birbirine zıt olan grupların anlaşmaya varmalarının sonucuydu. Bu zıtlık, yazılan metne bulanık ve karmaşık bir özellik kazandırmıştı: Metinde 1961 Anayasası'nda öngörülen reformların gerçekleştirilmesi koşul olarak ileri sürülürken, bir yandan da “anarşi”nin sorumlularını ağır biçimde cezalandırmaya

⁷⁶ KUZU, Burhan, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990,s. 10.

⁷⁷ AZRAK, Ali Ülkü, Türkiye’de İdari Yargının Bağımsızlığı, s. 219,

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/ulku_azrak.pdf (13.05.2011), 17:45.

⁷⁸ DURAN, Lütfü, Bunalım Kararnameleri, s. 2, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/473/5450.pdf> (18.05.2011), 10:31.

yetkin bir yürütme gücünün ortaya konması isteniyordu; ya da şöyle denebilir: “Hükümet ve Meclis ciddi biçimde suçlanır suçlanmasına ama demokratik, güçlü, inandırıcı ve Atatürkçü olacak bir hükümet de yeni o Meclis’ten beklenir.” Semih Vaner ve Hülya Tufan’ın dikkat çektikleri bir saptama da şudur: Birçok tanıklığa göre, Başbakan Süleyman Demirel’in istifasını ve teknokrat reformcu bir kabinenin oluşturulmasını isteyen 12 Mart 1971 muhtırası Devlet Başkanı, eski general Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanı ve üç ordu komutanı arasında sağlanan bir anlaşmanın ürünüdür. Ordu komutanları 1961 Anayasası’nda ilan edilene temel reformların hayata geçirildiğini görme konusunda sabırsızlanan genç subaylardan gelen baskı altında, 9 Mart’ta son anda ertelenen bir darbe hazırlamışlardır. Dolayısıyla, şöyle denilebilir: 12 Mart Muhtırası askeri hiyerarşinin tepesinde Faruk Gürler ve Muhsin Batur tarafından temsil edilen sol “köktenci” subayların beklentilerine yanıt vermek amacıyla, şiddetin artması ve ülkenin toplumsal-ekonomik sorunlarının ciddileşmesinin sorumlusu olarak görülen Süleyman Demirel hükümetini hedef alıyordu; ancak bu, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay için, ordudaki sol eğilimli gruplardan gelecek olası bir darbeyi engellemek ve sonra da “anarşi”ye neden olduğu düşünülen 1961 Anayasası’nın bazı maddelerinin değiştirmek için ödenmesi gereken bir bedel olarak görülüyordu. 12 Mart Muhtırasının temel olarak sosyalist muhalefetin gitgide daha büyüyen ve tehlikeli bir hal alan muhalefetine karşı, yürütmenin güçlendirilmesini hedefleyen bu “gerici” özelliğine birçok yazar işaret etmiştir.⁷⁹

2.2.3. 12 Mart ve Dış Etkiler

Demirel hükümetinin istifasına yol açan muhtıra, Demirel yönetimiyle Türkiye’nin imtiyazlı zümreleri arasında bir süredir keskinleşen çelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de, Demirel yönetiminin Türkiye’deki gelişmelere ayak uydurmak çabasına girmesi, onun çeşitli hâkim zümrelerdeki dayanaklarını sarsmış; bu zümrelerin açık örtülü tepkisi bunalımlara ve giderek bir darbe ortamının yaratılmasına yol açmıştır. Durumun, Türkiye üzerindeki dış etkenlere ilişkin yanı, birkaç noktada özetlenebilir: Önce, Demirel yönetiminin ekonomik gelişmenin ve kitle çıkarlarının gerektirdiği “geçmişe oranla daha bağımlı” bir dış siyaset izlemesi; dış ve iç hâkim zümrelerden bazılarının ve bağımsızlıktan yana olanların tepkisini çekmiştir. Üstelik Türkiye’nin bulunduğu Ortadoğu’nun büyük mücadelelere sahne olması, bu “daha az bağımlı” siyaseti büsbütün tehlikeli kılmıştır. Şöyle ki: ilk olarak Demirel yönetiminin Ortadoğu siyaseti, geçmişle

⁷⁹ ÜNSALDI, a.g.e., s. 82, s. 84.

kıyaslanamayacak kadar bağımsız olmuştur. Hatta ait olduğu bloğun Türkiye için uygun görüldüğü göreve bile yer yer ters düşmüştür.⁸⁰

Menderes döneminde Türkiye, Lübnan çıkarmasına üsluk eder, Irak ihtilalını bastırmak için kuvvetlerini sınıra yığıp mütteliklerinden işaret beklerken, 1965 sonrası bu politikaya köklü değişimler getirmiştir. Öyle ki, 1970'in Ortadoğu bunalımı sırasında ABD'nin Lübnan'a asker çıkarması söz konusu edildiğinde, Başbakan Demirel, "Ortadoğu'ya Amerikan askerleri gönderilmesinde Türkiye'deki üslerin kullanılmayacağını" kamuoyuna açıklamaktadır. Gene Türkiye, Arap ülkelerine silah taşıyan Doğu bloğu uçaklarının kendi alanlarında yakıt ikmali yapılmalarına artık izin vermektedir. İnönü'nün her zamanki ihtiyatlılığı ve uzak görürlüğüyle "daha tarafsız bir Ortadoğu siyaseti" istemesine karşılık Sayın Demirel'in verdiği cevap, ayrıca ilginçtir: "Yani ne yapmamızı istiyorsunuz," demektedir. Demirel; "Birleşmiş Milletlerdeki Kıbrıs görüşmelerinde olduğu gibi Türkiye'nin ilelebet yalnız kalmasını, dost edinmemesini, tek başına bir 'Dördüncü Dünya' mı yaratmasını istiyorsunuz?"⁸¹

Ne var ki, bu politikadan memnun kalmayan güçlü çevreler vardır. Örneğin, ABD'nin Cumhuriyetçi Parti'sinin kilit adamı Jacop Javits, Türkiye'nin iş çevrelerine yaptığı konuşmada, "İsrail'i Amerika'nın asla terk etmeyeceğini ve İsrail'in mutlaka zafere ulaşacağını" belirtmekte, "Gerçekçi olun, Ortadoğu savaşının dışında kalamazsınız. İsrail'i desteklemelisiniz" demektedir. İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban ise, "Son Birleşmiş Milletler toplantısındaki Türk tutumunu (bu tutum ülkemizin Ortadoğu siyasetini özetlemektedir) tasvip etmediklerini" açıkça belirtmektedir. İkinci olarak Demirel yönetiminin dış siyaset konumundaki ikinci özelliği, çok yanlı ilişkiler kurmak yönünde önemli adımların atılmasıdır. NATO çerçevesinde kalmakla beraber, yönetim, Sovyet Birliği'yle geniş bir işbirliğine girmiş, büyük kapsamlı yardım anlaşmaları yapmıştır. İzlenen bu dış siyaset, Türkiye'yi, Çin'i tanımanın bile getirmiştir. Ne var ki bu politika, kendi ekonomik çıkarları için her çeşit yakınlaşmaya girebilen dış çevreleri, Türkiye söz konusu olunca, hayli rahatsız etmiştir. Hele Ortadoğu konjonktüründeki değişimin çerçevesinde, Batı bloğu için, Türkiye'nin her zaman daha fazla "güvenilir" olmasına ihtiyaç vardır. Batılıların Türkiye üzerindeki düşünceleri, dikkatle değerlendirilmelidir. Örneğin, Avrupa Parlamentosu Türk Grubu Başkanı Senatör Şevket Akyürek'in partisinden (AP) istifa ederken vermiş olduğu demeç, bu konuda ışık tutucudur: Akyürek, Şeker Bayram'ından önce Paris de yapılan

⁸⁰ Atatürk Sonrası Türkiye İç Politika, (anonim), <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II11.pdf> (13.04.2011), 12:12.

⁸¹ CEM, İsmail, 12 Mart, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 49.

toplantıda Alman heyeti başkanının kendisine, “Almanya’nın Türkiye’ye 300 milyon marklık yardım vermeyi düşündüğünü, ancak bu yardımın kullanılması konusunda endişe içinde bulduklarını” söylediğini bildirmektedir. Akyürek, bu kuşkunun Avrupa parlamentosunda da yaygın olduğunu duyurmaktadır. Türk Grubu Başkanına göre Batı’nın kuşkuları “Bu hükümetle daha ne kadar çalışacaksınız?” sorusunda toplanmaktadır. Batılılar, “Memleket sosyalizme gidiyor, hükümetiniz bigane kalıyor; yatırım konusunda güvenemiyoruz” demektedirler. Demirel yönetiminin iç ve dış sorunlardaki tutumuyla, Batıl dostların gözünde eskisi kadar güvenilir olmayan bir Türkiye yaratmış olduğu kesinlikle öne sürülebilir. Sayın İdris Küçükömer’in yorumuyla, gerçekten de, “Demirel, kendine göre deneyleriyle yeni bir denge kurmaya çalıştığında, emperyalizmin bazı sahalardaki oyunları uyuşmaz bir pratiğe girmiştir. Demirel yönetiminin dış siyaset özelliklerinden ve iç olayların dıştaki yansımalarından etkilenen güçlü hakim zümreler bile söylenebilir. Hele, Batı tarafından yürütülen Ortadoğu istihbarat faaliyetinin başlıca yönetim merkezi Türkiye’nin olduğu, yabancı istihbarat örgütlerinin Türkiye de çok faal oldukları göz önünde tutulursa, Demirel hükümetinin yıkılmasıyla sonuçlanan anarşi olaylarının ve çeşitli karışıklıkların kökeninde, Demirel’in dış siyasetinden hoşnut olmayan iç ve dış hakim çevrelerin etkisi açıkça görülebilir. Demirel yönetiminin yıkımın hazırlayan ortamın doğusundaki ikinci ana sebep, bu yönetimin Türkiye’deki imtiyazlı zümrelerin desteğini giderek kaybetmesidir. Gerçekten de, hükümetin son bir buçuk yılı, imtiyazlı zümrelerin büyük çoğunluğu gözünde Demirel’in istenmeyen adam oluşuna sahnedir. Türkiye de ise, son sözü söyleyen hemen her zaman bu zümreler olmuştur.⁸²

2.2.4. 12 Mart Sonrasına Genel Bir Bakış

Yukarıda da belirtildiği üzere, darbe sol bir söylemle yapılıyordu. Fakat söylendiğine göre aslında ordu içinde sol bir darbe hazırlanırken, yapılacak darbeyi önlemek üzere emir ve komuta zinciri içinde (yani resmi aşama sırası (hiyerarşi) içinde) 12 Mart darbesi yapılmıştı. Nitekim darbenin hemen ardından 5 general, 1 amiral, 35 albay (9 Martçılar) görevden alınmışlardı. “Partiler üstü” hükümeti, ayrıntılı bir biçimde değinildiği üzere, CHP’den istifa eden Nihat Erim kurdu.⁸³

Bakanlardan 11 tanesi “beyin takımı” idi ve bunlar “reformları” yapabileceklerdi. Bir yandan “reform” yapılacak, bir yandan Erim’in “lüks” bulduğu Anayasada özgürlükler

⁸² CEM, a.g.e., s. 50, s. 52.

⁸³ TÜRÜN, Faik, 12 Mart 1971 Muhtırası Hakkında, 21 Kasım 1990, s. 5, http://faikturun.files.wordpress.com/2008/08/12_mart_hakkinda.pdf (01.06.2011), 10:57.

kırılacaktı. Çünkü hükümet, AP'lilerin çoğunlukta olduğu bir Meclise hesap vermek, yasaları da bu Meclisten geçirmek durumundaydı. Görülüyor ki Erim'in sağ ve sol arasında bir denge oyunu oynaması gerekiyordu. Kısa sürede denge sağdan yana bozuldu. Nisan'da "şehir gerillası" yani maceracı sol gençlik örgütlerinin şiddet eylemleri gereken gerekçeyi sağladı. Sıkıyönetim ilan edildi. Kaçırılan İsrail Başkonsolosunu aramak için İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ilan edildi ve tek tek bütün evler arandı. Sol aydınlar, işçi ve öğrenciler kitle halinde tutuklanıp yargılandılar. 11'ler Aralık başına değin "reform" gerçekleştirebilecek diye hükümette oyalandılar. Fakat TBMM'ye AP, ülkeye ordunun sağ kesimi (Sunay – Tağmaç-Faik Türün "cuntasından" söz ediliyordu) egemen oldukça bunun hayal olduğu anlaşılıyordu. 11'ler istifa ettiler. Erim yeni bir hükümet kurdu. Gündemde yalnızca solu bastırmak ve Anayasayı kırmak kaldı. Daha sonra, bir işkence merkezi olarak "Ziverbey Köşkü"nin adı duyulacaktı. Yapılan anayasa değişiklikleriyle temel haklara, özgürlüklere sınırlamalar kondu (TRT'nin özerkliği kaldırıldı), Kanun Hükmünde Kararname ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri gibi kurumlar getirildi. TİP ve MNP kapatıldı.⁸⁴

Bu sırada CHP'de ilginç gelişmeler oluyordu. İnönü ortanın solu siyasetini açıkladıktan sonraki seçimlerde CHP'nin oyu, 1965 ve 1969'da, çoğalan bir düşüşe uğramıştı. Bu düşüşü ortanın solu ilkesine bağlayanlar, yoğun eleştirilerde bulunuyorlardı. Bülent Ecevit ise ortanın solu siyasetini ısrarla savunuyordu, bu adı taşıyan bir de kitap yazmıştı. 1966 Kurultayında ortanın solu siyaseti baskın geldi, Ecevit Genel Sekreter seçildi. Fakat Turhan Feyzioğlu'nun başını çektiği sağ kanat buna karşı sert bir mücadeleye girişti. 1967'de yapılan IV. Olağanüstü Kurultayda Feyzioğlu kanadı yenilgiye uğradı. CHP'li 48 TBMM üyesi partiden ayrılıp Güven Partisini kurdular. Ardından, CHP'de kalan sağ kanat Kemal Satır'ın önderliğinde mücadeleye girdi. 12 Mart darbesi olunca İnönü bunu önce soğuk karşılamıştı. Fakat başbakanlık görevi Nihat Erim'e verilince, İnönü bu hükümeti desteklemeye karar verdi. Bu noktada Ecevit'le İnönü'nün yolları ayrılıyordu. Ecevit'e göre darbe aslında Demirel'e karşı değil, artık iktidara yaklaşmakta olan ortanın soluna karşı yapılmıştı. Darbe hükümetinin desteklenmesi kabul edilemezdi. Bu yüzden Genel Sekreterlikten istifa ediyordu. İnönü sağda kalmıştı. Artık Kemal Satır'la işbirliği yapıyordu. Fakat parti tabanı Ecevit'i destekliyordu. 5 Mayıs 1972'de yapılan V. Olağanüstü Kurultayda Ecevitçi Parti Meclisine güven oyu sorununda İnönü açıkça "ya ben, ya o" diye ortaya çıktı. Parti Ecevit'i tercih etti ve İnönü ertesi günü 33 yıldır yaptığı Genel Başkanlıktan istifa etti. 14 Mayıs'ta Ecevit CHP Genel Başkanı seçildi. Kemal Satır yandaşlarıyla birlikte partiden ayrıldı ve bir parti kurma denemesinden sonra GP'ye katıldı. 1973'de Sunay'ın cumhurbaşkanlığı bitiyordu. Ordu artık

⁸⁴ AKŞİN, Sina, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 248.

Genelkurmay Başkanlığına gelmiş bulunan Faruk Gürler'i seçtirmek istiyordu. Bu amaçla Gürler Genelkurmaydan istifa etti, Sunay'da onu kontenjan senatörü yaptı. Ne var ki Ecevit ve Demirel işbirliği yaparak onu değil de, Emekli Koramiral Fahri Korutürk'ü seçtirdiler. Aynı yıl seçimler yapıldı (14.10.1973). Bu, 12 Mart ara düzeninin sonunu işaretliyordu. Seçimde MNP yerine kurulan Milli Selamet Partisi kalmış ve 48 milletvekili seçtiymişti. Herkesi şaşkırtan bir davranışla, en Atatürkçü bilinen parti, CHP, en sağdaki ve İslamcı bilinen MSP ile karma hükümet kurdu(25 Ocak 1974). Ecevit hükümeti, Erim hükümetinin ABD'nin isteği üzerine getirmiş olduğu haşhaş ekimi yasağını kaldırdı. 12 Mart düzeninde hüküm giymiş kişiler için af yasası çıkartıldı. Temmuzda Kıbrıs'ta faşist EOKA örgütü Cumhurbaşkanı Makarios'a darbe yapıp iktidara geldi. Zaten kötü olan Kıbrıs Türklerinin durumu daha da kötüleşecekti. Türkiye, Yunanistan, ABD, İngiltere ile temaslarından bir çare bulamayınca, antlaşma ile öngörülen müdahale hakkını kullandı. 20 Temmuz 1974 günü gerçekleştirilen bir çıkarma ile Türk Ordusu 1. Barış Harekâtını başlattı ve Girne'de bir köprübaşı elde etti. Yapılan ateşkesten sonra Cenevre'de toplanan Türk-Yunan-İngiliz konferansı bekleneni vermeyince, Türk Ordusu 14 Ağustosta 2. Barış Harekâtını yaparak bugün KKTC'yi oluşturan bölgeyi denetim altına aldı. 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti, Rum yönetimi ile görüşmeler sonuçsuz kalınca 15 Kasım 1983'te bağımsız KKTC kuruldu. Türkiye'nin dış dünyaya yüklü borçları olduğu için dış siyasette ağırlığını koymamaktadır. Dolayısıyla bütün dünya, örneğin SSCB, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bölünmesini kabul ederken, KKTC'yi yalnızca Türkiye tanımıştır. Kıbrıs'la ilgili gelişmeler iki önemli tepkiye yol açmıştır. Ermenilerin Asala örgütü 1975'te Türk hariciyelerine karşı, çoğu faili meçhul kalan bir suikast kampanyası başlattı. 34 dışişleri görevlisi öldürülmüş, 10 tanesi yaralanmıştır. Olay, uluslararası bir rezalet boyutunu almıştır. Son olarak 1983'te ASALA tarafından Paris'teki Orly Hava Alanında THY yolcuları arasında bomba patlatıldı. Bazı Fransızlar dahil 8 kişi öldü. Bu sefer suçlular yakalandığı gibi, ASALA'nın bu etkinliği aniden durdu. İkinci tepki, ABD'nin 26 Eylül 1978'e değin süren bir silah ambargosu koymasındır.⁸⁵

MSP'ye daha fazla dayanamadığı için ve erken seçime gitme umuduyla, Ecevit, Eylül 1974'te istifa etti. Fakat seçime gitmek şartıyla yeni bir hükümet ortağı bulamadı. Demirel ise kendisine şiddetle karşı olan Demokratik Partinin desteğini alamadığı için sağ bir koalisyon kuramıyordu. Bu yüzden 213 ün süren bir hükümet bunalımı yaşandı. Arada hükümet eden, ancak 17 güvenoyu alabilmiş olan partiler üstü Sadi İrmak Kabinesi olmuştu. Sonunda Demirel bir kutuplaşma siyaseti güderek ve DP'den ayrılan 9 milletvekilinin desteğini alarak

⁸⁵ AKŞİN, a.g.e., s. 248, s. 250.

karma bir hükümet kurmayı başardı. Kutuplaşma, karma hükümetin adından (Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti) ve 3 milletvekili olan MHP'ye 2 bakanlık verilmesinden belli oluyordu. MC adı Vatan Cephesini çağrıştırıyor ve Cepheye katılmayanları şüphe altına sokmak amacını sezdiriyordu. Nitekim 12 Mart döneminden sonra üniversite ve çevresinde sol ve sağ gençlik arasında şiddet olayları yeniden başlamıştı. Birçok fakülteye sağ ya da sol silahlı zorbalar egemen olup karşı düşüncede olanları buralara sokmuyorlardı. Zaman zaman kanlı olaylar çıkıyor, kimi gençler çok kez faili meçhul kalan cinayetlere kurban oluyorlardı. Çok kez üniversite sorumluları, polis ve adliye olaylara seyirci kalıyor, Başbakan Demirel “yollar yürümekle aşınmaz” gibisinden duyarsız tavırlar alıyordu. Bir de Ecevit'e yönelik şiddet hareketleri ya da girişimleri vardı: Gerede Mitingi (1975) ve 1977 seçimlerinden önce Çiğli Havaalanı ve Taksim Mitingi olayları. 1977'de DİSK'in İstanbul'daki 1 Mayıs mitinginde kalabalığın üzerine “faili meçhul” bir ateş açılınca, çıkan panikte 34 kişi ezilerek öldü. 1977 seçimlerinde CHP yeniden ve daha da yüksek bir oy oranıyla (%41,4) birinci parti oldu. Fakat bu oran tek başına hükümet olmaya yetmiyordu. Nitekim CHP azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca, Demirel II. MC'yi kurdu. Bu, ancak 5 ay sürebildi. Ardından, AP'den “transfer” edilen ve her birine birer bakanlık verilen 11 milletvekili sayesinde Ecevit hükümeti kurabildi. Ocak 1978'den Ekim 1979'a değin süren hükümet büyük sorunlarla karşılaştı. 1973 Ekiminde patlak veren petrol bunalımı dünyada akaryakıt fiyatlarında önemli yükselmelere yol açmıştı. Fakat art arda gelen hükümetler, seçmen tepkisinden korkarak, bu fiyatları tüketiciye yansıtılmamaya özen gösterdiler. Bu uğurda pahalı bir dış borçlanma biçimi olan “dövizle çevrilebilir mevduat” yoluna başvuruldu. Sonuç olarak Ecevit döneminde büyük mal darlıkları ve sıkıntılar yaşandı. Yemek yağı ya da tüpgaz bile bulmak bir sorun oldu.⁸⁶

Türkiye'nin içinde bulunduğu durumda dünyanın farklı yerlerindeki ülkeler de çeşitli askeri müdahaleler meydana gelmiştir. Yunanistan, Portekiz, İspanya birkaç örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Portekiz'deki örneğe değinmek askeri müdahalelerin farklı ülkelerde de olabileceğini göstermek bağlamında yerinde olacaktır.

1974 yılında Portekiz'de 50 yıldır iktidarda olan bir faşist parti vardı. 28 Mayıs 1926'da Portekiz'de bir darbe oldu. İki yıl sonra Antonio de Oliveira Salazar iktidara geldi ve Estada Novo adlı faşist devleti kurdu. Yaklaşık 50 yıl sonra bir darbe Salazar'ın kurduğu bu rejimi deviriyor. O yıllarda ve hâlâ Avrupa'nın en yoksul ülkesi olan Portekiz aynı zamanda 5 sömürgeye sahipti: Angola, Mozambik, Gine Bissau, Sao Tome ve Doğu Timor. Bu beş sömürgeci Afrika kıtasında olan ilk üçünde 1960'larda başlayan ulusal kurtuluş hareketleri vardı ve her üç hareket de oldukça başarılıydı. Portekiz bütçesinin yarısı sömürge savaşlarını

⁸⁶ AKŞİN, a.g.e., s. 251.

sürdüren orduya gitmekteydi ve sadece 9 milyon nüfusu olan Portekiz sömürge savaşlarını sürdürebilmek için gençleri dört seneliğine askere almaktaydı. Bu yoksul ülkede 150 şirket tüm ekonomiyi kontrol etmekteydi. İçlerinden birisi Companhia Uniao Fabril Gine Bissau'nun büyük bir kısmına ve Portekiz'in gayri safi milli hasılasının yüzde 10'una sahipti. 25 Nisan 1974'de ordu içinde faşist diktatörlüğe karşı olan ve sömürge savaşından bıkmış yüzbaşılardan oluşturduğu Movimento das Forças Armadas MFA (Silahlı Kuvvetler Hareketi) darbe yaptı. MFA bir yandan da Genelkurmay 2. Başkanı Antonio de Spínola ile ittifak içindeydi. Spínola sömürge savaşlarında bulunmuş bir komutandı ve daha önce Salazar'ın yerine geçmiş olan Marcello Caetano tarafından görevinden alınmış olmasına rağmen yüzbaşılardan darbesi öncesinde gene aynı Caetano tarafından desteklenmekteydi. 25 Nisan günü yanyana gelen bu güçler Ulusal Selamet Komitesi'ni kurarak darbeyi gerçekleştirdi. Faşist Caetano'nun kendisini devirecek güçlerle ittifak kurmasının tek nedeni beklenen güçlü işçi hareketiydi. Nitekim darbecilerin kontrolündeki radyo halktan evlerinde kalmasını ısrarla istemesine rağmen işçiler sokaklara döküldü. Darbeyi gerçekleştiren askerlerin silahlarının namlularına kırmızı karanfiller takıldı. Darbeden kısa süre sonra başta Portekiz Komünist Partisi ve Sosyalist Parti olmak üzere bir dizi sol örgüt ortaya çıktı. Gene darbeden 5 gün sonra, 1 Mayıs'ta 500 bin emekçi gösteri yaptı. (Portekiz nüfusunun 9 milyon olduğu düşünülürse her 18 Portekizliden birinin 1 Mayıs gösterisine katıldığını çıkarabiliriz.) Sonraki günler özgürlük günleri oldu. Her tarafta işçiler sokaklara çıktı. Bir çok fabrika işgal edildi. Kır yoksulları toprakları işgal etti. Memurlar işyerlerindeki eski faşist yöneticileri ayıklamaya başladılar. Okullarda ve üniversitelerde de aynı şey yaşandı. Eski faşistlerle işbirliği içindeki sağ kanat 3 kez darbe yapmaya kalkıştı. 27-28 Eylül 1974 darbesi işçilerin barikatları önünde yenildi. Darbenin lideri Spínola Brezilya'ya kaçtı. Ertesi yıl Spínola tekrar darbe girişiminde bulundu ve gene yenildi, tekrar Brezilya'ya kaçmak zorunda kaldı. Ama sonunda 25 Kasım 1975'de sağcı darbe başarılı oldu ve ordu içindeki sol kanadı temizledi. Asker komitelerini dağıttı. Grevlere son verdi. Portekiz Devrimi artık yenilmişti.⁸⁷

2.2.5. Türk Basınında 1977-1978 Yıllarının Değerlendirilmesi

Yukarıda darbe hususunda kısa bir örnek verdikten sonra, Türkiye'de var olan duruma 1977-1978 yılları itibarıyla bakacak olursak; Türkiye'de siyasi partiler arasında açılan uçurum aynı yıl içinde giderek daha da büyümüş, böylece uzun süreden beri ulusça arzulanan huzur, erişilmesi mümkün olmayan bir hayal haline gelmişti. Daha önceki yıllardan, özellikle

⁸⁷ TARKAN, Doğan, 27 Mayıs darbesi ve 1974 Karanfil Devrimi İlerici Darbe Olur mu?, Haziran 2009, s. 2, <http://www.sosyalistisci.org/index.php/ariv/44-364-5-haziran-2009/210-27-mays-darbesi-ve-1974-karanfil-devrimi-lerici-darbe-olur-mu> (12.12.2010), 12:10.

1976'dan intikal eden huzursuzluk ortamı, 1977 içinde önce milletvekili genel ve Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme, daha sonra da yerel seçimler sırasında en doruk noktaya ulaşmıştır. Ekonomik bünyede giderek ağırlaşan hayat şartları, siyasal huzursuzlukla birleşince daha da taşınmaz bir yük şeklini almıştır. Üst üste gelen zamlarla büsbütün körüklenmiş, neticede ülke hükümeti destekleyenler ve desteklemeyenler diye iki düşman kampa bölünmüştür. Siyasal otorite de iyiden iyiye zayıflamış, huzursuzluk ortamından kaynaklanan anarşi Türkiye'nin en ufak köşelerine kadar yayılmıştır. Dana önce sadece büyük ellerde görülen zıt görüşlü tarafların çatışmaları ilçelere, bucaklara ve hatta köylere intikal etmiştir. Devlet tarafından alınan tüm tedbirler etkisiz kalmış, çatışmalar önleneyeğine daha da yoğunlaşmıştır. Banka soygunları, yol kesmeler, Ankara-İstanbul karayoluna kadar gelişen eşkıyalık olayları günlük doğal yaşantının bir parçası durumunu almıştır. Öğrenim özgürlüğü hemen hemen ortadan kalkmış, üniversitelerde dersleri sürdürmek güçleşmiştir. Çalışma hayatı da huzursuzluk ortamına itilmiş, birbirini izleyen grevler ve çeşitli işçi olayları çalışma ve üretim dengesini altüst etmiştir. Bunun sonucu olarak esasen darboğazlar içinde sıkışıp kalmış olan Türk ekonomisi büyük üretim kayıplarına uğrayarak büsbütün zayıflamıştır. Şüphesiz bu sonuca ulaşmada yurt içinde siyasal alanda huzur sağlanamayışının ya da sağlanmak istenmeyişin büyük payı olmuştur. Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan partiler; uzlaşmaz bir tutum içinde birbirlerini en ağır şekilde suçlama yarışına girmişler, en önemli Devlet konularında bile birbirlerine karşı çıkmışlardır. Birinin ak dediğine öbürü kara, kara dediğine ise ak diyecek kadar katılaştıran siyasal partilerin bu tutumu, milli bünyemizin en küçük organına kadar yayılma istidadı göstermiştir. Tüm Devlet kurumları, üniversiteler, her kademedeki okullar, yargı organları, güvenlik örgütleri, iş ve işçi çevreleri, yerel yönetimler, kısaca akla gelen ya da gelmeyen her kurum ve kuruluş da bu siyasal cepheleşme etkin bir hal almıştır. Bu ters gelişme her kuruluşta işleri aksatmış, içinden çıkmaz bir karmaşık ortama itmiştir.⁸⁸

2.2.6. 1979 Yılı Ordu'nun Uyarısı

Silahlı Kuvvetler, 1977-1978 yıllarında olduğu gibi, ülkede gelişen olaylara paralel olarak, 1979 yılı boyunca da MGK vasıtasıyla hükümeti ve diğer Anayasal kuruluşları uarmaya devam etmiştir. Devlet otoritesinin ve kanun hâkimiyetinin her sahada ve öncelikle ihya ve idame ettirilmesi, toplumun huzurunu kaçıran, can ve mal güvenliğinin mutlaka sağlanması istenmiştir. Bunun temini için mevcut yasaların gözden geçirilerek gerekli görülenlerin değiştirilmesi veya süratle yeni yasa tasarılarının hazırlanarak yasama

⁸⁸ Türk Tarih Kurumu, a.g.e., s. 25.

organlarına sunulması üzerinde ısrarla durulmuştur. Tüm Anayasal Kuruluşların, özellikle yasama, yürütme ve yargı organlarının aralarındaki görüş ayrılıklarını bir tarafa bırakarak, ülkemizin maruz bulunduğu bu büyük tehdidin bertaraf edilmesinde kendilerine düşen görevi; sorumluluk duygusu içinde yerine getirmeleri ve bu suretle devlete mücadelesinde destek olmalarının zaruretine işaret edilmiştir.⁸⁹

Silahlı kuvvetlerin yapmış olduğu uyarı aslında 1979 yılı Türkiye'sinin bir aynası gibi karşımızda durmaktadır. Gelinek nokta hiç de küçümsenecek bir nokta değildir. TSK anayasal kuruluşları dahi uyaracak olan otoriteyi kendinde bulmaktadır. Bu da ordunun siyaset üzerinde nasıl bir etkisi olduğunun açık bir kanıtıdır. Zaten bu uyarı sonrası yaratılan mevcut anarşi ortamı öne sürülerek 1980 askeri darbesi gerçekleştirilecektir.

2.3. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ VE 28 ŞUBAT 1997 SÜRECİNE GİDEN YOL

1980 askeri darbesi ve 28 Şubat süreçlerini ayrıntısıyla açıklamadan önce özellikle 1980 darbesinin yapıldığı tarihte dünyadaki olayların Türkiye üzerindeki etkisini daha rahat anlamak açısından Irak, Türkiye ve ABD ilişkisine değinmek yerinde olacaktır. 1980 askeri darbesi öncesi Irak; İran ve ABD'nin çatışmalı ilişkisinin hesaplaşma noktası haline gelmiştir. 1979 İran İslam Devrimi sonrası, İran ve ABD arasında günümüze kadar gergin bir ilişki süregelmiştir. ABD, İran'ı küresel hegemonyasını sorgulayan ve "sistem karşıtı" bir ülke olarak görmüştür. İran sürekli olarak kendisine yöneltilen "terörizmi desteklemek", "Orta Doğu barış sürecini baltalamak", "insan hakları ihlali" ve "kitle imha silahları üretmek" gibi suçlamalarla gündemden düşmemiştir. Bu süreçte ABD, İran'da ne rejim değişikliği gerçekleştirebilmiş ne de sürdürülebilir bir ilişki kurabilmiştir. Bu durum ABD'nin İran politikasının sorgulanmasına yol açmıştır. 11 Eylül, ilişkilerin 1979'dan sonraki gibi süremeyeceğini gösteren bir dönüm noktası olmuştur. 1979'dan günümüze kadar devam eden ilişki modelinin işlemediği çok açık gözükmektedir. Nükleer sorun ve Irak nedeniyle bu modelin değişmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu süreç "müzakere" ve "askerî çatışma" gibi marjinal olasılıkları aynı anda kendi içinde barındırmaktadır. Humeyni'nin devlet kuramını kabul etmemektedir. Bu nedenle uzun yıllar İran tarafından sevilmeyen bir din adamı olmuştur. Buna karşın İran, özellikle İran, toprak talebi olmayan, ABD ve İsrail'in bölgedeki arayışlarını kısıtlayan, Sünni Arap devletlerini sınırlandıran ve Basra Körfezi'nin güvenliği konusunda kendisiyle işbirliğine girecek bir Irak görmek istemektedir. İran'ın bu arzusu ABD'nin eliyle bir ölçüde gerçekleştirildi ise de İran'ın nihai zaferi ancak ABD'nin Irak'tan

⁸⁹Türk Tarih Kurumu, a.g.e., s. 135.

yenik çıkmasıyla gerçekleşebilecektir. İran, Irak sorununa “ABD’nin başarısızlığı arzusu” çerçevesinde bakmaktadır. “Irak’ta başarısız ABD İran’a savaş açamaz”. Bu nedenle “zayıf Amerika”, İran’ın bölgesel güç olduğunu kabullenir ve nükleer program gibi konularda rahat davranma fırsatı doğabilir. Bu nedenle Irak, İran açısından bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. İran, “ABD’nin başarısızlığı” arzusunun Irak içindeki müttefiklerinin istekleri ile çeliştiğinin farkındadır. Iraklı Şiiilerin önemli bir bölümü ABD’nin başarılı olmasını istemektedir. Bu nedenle çok yönlü bir politika izlemektedir. Bir yandan dışişleri vasıtasıyla yürüttüğü “sorumlu” politikayla hem Şiiiler, hem de Sünniler ve Kürtler ile iyi ilişki kurma çabası içinde olduğunu ortaya koymakta ve resmî yetkililer Irak’ın iç dengelerini rahatsız etmemek için titizlik göstermektedir. İzlediği bu politikayla İran, Irak toplumunun bütün kesimleri özellikle de Şiiiler üzerindeki nüfuz ve etkinliğini artırma yoluna gitmiştir. Vakıflar, ekonomik yardımlar ve mezhepsel-kültürel çalışmalarını kayda değer ölçüde artırmıştır.⁹⁰

Soğuk savaşın ortaya çıkardığı durum çift kutuplu bir yapı teşkil ediyordu ve ABD Batının önderliğini üslenmişti. Karşısında ise komünizmin öncülüğünü yapan SSCB vardı. Zaman zaman değişiklikler göstermesine rağmen, II. Dünya Savaşı sonuna kadar Ortadoğu ile ilgili genel politikasını değiştirmeyen ABD, bu tarihten sonra, Sovyetlerin bir tehdit olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, Ortadoğu politikasını, Sovyetler Birliği’nin yayılmasını engellemek şeklinde değiştirmiştir. Bu politika soğuk savaş döneminde devam etmiş ve SSCB’nin dağılmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.⁹¹ ABD’nin uluslararası sistemde lider konumunu kazanmaya başlaması, II. Dünya Savaşı sonrasında bir yandan liberal düşünce ve değerlerin Batı Avrupa ve büyük ölçüde de Üçüncü Dünya ülkeleri elitlerince benimsendiği, diğer taraftan da, bunları reddeden karşı kampın etkin biçimde çevrelendiği döneme denk düşmektedir. ABD soğuk savaş yıllarında üstlendiği Batı Bloğu liderliğini iyi bir şekilde yerine getirmesi için ekonomik ve stratejik öneme sahip olan petrole sahip olması gerekiyordu. Amerika’nın II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik politikasını Sovyetler Birliği’nin çevrelenmesi stratejisi oluşturmuştur. Çevreleme doktrini gereği, II. Dünya Savaşı’ndan harap olarak çıkan Batı Avrupa’nın toparlanmasına yönelik bir ekonomik yardım yapılması planlanıyordu. ABD Dışişleri bakanı George Marshall sıkıntıda Batı Avrupa ülkelerini savaş sonrası durumlarını düzeltmek için bir program hazırlamaya davet etti. Ayrıca Avrupa ülkelerinin ekonomik sıkıntıları uzun dönemde ABD içinde kötü sonuçlar doğurabilirdi. Bu bağlamda Marshall planı ABD kongresinde kabul ediliyordu. Bu plan ekonomik anlamda

⁹⁰ KESKİN, Arif, Irak’ta “ABD- İran” Savaşı, Stratejik Analiz Dergisi Şubat 2007, s. 47, s. 49.

<http://www.guneyazerbaycankongresi.com/arifkeskin2.pdf> (16.05.2011), 21:21.

⁹¹ ÖNGER, Önder, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD’nin Ortadoğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları, Yüksek lisans Tezi, T.C. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü strateji bilimi anabilim dalı, Gebze, 2005, syf: iv

Sovyetleri çevrelemeye yönelik ve ekonomik sıkıntı çeken devletlerin komünizmin etkisi altına girmesini önlemek içindir. Zaten Truman Doktrinin temeli, Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında buldukları korkusudur.⁹² Truman doktrinin uygulanmasında Sovyet tehdidini engellemek ve ekonomik kaygıların oynadığı rol kadar, Wilson ilkelerine dayalı bir dünya oluşturmakta vardır. Truman Doktrini'nin ilanından sonra, ABD bu doktrini Ortadoğu'ya da genişletmek için İngiltere ile birlikte girişimlerde bulundu. Ancak bu dönemde Sovyetler Birliği'nin sınır komşusu olduğu Türkiye ve İran dışında Ortadoğu da etkinliği çok azdı. Bu yüzden kendilerini Türkiye gibi tehdit altında hissetmeyen Arap devletleri doktrinin Ortadoğu ya genişletilmesine izin vermediler.⁹³

2.3.1. 12 Eylül Rejimi (1980-1983)

11 Eylül 1980 tarihli günlük basında çıkan şu iki haber ilgi çekiciydi: “Terör dün de 17 can aldı” ve “Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Halit Narin, ‘DGM’ler kurulmadan üretim artmaz’ dedi”. O günlerin karmaşası arasında belki dikkati pek çekmemiş olan, belki de kanıksanmamış sayılabilecek bu iki haber, sanki bir gün sonraki askeri müdahalenin ve üç yıl kadar sürecek olan askeri rejimin de işlevini özetliyordu. Bunlardan birincisi, ülkede eksikliği duyulan can güvenliğini sağlamak, ikincisi de sola ve emekçi taleplerine sınır getirerek ekonomik-sosyal hayatı işverenler lehine yeniden düzenlemek. 12 Eylül 1980 sabahı başlayan ve “Bayrak Harekâtı” adı verilen müdahale ile Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu.⁹⁴ Yukarıda da örnek verildiği üzere 12 Eylül öncesi dönem anarşi ve terörün zirveye çıktığı bir süreç olarak gösterilmiştir. Kimi iddialara göre 12 Eylül rejiminin uygulamaya geçirilebilmesi için 12 Eylül öncesi yaşanan anarşi ve terör generaller tarafından bile bile engellenmemiş hatta körüklenmiştir.⁹⁵ Müdahale, herhangi bir direnmeyle karşılaşmadan amacına ulaşmıştır. Darbe, emir ve komuta zinciri içinde, yukardan aşağı, yani hiyerarşik bir düzen içinde gerçekleşmişti. Bu yönüyle de, orta rütbeli subay çoğunluğuna dayalı ve hiyerarşi dışı hatta ona karşı bir nitelik göstermiş olan 27 Mayıs 1960 müdahalesinden farklıydı. Asıl temel farklılık ise, her iki müdahalenin itici ve programları açısından ortaya çıkacaktı. Askeri Rejim 12 Eylül’ü gerçekleştiren üst komutanlar grubu kendilerine Milli Güvenlik Konseyi ve üyelerine sıfatını verdiler. Böylece, 1961 Anayasasıyla rejim içine yerleştirilen ve 1982 Anayasasıyla da devam edecek olan MGK adlı “danışma”

⁹² EROL, Hikmet, Geçmişten Günümüze ABD'nin Orta Doğu Politikası, 7 Ağustos 2010,(giriş) <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-dogu/2696-gecmiten-guenuemueze-abdnin-ortadou-politikas.html> (16.05.2011), 17:45.

⁹³ SANDER, Oral, Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar, İmge Yayınları, Ankara, 1989, s. 207.

⁹⁴ TANÖR, Bülent,- BORATAV, Korkut- AKŞİN, Sina, Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995, Cem/Tarih Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 25, s. 27.

⁹⁵ YETKİN, Çetin, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, Ümit Yayıncılık 1. Baskı, Ankara, 1995,s. 168.

organının adındaki üç sözcükten ikisi, müdahaleci grubun kendilerini isimlendirmelerinde esin kaynağı olmuş oluyordu. Üçüncüsü, yani “kurul” sözcüğü de zaten aynı anlama gelen Fransızca deyimle, “Konsey” olarak ifade edilmişti. İsim seçmenin, ABD’nin 1960’larda ürettiği “Milli Güvenlik Devleti Doktrini” terim ve kavramıyla benzerliği de dikkat çekiciydi. Milli Güvenlik Konseyi şu üyelere oluşuyordu: Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun. Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkilerini de K. Evren kuşanmıştı. Öbürleri askeri görevlerini sürdürmenin yanı sıra MGK üyesi sıfatı sahibiydiler. MGK, koyduğu kuralları ve verdiği buyrukları “Bildiri” ve “Karar” siciminde adlandırıp numaralandırdı. 12 Eylül sabahı saat. 04:00’te MGK’nin ilk mesajı yerine geçen 1 numaralı bildirisi TRT’den bütün ülkeye duyuruldu. Org. K. Evren’in ağzından okunan bu bildiride şu noktalar dikkat çekiciydi. -Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır. -Buna karşılık Devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez duruma getirilmişlerdir. -İrticai fikirler ve sapık ideolojiler devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etkileri altına alarak ülkeyi iç savaş eşığıne getirmişlerdir. -TSK, İç Hizmet Kanunu’nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti’ni kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine el koymuştur. -Harekatın amacı, ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır. -Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurtda sıkıyönetim ilen edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar saat. 05:00’ten itibaren sokağa çıkma yasağı konmuştur.⁹⁶

Bildiri de dikkati çeken bir nokta, parlamento ve hükümetin feshedilmesine karşılık, siyasal partiler için böyle bir karar alınmamış olması, hatta siyasal faaliyetlerin durdurulmasından bile söz edilmemiş oluşudur. İleri sürüldüğüne göre, darbeden üç hafta kadar önce 1 numaralı bildiri taslağını hazırlayan Adnan Başer Kafaoğlu ve Coşkun Kırca, “Partiler feshedilmiştir” cümlesini de metne koymuşlar, ancak bu ibare komutanlarca metinden çıkarılmıştır. K. Evren TRT’den uzun bir konuşma yaparak müdahalenin gerekçelerini ve amaçlarını daha ayrıntılı olarak açıkladı. Konuşmasında 12 Eylül harekâtı kanun ve nizam hâkimiyetini sağlamak için yapıldığını belirtmiştir. MGK yasama ve yürütme yetkilerini yüklenmiş olup, yürütme sorumluluğu en kısa zamanda Bakanlar Kurulu’na

⁹⁶ TANÖR, BORATAV, AKŞİN, a.g.e., s. 27, s. 29.

bırakılacaktır. Yeni bir Anayasa, seçim ve siyasal partiler kanunu ile diğer düzenlemelerin yapılmasından sonra ülkede seçimlere geçilecektir. Bu dönem içinde her türlü siyasal faaliyet durdurulmuştur. Parlamento üyeleri siyasal faaliyetlerinden dolayı suçlanmayacak, yeni yönetime karşı suç niteliğinde davranışlarda bulunmadıkça herhangi bir işleme uğratılmayacaklardır. AP, CHP, MSP ve MHP Genel Başkanları da can güvenliklerinin sağlanması amacıyla şimdilik TSK gözetiminde belli yerlerde ikamete tabi tutulmuş olup, durum elverişli olduğunda serbest bırakılacaklardı. 12 Eylül sabahı, liderleri de erken uyandırmıştı. AP Genel Başkanı ve Başbakan S. Demirel ile CHP Genel Başkanı B. Ecevit ve MSP Genel Başkanı N. Erbakan evlerinden alınarak kendilerine ayrılan motellerde ikamete götürüldüler. MHP Genel Başkanı A. Türkeş ise saklanıyordu ve muhtemelen ordu içinden kendisine haber verilmişti. Türkeş'in de ortaya çıkıp teslim olması için durumu iki gün kolaçan etmesi ve MGK'nin 14 Eylül 1980 tarihli bildirisini (No 13) yayınlaması gerekti. Sonunda o da İzmir Uzunada'ya Erbakan'ın yanına gönderildi. Demirel ve Ecevit'in "TSK güvencesi altındaki ikametleri" bir ay sürecek, haklarında ceza davası açılan öbür iki liderden Erbakan bir yıl, Türkeş de 4,5 yıl kadar tutuklu kalacaktı. Siyasal liderler gerek zorunlu ikametgâhlarına götürülürken (Hamzaköy), gerekse evlerine geri dönmelerine izin verildiğinde, siyasal demeç ve faaliyet yasağı konusunda birer yazıyla da uyarıldılar. Birinci yazıda, "Hiçbir konuda beyanat vermeye yetkiniz yoktur" cümlesi dikkat çekiciydi. Şu bakımdan ki, ya beyanat (demeç) vermenin bir "yetki" değil hak ve özgürlük olduğu bilinmiyordu, ya da biliniyordu da, "hakkımız-özgürlüğünüz yoktur" denememişti. Müdahalenin emir ve komuta zinciri içinde gerçekleştirilmiş olmasının bazı siyasetçilerin yüreğine su serptiği de anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki B. Ecevit bir sağ darbeden, A. Türkeş de bir sol darbeden korkarken, harekâtın yukardan aşağı karakterini öğrenince rahatlamışlardı. Darbe dünyada hayretle değil ilgiyle karşılandı. Bunu ilk duyuranın ABD resmi sözcüleri ve kanalları olması, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya'nın da müdahaleden bir gün önce (11 Eylül) ABD'den Türkiye'ye dönmüş bulunması dikkati çeken bir başka noktaydı. ABD Başkanı J. Carter, görevinden ayrıldıktan sonra yaptığı bir gezide Türkiye'ye de uğradığında, 12 Eylül darbesiyle ABD'nin ferahladığını, Afganistan ve İran'dan sonra Türkiye'nin istikrarının da kendileri için son derece önemli olduğunu ifade edecekti.⁹⁷ 12 Eylül ile başlayan can güvenliğini sağlayan baskıcı ideoloji dönemi, can güvenliğini sağlayınca, derhal diyalektik olarak özgürlükçü demokrasi özlemleri ortaya çıktı.

98

⁹⁷ TANÖR, BORATAV, AKŞİN, a.g.e., s. 29.

⁹⁸ KONGAR, Emre, Demokrasi ve Vampirler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 88.

2.3.2. 12 Eylül Darbe Bildirimi, Darbe Süreci, Gelişimi ve Sonuçları

1971-1979 arası dönem bazılarına göre Türkiye'nin iç savaşın eşiğine geldiği dönemi ifade eder. Sürekli tırmanan ya da tırmanmış gibi görünen anarşi ve terör olayları karşısında devlet iktidarı da tükenme noktasına gelmiştir. Silahlı Kuvvetler, çeşitli vesilelerle ülkenin içinde bulunduğu durumu dile getirmiş ve bir takım önlemler paketi ortaya koymuştur. Ancak bu kötü gidişe karşı politikacıların duyarsızlığı söz konusudur. Yine bu dönemde bir çok parlamento üyesinin, hatta bakanın, ordu komutanlarını ziyaret ederek “içinde bulunduğumuz durumu ancak siz düzeltebilirsiniz” sözleriyle silahlı kuvvetlerden yönetimi devralmalarını istemeleri, ülkenin ne kadar endişe verici bir durumda olduğunu ve ülkeyi yönetenlerin çaresizliğini ortaya koymaktadır. Nitekim Ağustos ayında Genelkurmay Başkanı tarafından İç Hizmet Yasasının Silahlı Kuvvetlere verdiği yetkilere bahsedilmeye başlanmıştır. Bu uyarı ve gelişmelere rağmen siyasal iktidarın kayıtsız kalması 27 Aralık 1979'da Silahlı Kuvvetlerin Cumhurbaşkanı'na bir uyarı mektubu göndermesine neden olmuştur. Askerlerin açıkça uyarısına rağmen uyarı mektubunun verildiği 27 Aralık 1979'dan 12 Eylül 1980 tarihine kadar Türkiye'nin sorunlarını çözecek güçlü bir hükümetin kurulması bir yana, 5 ayda 115 tur oylama yapıldığı halde cumhurbaşkanlığı seçimi dahi sonuçlandırılmamıştır. Sonunda 12 Eylül 1980 günü TSK, İç Hizmet Kanunu'nun kendisine verdiği ileri sürdüğü yetkiye dayanarak yönetime el koymuştur. 12 Eylül 1980 Cuma günü saat 03:59'da Türkiye radyolarından Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren imzasıyla yayınlanan Milli Güvenlik Kurulu'nun bir numaralı bildirisi okunmuş ki tam metnini daha önceki bölümde irdemiştik ve bunu 5 bildiri daha izlemiştir. Darbenin gerçekleşmesinden sonra devlet yönetimini ele alan Türk Silahlı Kuvvetleri, kendisine yönelik eleştirilerin de etkisiyle yönetimi sivillere bırakacağını açıklamış, ancak bundan önce yeni bir anayasa yapılması gerekliliğini ortaya koymuştu. Zaten 1980 müdahalesinden sonra MGK'nin ülkeyi yeniden yapılandırma projesinin en önemli aracı, yeni bir anayasa idi. Bunun için öncelikle “Kurucu Meclis” hakkında kanun çıkarıldı. Böylece ara rejimin kurucu (anayasal) ve yapıcı iktidarı yeniden düzenlenmiş oluyordu. Kurucu Meclis anayasa taslağı hazırlamak için Anayasa Komisyonu kurup, görev dağılımını yaptıktan sonra çeşitli kurum ve kuruluşlardan görüşlerini istemiş (üniversite, sivil toplum kuruluşları, vs.) ve oluşan raporları kitaplaştırmıştır. Kurucu Meclis çalışmaların aksamaması adına gerekli tahakkümü sağlayabilmek için oldukça anti-demokratik uygulamalarda bulunmuştur.⁹⁹

⁹⁹ ÖCAL, Beyhan, 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi, s. 15, s. 17, s. 23. <http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/ethos3-beyhan.pdf> (06.03.2011), 14:44.

2.3.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden 28 Şubat'a

Gerek 1960 gerekse 1980 darbeleri siyasal güvenin dibe vurduğu veya vurdurulmaya çalışıldığı anlarda yapıla gelmiş ve geniş kesimlerden destek almıştır. Geleneksel olarak Türk halkının devlete ve onun kurumlarına karşı aşırı güven beslediği bilinmesine rağmen Türkiye'de son yıllarda yapılan bütün kamuoyu araştırmaları halkın hem kurumlara hem de yönetim sürecine güveninin azaldığını ortaya koymaktadır. Şüphesiz ki bu güven azalması; halkın, devlet yönetiminde ve siyasette yaşanan sorunların çözümünde rol alan kurumlara da güvenini etkilemiştir. 12 Eylül Darbesi sırasında orduya ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne halk ve medya tarafından verilen tam destek, ki bu durumun nedeni elbette ki yaratılan anarşi ortamıydı, 28 Şubat sürecine gelindiğinde yerini, hükümete ve yaşanan süreçte onun muhatabı olan kurum ve kişilere yönelik bir güvenliğe bırakmıştır. Toplumun yaşanan askeri müdahalelere vereceği tepkinin boyutu ve ne yönde olacağını belirleyen önemli faktörlerden biri de elbette ki sosyal adalet, eşitlik ve demokrasi konusundaki eğilimidir. Sosyal problemlerini Batı'ya benzer biçimde çözümleme olanağından yoksun ülkelere, Batı demokrasisinin sosyal eşitlik öngören yolunun cazip gelmesi doğaldır. Türkiye'deki partilerin hemen hemen hepsinin sosyal eşitlik konusunda olumlu düşündükleri ve bu konuda bir takım uygulamalar önerdikleri bilinmektedir. Ancak özgürlük konusunda benzeri bir anlayışta birleşememektedirler. Hepsi de bu konuda belli ölçüde sınırlamalardan yanadır. Soldakiler genellikle gerçek özgürlüklerin somutlaştırılmadığını, bunların biçimsel özgürlük düzeyinde kaldığını söylemektedirler. Batılı rejimlerce tanınan siyasal özgürlüklerin; yeterli bir yaşama düzeyinin, yeterli bir eğitimin, sosyal eşitliğin ve siyasal dengenin olmayışı yüzünden halk kitlelerinin büyük bir kesimi için biçimsel kaldığı bir gerçektir. Türkiye'de solun geleneksel ilerici dayanaktan kopma süreci, dayanaklar aramayı gerektirmiştir. Türkiye'deki son gelişmeler ve ordunun giderek artan biçimde daha mülayim müdahalelerle yetinmesi, Türkiye'de yeni bir yolun açılmakta olduğunu göstermektedir. Ordunun tercih ettiği bu yeni yol, Türkiye'de demokrasi anlayışının gelişmesi açısından olumlu olmakla birlikte siyasal kültürümüzün bir ögesi haline gelmiş olan askeri müdahalelerin, siyaset ve toplum yaşantısı üzerinde bıraktığı etkilerin izlerini silmek oldukça uzun zaman alacak gibi görünmektedir. Türk siyasal yaşamında derin izler bırakmış olan askeri müdahalelerle ilgili akla gelen temel sorulardan biri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin milli savunma hizmetinin boyutudur.¹⁰⁰

¹⁰⁰ ÖCAL, a.g.m., s. 13, s. 15.

2.3.4. 28 Şubat Post-Modern¹⁰¹ Darbesi ve Bildirisi: 28 Şubat Süreci, Gelişimi ve Sonuçları

28 Şubat süreci diğer askeri müdahalelerden farklı olarak tabir-i caizse askerin kışladan çıkmadan gerçekleştirmiş olduğu post- modern bir müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu darbenin gelişim süreci ve sonucu aşağıdaki ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Tarihçilerin merakıdır, büyük dönüşümleri belli olaylarla simgeleştirirler. İstanbul'un fethinin ya da Amerika'nın keşfinin Yeni Çağın başlangıcı olarak kabul edilmesi böyledir. Fransız Devrimi'nin, dolayısıyla Yakın Çağın da, Bastille'in zaptı ile başlatılması aynı simgeleştirme merakının bir sonucudur. Aslında bu doğru ve güzel bir meraktır. İnsanların uzun sürede gerçekleşen dönüşümleri tek bir olayla algılamalarını kolaylaştırır. İşte 9 Kasım 1989'da Doğu Berlin ile Batı Berlin'i birbirinden ayıran Berlin Duvarı'nın yıkılması da Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ve dünyada Soğuk Savaş'ın sona ermesinin simgesi olarak kabul edilir. Oysa Sovyetler Birliği hukuken, 21 Aralık 1991 yılında Rusya, Belarus, Ukrayna, Kazakistan, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan arasında Almatı'da imzalanan ve Bağımsız Devlet Topluluğu'nu kuran anlaşma ile tarihe karıştı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü aslında uzun bir süreçti; 21 Aralık 1991 anlaşması ile sona eren bir süreç. Hiç kuşkusuz bu süreç, 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından daha önce başlamıştı. Ama Doğu Bloğu ile Batı Bloğunu birbirinden ayıran Demirperde'nin, ikiye bölünmüş Berlin kentindeki görüntüsü olan Duvar'ın yıkılışı, bütün bu süreci simgeleyen bir olay olarak tarihe geçti.¹⁰²

Sovyet Birliği'nin çöküşü ile tüm dünya dengeleri alt üst olmuştu. Bu çöküş ile ABD ile Sovyetler Birliği'nin etrafında kutuplaşmış olan dünyaya egemen olan Soğuk Savaş da sona erdi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Batı âleminin, Sovyetler Birliği'ni hem dışarıdan sınırlamak, hem de içerden sarsmak için kullandığı din gibi milliyetçilik gibi ideolojilerin ve bu arada özellikle de Siyasal İslam'ın işlevleri değişti. Eskiden Komünizme karşı savaş aracı olarak beslenen ve geliştirilen bu ideolojilerin, Komünist tehdit birdenbire ortadan kalkınca, doğal olarak hemen zayıflamaları söz konusu değildi. Bu ideolojiler bu kez, yeniden yapılanan dünyada, farklı din ve milliyetteki insanların Ortaçağı anımsatan bir biçimde birbirini öldürmelerine yol açan bir işlev görmeye başladılar. Oysa artık dünya, ABD'nin

¹⁰¹ Postmodern: Modernizmin sonrası ve ötesi anlamında bir tanımlama olarak kullanılmaktadır ve modern düşünceye ve kültüre ait temel kavram ve perspektiflerin sorunsallaştırılmasıyla ve hatta bunların yadsınmasıyla birlikte yürütülmektedir.

¹⁰² KONGAR, Emre, 28 Şubat ve Demokrasi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 17.

kendisini jandarma olarak gördüğü, tek kutuplu, tek liderli bir küreselleşme sürecine girmişti. Ortak düşman olan komünizmin ortadan kalktığı bu dünyada, din ve milliyetçilik ideolojileri, aynı bölgede (ve hatta aynı ülkede) yaşayan insanların birbirlerini öldürerek dünya barışını tehdit eden bölgesel çatışmalara yol açtıkları sorunların kaynağı haline gelmiş ve dünya barışını tehdit etmeye başlamışlar. Temelde insanların kimliklerini belirleyen ve bu anlamda gerekli olan din ve milliyetçilik ideolojilerinin yüksek dozlarındaki şeriatçı ve ırkçı çizgideki bölücü ve yıkıcı güçlerini kanalize etmek isteyen Huntington gibi düşünürler, bu savaş potansiyelini, dinler (uygarlıklar) çatışması adı altında formüle ederek yeni bir dünya düzeni çözümlenmesi yapmaya çatıştılar ama sonucu sadece Ortaçağ'a dönüş olabilecek olan bu çaba, dünya entelektüelleri ve politikacıları arasında rağbet görmedi. Şimdi küreselleşen bu yeni dünyada din ve milliyetçilik, sadece insanların kimliklerini belirlemekte kullanılan ve barış içinde bir arada yaşamayı sağlayan demokratik rejim ölçülerinde kabul edilen ideolojiler haline dönüşmek zorundalar. Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak, dış dünyada olup bitenleri biraz geriden izliyor. Yukarıda açıklanan gelişme ve değişimleri de algılaması biraz zaman almıştır. İşin ilginç yanı, bu değişme sürecini, politikacılardan önce, dünya olaylarını milli güvenlik stratejisi açısından yakından izleyen askeri bürokrasi yakalamıştır. İşte çok kısaca, komünizm tehdidinin ortadan kalktığını ve artık asıl tehdidin şeriatçılık olduğunu ilan eden 28 Şubat 1997, Berlin Duvarı'nın Türkiye'de yıkıldığı tarihtir.¹⁰³

2.3.4.1. 28 Şubat Sürecinin Tanımlanması

28 Şubat süreci askerin irtica tehdidinin var olduğunu ve bu nedenle içinde bulunulan duruma müdahale etmesi gerektiği gerekçesiyle oluşmuş bir süreçtir. Bu süreçte ordu aşağıda da belirtileceği üzere anayasal süreci uyguladığını belirtmiştir ve müdahalesi de bu yön doğrultusunda olmuştur.

TSK'yi harekete geçiren irtica tehdidinin önlenmesi için de TSK'nin önünde iki seçenek bulunuyordu: ya bir askeri müdahale ile iktidarı ele geçirerek gerekli köklü önlemleri alacaktı ya da Anayasal ve yasal zeminlerde önlemlerin alınmasına çalışacaktı. TSK yine ikinci seçeneği yeğledi, demokratik yöntemi benimsemeyerek Anayasal bir kurum olan MGK'da, komutanlar tarafından, duyulan kaygılar, halkın ve ordunun duyarlılığı ve alınması gereken önlemler açıklandı. Kurulun askeri üyelerinin önerileri hükümetçe de benimsenip onaylanarak yürürlüğe konuldu. Aslına bakıldığında demokrasinin tam işlediği ülkelerde kuşkusuz 28 Şubat gibi dönemler söz konusu olamaz; çünkü orada iktidarlar rejimi tehlikeye

¹⁰³ KONGAR, b, s. 18.

sokacak davranışlarda bulunmazlar ve her sorun demokratik kurallar içinde çözümlenir. Türkiye’de ise birçok yazara göre normal dönemlerde, tabanın her türlü sıkıntısı sıralı komutanlarca en üst komutanlığa dek ulaştırılarak sorunlar çözümlenir. Bu durum müdahaleyi meşru göstermenin bir yoludur. Fakat günümüze bu kadar yakın bir zamanda askerin bu denli ülke yönetiminde söz sahibi olması kabul edilemez bir durum olmaktadır.¹⁰⁴ Yani burada kısaca 28 Şubat sürecine halkın desteği, bir nevi sivil kuruluşların desteği alınarak uygulamaların yapılması gerekliliği üstü kapalı bir biçimde anlatılmıştır. Darbe tarihiyle yaşamış bir halk yapılacak yeni bir müdahalenin ne kadar arkasında durabilir sorusu ise bu aşamada karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu süreç yaşanırken sistem ne kadar sivilleşti sorusunun cevabı ise hala yanıtlanmayı beklemektedir.

2.3.4.2. 28 Şubat’ın Anlamı

28 Şubat genel olarak, “anti-demokratik bir uygulama”, “postmodern darbe”, “kara darbe” ya da “karanlık dönem” diye nitelendirilir. Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı üzere, öncelikle, askeri kanadın savunduğu “irtica tehdidi” ve “rejim tehlikesi” görüşleri tam manasıyla doğru bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Örneğin bu konuda Milli Gazete’de 29 Şubat 2000 günü yayınlanan dizi yazıda 28 Şubat’ı tanımlayanlar, “Türkiye’de rejim değil, sadece rantiyenin menfaatleri tehlikeye girmişti. Bunun için de geçimini haksız kazanç ve hortumlamadan sağlayan bir avuç rantiyeci, ellerinden geleni arkalarına koymayacaklardı” diye yazmışlardır. Aslında, Türkiye’de rejim sorunu yoktu: “İktidar mücadelesinde, ‘rejim sorunu’ bahanesine sarılarak oynanan çirkin bir oyun” vardı. “İrtica tehdidi” tanımının “muğlâk” ya da “doğru” olmadığı ifade edildi. Yaşananlar, TSK’nın ya da MGK’nın “görev sahasına” girmemektedir. Anayasal bir kurum olan MGK, Bakanlar Kurulu açısından “danışma kurulu”dur ve aslında MGK’da alınan kararlar, hükümetin uyması gereken yasal zorunluluklar değildir. Kararların uygulanması için Başbakan dışında kimsenin, “bunları uygulayın” diye baskı yapmaya hakkı yoktur ve bu dönemde MGK’ya hükümet üstü vasıflar” yüklenmiş, “hükümete baskı yapması için gayretler” gösterilmiştir. 28 Şubat’ın bir “hukuk kaosu” olduğunu ileri sürenler, demokrasi mantığı içinde yeri tartışmalı da olsa, Türkiye’de MGK’nın anayasal bir kurum olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak Anayasaya göre MGK’nın konumunun öncelikle “danışma” sınırları içinde kaldığını kaydeder. 28 Şubat sürecinde MGK’nın görüşme tutanakları ve kararların gizliliği ilkesine uyulmamıştır. Gazetelerde yayınlanan kararlarda “yaptırım”dan söz edildiği belirtilmiş, böyle bir yetkinin bulunmadığı savunulur ve ortaya çıkan manzaranın yasal olmadığı ileri sürülmüştür. Ordunun

¹⁰⁴ BÖLÜĞİRAY, Nevzat, 28 Şubat Süreci 1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 225, s. 227.

demokratik rejimlerde “siyaset dışı kalması gerektiği” görüşünden hareket ederek 28 Şubat’ı anti demokratik bulanlara göre bu süreç, ki ben de bu görüşe katılmaktayım, “Türkiye’de yaşanan askeri darbeler halkalarından dördüncüsünü” oluşturur. Klasik darbelerden farklı olarak bu darbe, en özgünü ve en uzun süreye yayılanı olması açısından “postmodern darbe” olarak nitelendirilir. Başka bir ifadeyle 28 Şubat, askerin silahlı gücü ve mevzuat desteğiyle yetinmeyip, basın üzerinden kamuoyunu her tür aracı kullanarak seferber eden, kamuoyundan meşruiyet ve destek arayan bir girişimdir ve daha da ötede, demokrasinin şekli olarak ve askeri vesayet altında çalışmaya devam eden kurumlardan güç almaya çalışan bir müdahaledir. Anayasal kurumları kullanarak siyasi karar hiyerarşisini bozan, sonuç olarak şekli işleyişine dokunmadığı “demokrasiyi militarize eden”, tekeline aldığı siyaseti savaş ve tehlike mantığına endeksleyen bir niteliğe sahiptir. Sistem içindeki özerk askeri alanın genişletilmesini, rejimin militer renginin koyulaşp, bu koyuluğun süreklilik ve meşruiyet kazanmasını ifade etmektedir.¹⁰⁵

Elbette ki 28 Şubat’ı haksız bulanların yanında haklı bulan gruplarda mevcuttur. 28 Şubat’ı haklı bulan pek çok demokratik kitle örgütü olmasının yanında, 28 Şubat’ı eleştiren ve karşı çıkan bazı örgütler de vardır. Siyasiler arasında da komutanlara tepkili olanlar dikkati çeker. Örneğin, Yeniden Doğuş Partisi Genel Başkanı Hasan Celal Güzel, Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir ve bazı kuvvet komutanları hakkında idam istemiyle, DGM’ye suç duyurusunda bulunmuştur. 1 Ağustos 1997 günkü Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Güzel, “TSK içinde cuntacı bir grup var” diye konuşmaktadır. CHP lideri Baykal’ın TSK’nin demokratik kitle örgütü gibi çalıştığı şeklindeki sözlerine dünyanın hiçbir yerinde, “silahlı demokratik kitle örgütü”nün olmayacağı karşılığını verilmiştir. Aslında ordu psikolojik savaş taktiklerini “bir güzel” kullanmıştır.¹⁰⁶

2.3.5. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Basın Bildirisi

28 Şubat döneminde Milli Güvenlik Kurulu ayrı bir bildiri yayınlarak gerekçeler üzerinde durmak istemiştir. Ülkenin içinde bulunduğu durum açık bir biçimde ifade edilmiştir. Bildirinin içeriği incelenecek olursa; Milli Güvenlik Kurulu 28 Şubat 1997 günü Sayın Cumhurbaşkanı Başkanlığında Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri ve Başbakan Yardımcısı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel

¹⁰⁵ ÖZÇELİK, Mehmet, 28 Şubat ve Götürdükleri, 25 Eylül 2010,s. 5, http://www.tesbitler.com/index.php?option=com_content&view=article&id=135:28-ubat-ve-goetuerduekleri&catid=45:tuerkiye-tarihi&Itemid=11 (17.05.2011), 19:19.

¹⁰⁶ ÖZÇELİK, a.g.m., s. 6.

Komutanı Milli Güvenlik Kurulu Sekreterinin iştirakleriyle Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkünde aylık olağan toplantısını yapmıştır. Kurulun bu toplantısında; bölücü terörle mücadelede şimdiye kadar alınan tedbirlerde elde edilen sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılmış, bu mücadelenin, devletimizin ilkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne gönülden inanmış, bu inancı sonsuza dek sürdürmeye azimli halkımızın, basınımızın, devletin bütün kurum ve kuruluşları ve milli iradenin sembolü olan yüce parlamentonun destekleriyle çok olumlu bir noktaya ulaştığı müşahede edilmiştir. Elde edilen bu sonuçların bundan sonra huzur ve güvenliğe, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamına olumlu olarak yansımaları için bu konuda alınacak tedbirlerin bir plan dâhilinde süratle yürürlüğe konulması hususunda görüş birliğine varılmıştır. Alınacak olan bu tedbirlerin güvenlik içinde gerçekleştirilmesi bakımından halen 9 ilde devam etmekte olan Olağanüstü Hal uygulamasının 30 Mart 1997 tarihinden itibaren 4 ay daha uzatılması uygun bulunmuş ve bu görüşün Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir. Toplantıda Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan'la ilişkilerle ilgili durum değerlendirmesi yapılmış, bu konuda Türkiye'nin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasi, ekonomik ve askeri tedbirler uygun bulunarak Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir. Toplantıda bilhassa Anayasa ile Türk Milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik, sosyal hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyetine karşı çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler gözden geçirilmiş, TC'nin varlığını Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda çağdaş medeniyet yolundaki demokratik sistem içinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarından kesinlikle taviz verilmemesi gerektiği, Anayasanın tanımladığı, Cumhuriyetin laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkân sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın öncelik taşıdığı, Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti-laik ayrımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri, Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu, Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vazgeçilemeyeceği yasalarla belirlenmiş kuralların göz ardı edilerek yapılan çağ dışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayacağı, Türkiye'nin 1997 yılı içinde AB'ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli hedef olarak sürdürdüğü ve böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu bu sebeple; demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak Türkiye'nin yurt dışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek her türlü spekülasyona son vermek gerektiği TC'nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine

yönelik tartışmaların içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye'ye yarardan çok zarar verdiği, açıklanan bu esaslar aksine davranışların toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş, bu konuda alınacak ele alınması gereken tedbirlerin Bakanlar Kurulu'na bildirilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁷

2.3.6. “Post-Modern Darbe” Tartışması

Bir önceki bölümde irdelendiği üzere 28 Şubat müdahalesi bir post-modern darbe şeklinde literatürümüze girmiş bulunmaktadır. 28 Şubat'ı haklı bulanların ya da eleştirenlerin temel olarak üzerinde durdukları nokta, komutanların siyasal düzene müdahalede bulunup bulunmadıkları ve bulundularsa bunun yönteminin ne olduğudur. Bu tartışmalar arasında en dikkat çeken, komutanların müdahale yönteminin postmodern bir darbe olduğu biçimindeki değerlendirmedir. Klasik anlamda “darbe”; eş deyişle “hükümet darbesi” ki önceki bölümlerde darbe tanımına ve ilk darbenin nasıl ortaya çıktığına değinmiştik, mevcut hükümetin özenle hazırlanmış bir plan çerçevesinde, genellikle ordu mensubu olan küçük bir grup tarafından ani bir hareketle zor kullanılarak devrilmesi ya da değiştirilmesi eylemidir. 1980 askeri müdahalesine imza atmış, yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren ise, 28 Şubat sürecinin ardından şunları söyler: “28 Şubat geçeli kaç sene oldu. Yani hala daha 28 Şubat'ı konuşuyorsunuz. Bunu yapmayın. Silahlı Kuvvetleri ikide bir bu gibi konuların içerisine çekmeyin. Yani, Silahlı Kuvvetlerin böyle bir şeyde hiçbir zaman gözü olmadı. İkaz görevini yapmıştır 28 Şubat'ta ve iyi de olmuştur. Yani, acaba yapmasaydı ne olurdu. Onu sizlerin takdirine bırakıyorum. Onun için bırakın artık.”¹⁰⁸ Elbette ki 1980 darbesinde en üst kademede yer almış bir komutandan silahlı kuvvetlerin yapmış olduğu bir olay hakkında ordunun aksi yönde konuşmasını beklemek yersiz olacaktır.

Askerlerin MGK'ya dayattıkları ve hükümetin onaylayarak uygulamaya koymasını sağladıkları kararlar 18 maddedir. Yapılanları meşru ve mazur göstermek için dindarlaşmanın adına “irtica” denmiş, devrimleri ortadan kaldırıp demokratik cumhuriyet rejimini yıkarak yerine şeriatı getirmek Müslümanların hedefi olarak gösterilmiş, bir kısmı bazı marjinal gruplar ve bunların akıl ve din dışı faaliyetleri İslam'a fatura edilmiştir: Bu açıdan bakıldığında bu maddelerin neleri kapsadığına göz atalım: Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan rejim aleyhtarı faaliyetler karşısında ödün verilmemelidir. Savcılar, Devrim Yasaları'nın ihlalini oluşturan davranışlar karşısında harekete geçmelidirler. Yasaları ihlal eden dergahlar kapatılmalıdır. Sarık ve cüppeli giyim şeklinin özendirildiği görülmektedir. Kılık ve kıyafetleri bu yasaya ters düşen kişilerin

¹⁰⁷ BÖLÜĞİRAY, a.g.e., s. 233, s. 236.

¹⁰⁸ Ayrıntılar için bkz: Hulki Cevizoğlu'nun 16 Ocak 2001 tarihli Milliyet gazetesindeki yazısına.

onurlandırılmamaları gerekir. Anayasa'nın 163. maddesinin kaldırılmasının yarattığı hukuki boşlukları telafi edecek yasal düzenlemeler getirilmelidir. Eğitim politikalarında yeniden Tevhidi Tedrisat Kanunu ruhuna uygun bir çizgiye gelinmelidir. Temel eğitim 8 yıla çıkarılmalıdır. İmam - hatip okulları toplumdaki bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmuşlardır. Bu ihtiyacın fazlası olan imam hatip okulları, meslek okullarına dönüştürülmelidir. Ayrıca kökten dinci grupların kontrolünde olan Kur'an kursları kapatılarak, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda düzenlenmelidir. Hükümet, kökten dinci kadrolaşmanın önüne geçmelidir. Cami yapımı gibi istismarlara son verilmelidir. Pompalı tüfekler kontrol altına alınmalıdır. İran'ın Türkiye'deki rejimi istikrarsızlığa itmeyi amaçlayan çabaları vardır. Yargıyı hükümetin tasarruflarından koruyacak tedbirler alınmalıdır. Son dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını hedef alan tahrikler vardır. İrticai faaliyetlere karıştıkları için TSK'deki görevlerine son verilen subay ve astsubayların belediyelerde istihdam edilmelerinin önüne geçilmelidir. Partilerin belediye başkanları ve il, ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları da Siyasi Partiler Yasası'nın sorumluluk alanına sokulmalıdır.¹⁰⁹ Tarikatların denetimindeki finans kuruluşları ve vakıflar aracılığıyla ekonomik güç haline gelmeleri dikkatle izlenmelidir. Laiklik aleyhtarı yayın çizgisi olan TV kanalları ve özellikle radyo kanallarının verdikleri mesajlar dikkatle izlenmeli ve bu yayınların Anayasa'ya uygunluğu sağlanmalıdır. Milli Görüş Vakfı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır.¹¹⁰

28 Şubat için:" MGK'ya başkanlık eden Süleyman Demirel; "Bu bir süreçtir. Yani Cumhuriyet'in kurulmasıyla başlamış, devam eden bir süreçtir. Devam da edecektir. Bu böyle gidecek diyor. Aslında 28 Şubat darbenin de ötesinde ekonomik ve askeri darbe yönüyle dibe vuruştur. Tıpkı denizde yüzenlerin yüzeye çıkmaları için dibe inip, dibe vurarak yüzeye çıkmaları gibi, 28 Şubat bir asırlık süre içinde dibe vuruştur. Kalkmak için bir düşüş, çıkmak için dibe iniştir. Bu ise dibe vuranlardan veya niyetlerinden dolayı değildir. 27 Mayıs,12 Mart ve 12 Eylülün devamıdır 28 Şubat.¹¹¹ Demirel, askerle kavga etmenin ve askere karşı kampanya yürütmenin "çılgınlık" olduğunu söylüyor, RY Dönemi'nde askerin nizamiyeden döndüğünü anımsatıyor ve şu sözleriyle noktayı koyuyordu: "Orduyu devlet korumazsa, ordu kendini korur, o da 'muhtıra' olur". Kuşkusuz bu sözlerin adresi, orduya saldırıyı oy kazancı

¹⁰⁹ KARAMAN, Hayrettin, 28 Şubat Darbesi,2 Mart 2007, s.2, s. 4, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0111.htm> (14.05.2011), 14:45.

¹¹⁰ KARAMAN, a.g.m., s. 3.

¹¹¹ ÖZÇELİK, a.g.m., s. 2.

ve demokrasi sanan kimi politikacılar ve bu seçimi 28 Şubat Süreci'nin rövanşı gibi görenler oluyordu.¹¹²

2.3.7. 12 Eylül ve 28 Şubat Bildirilerinin Karşılaştırılması

Karşılaştırma yapılırken gözden kaçırılmaması gereken birinci nokta 12 Eylül 1980 Darbesi bildirisinin Gnkur. Başkanı Org. Kenan Evren tarafından ilk ağızdan okunmasına karşın, 28 Şubat Post-Modern Darbesi olarak adlandırılan süreci başlatan 28 Şubat tarihli MGK toplantısından çıkan bildirinin ilk ağızdan değil basın yoluyla ortaya koyulmuş olmasıdır. Bu anlamda 12 Eylül bildirisinde geçen kavramların ve söylem şeklinin kamuoyu üzerinde daha baskın bir etki yarattığı görülmektedir. Değinilmesi gereken temel ikinci nokta ise 12 Eylül'de yayınlanan bildirinin gece saat 04:00 sularında sunulmuş olması, 28 Şubat bildirisinin ise 9 saatlik bir toplantı sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır. 12 Eylül bildirisinin zamanlaması, 28 Şubat toplantısının ise uzunluğu darbe dönemi basınında dikkat çekilen konular olmuştur. Bildirilerin ortak noktalarından biri düşman ve tehdit kavramlarına özel olarak yer vermeleri, müdahale amacının bu düşman ya da tehdidin bertaraf edilmesine yönelik olarak ortaya koyulmuş olmasıdır. Ancak bu konuda oluşan bir ayrım noktası, 12 Eylül dönemi düşman ve tehdit kavramlaştırmasının somut öğelere dayandırılmasına karşın, 28 Şubat dönemindeki düşman ve tehdidin daha soyut kalmış olmasıdır. Bu durum 12 Eylül Darbesinin savaş dilini, 28 Şubat müdahalesinin ise ihtar dilini kullandığının bir göstergesidir. Burada ortaya çıkan soyut ve somut düşman ayrımı; var olan düşman ya da tehdidi hemen yok etmek, yani onunla birebir savaşmak ya da varlığı muhtemel bir düşman ya da tehdidin önlenmesine yönelik bir tedbir almak şeklinde ortaya çıkan yöntem farklılığını ortaya koymak açısından gereklidir. Bu soyut-somut düşman ayrımının önem kazandığı ve iki döneme ilişkin yarattığı bir fark da, 12 Eylül döneminde yapılan müdahalenin birçok idam, tutuklama ve açığa alınmalarla direk bir sonuç ve etki yaratması, 28 Şubat'ın ise hükümetin bildirinin yayınlanmasından birkaç ay sonra düşmüş olması gibi daha geniş bir sürece yayılan ve ortaya çıkışı hemen görülemeyen bir etki yaratmış olmasıdır. Her iki bildiri de; amaçları ve ortaya çıkardıkları sonuçlar bakımından devletin doğal yollardan işleyişi ve yönetimine dışarıdan bir müdahale olması bakımından, askeri darbeler arasında anılmalarına neden olacak sonuçlar doğurmuştur. Ancak aradan 17 yıl geçtikten sonra 28 Şubat müdahalesi, askerin daha arka planda görünme arzusu ve Türkiye Cumhuriyeti ve Devleti'nin özellikle yurt dışında anti-demokratik bir görüntüye sahip olmasının önüne geçmek istemesi nedeniyle farklı

¹¹² ÖCAL, a, s. 29.

enstrümanları kullanmaya ve 12 Eylül'de olduğundan daha farklı kavramları ön plana çıkarmaya yönelmiştir. 12 Eylül 1980 döneminde kurulan Milli Güvenlik Konseyi'nin müdahale ve söylem tarzı; kontrolü kendinde toplayan, devlet yönetiminin tüm aşamalarını ele geçirmiş ve gayet kendinden emin bir üslupla bunu kendine hak gören bir yapıdadır. Ancak 28 Şubat dönemi bildirisi ve MGK'nin kullandığı ifadelerin yarattığı genel durum ise devlet yönetimine saygılı olunduğunun altını çizmeye çalışan, ancak yönetimin istenilen doğrultuda ilerlemediği takdirde müdahale hakkını kendinde gören ve sadece kendi görev alanı içinde olduğunu düşündüğü konulara müdahil olan, bu şekilde de hukuk devleti kavramını yüceltmeye çalıştığını iddia eden bir görüntü ortaya çıkarmaktadır.¹¹³

2.3.8. Askeri Toplum ve Siyaset

28 Şubat süreci içerisinde sivil- asker diyalogu elbette ki tartışmaya değer bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde, sivillerin rakiplerini alt etmek için ordunun komuta heyeti üstünde kurduğu kesintisiz baskılara kusursuz bir örnek de 1997'de Necmettin Erbakan hükümetinin devrilmesine yol açan 28 Şubat süresinde birtakım yayın organlarının oynadığı temel roldür. Yukarıda da ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışıldığı üzere, Türkiye tarihinde o zamana dek medyanın askeri bir darbeye katılımı hiç bu denli doğrudan olmamıştır. Aslında büyük bankalara bağlı bu kuruluşlar zaten farklı tipte yayınlar yapan önemli medya kartelleri oluşmaktadır; her birinin kendi televizyon kanalı, yeni Blair'ci soldan popülist sağa kadar farklı farklı düşünceleri savunan geniş bir gazeteci yelpazesi bulunmaktadır. Buna karşın her biri aşılması gereken sınırların var olduğunu, farklı şekillerde aktarılan hükümet yardımları ve çok elverişli faizlerle verilen borçların da işaret ettiği gibi, sermaye sahiplerine saygı gösterilmesi gerektiğini bilirler. Bununla birlikte, Haziran 1996'da RP ile DYP'nin birlikte kurdukları yeni koalisyon hükümeti ve yeni başbakan Necmettin Erbakan'ın para yardımına keserek basını yola getirme uğraşı, büyük ölçüde siyasi iktidarın sırtından geçinen bu medya kuruluşlarına feci bir darbe indirir. 3 Kasım 1996'da gerçekleşen, polis, MİT ve mafya babaları arasındaki bağın ve adları mafya usulü hesaplaşmalara karışan, devlet aygıtının içinde sızan eski aşırı sağcı militanlarla işbirliği yapmakla suçlanan Tansu Çiller ile eşinin bu karanlık işlerinin ortaya çıkmasına neden olan ünlü Susurluk kazası, medya imparatorlarının Necmettin Erbakan'ın koalisyon hükümetine savaş açmaya hazırlandıkları bir sırada meydana gelir. Tüm bunlar “iktidardaki İslamcılara karşı girişilen cadı avı”nda kullanılır; ama onların asıl beklentisi ordu ve ordu aracılığıyla

¹¹³ ÖCAL, Beyhan, 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi , s. 23, s. 28. <http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/ethos3-beyhan.pdf> (06.03.2011), 15:00.

yaratılacak bir darbe korkusudur. Böylece büyük basın kuruluşları her sabah postal seslerinin gelişini okurlarına duyuran bir propaganda aracına dönüşür; ayda bir yapılan her MGK toplantısı askerlerin harekete geçmeden önceki son uyarısı olarak yansıtılır. Anketler, söyleşiler, raporlar, yorumlar, fotoğraflar bu şekilde aynı yönde ve aynı amaç doğrultusunda ortaya konur: Hükümetin halk ve özellikle ordu nezdinde gözden düşürülmesi, meşruluğunu yitirmesi ve akabinde devrilmesi tek amaçtır. Gelgelelim, askerlere yapılan çağrı sadece sağ yelpaze konumlanan toplumsal-siyasal oluşumlara özgü değildi. Görünüşe göre, Türk solu ve aşırı solu Avrupa benzerlerinin anti militarist duyarlılığını taşımamaktadır. Örneğin 60’lı ve 70’li yıllarda, ordunun “ilericiliğine” bel bağlayan birçok solcu siyasi organizasyon genç subayları bünyelerine katmak için birbirleriyle yarışmaktadır. Kemalist ilkelere vurgu yapması ve 27 Mayıs 1960 darbesini övmesi, TİP’ in orduya yakınlaşma çabalarını ortaya koymaktadır. Üniversitelerde faal durumda bulunan Dev-Genç, askerlerle subayları “yurtseverler” olarak niteler ve “sayıları tahmin edilemeyecek birtakım askeri öğrenci ve alt rütbeli subayların sempatisini kazanır. Dev-Genç’ten çıkan Halk Kurtuluş Ordusu için da aynı şey geçerlidir, THKO yanlıları da askeri kadroları bünyelerine katmaya çalışırlar.” Siyasal yelpazenin bu bölümüne konumlanmış oluşumlar askerlere daha da önem verirler, çünkü Türkiye’deki seçmen tabanları sınırlıdır. Giderek bazı gruplar “ilerici yurtsever” askerlerle bir ittifaka girmekten medet ummaya başladılar. 60’lı ve 70’li yıllarda, “Nasır ya da Peru tarzı” olası bir devrim için, “yurtsever ve ilerici” subaylarla ortak bir hareket arzulayan “ulusun zinde güçleri”nin, yani solcu aydınlar ve öğrencilerin durumu budur. Türk solunun pek de anti militarist olmayan duygularına en yakın örnek, 1997 hükümet krizi sırasında ülkenin en büyük iki merkez-sol partisinin tutumudur. Geleneksel anlamda entelijansiyayı, kentlilerin “en aydınlık” kesimini temsil eden ve demokratik usullere en çok bağlı olduğu varsayılan DSP ve CHP, ordunun Necmettin Erbakan’ın koalisyon hükümetine karşı çıkmasını ısrarla talep ederler. Sonuçta ordu çeşitli ve birbirleriyle bağdaşmaz amaçların hedefi haline gelir; gerilim ya da kriz durumlarında, onu kendi yanında görmek isteyen siyasi oyuncuların hedefi olur. Böylece belli ortak paydalarda buluşmuş sivil-asker ittifakları vücut bulur. Sözelimi, İsmet İnönü’nün CHP kendini, sorumluları 1960’ta DP’yi deviren MBK’nun çizgisinde görür. Cuntanın 29 Ekim 1961’de kendisini feshetmesinden sonra, aynı CHP ön planda bir rol üstlenip 1965’e dek ülkeyi yönetir.¹¹⁴

Mevlüt Bozdemir’e göre, CHP ile MBK arasındaki bu işbirliği “(...) kamuoyunun çoğunluğuna, bu ikisinin 27 Mayıs 1960 ihtilali sırasında, öncesinde ve sonrasında birlikte hareket ettiklerini düşündürecek noktada”dır. Adnan Menderes hükümetine yakın

¹¹⁴ ÜNSALDI, a.g.e., s. 183, s. 185.

entelektüellerden Ali Fuat Başgil de bunu şu sözlerle ifade etmektedir: Ulus cumhuriyetçileri tamamen bırakıp tüm umudunu demokratlara yönetmiş gibiydi. Ondan sonra, cumhuriyetçiler yasal yollardan, demokrat seçim yoluyla iktidarı yeniden ele geçirmeyeceklerini anladılar. Dolayısıyla, amaçlarına ulaşmak için başka çareler aramaya başladılar. Entrikalar başvurmaya ve güç kullanmaya karar verdiler. Böylece de en sonunda muratlarına erdiler. Rakibinin kazandığı bu başarı, kaybedenlerin “militarist” ateşliğini yatıştırmaz. Örnek olarak, 1960’ta kapatılan DP’nin mirasçısı AP) on yıl sonra gerçekte solu hedef alan 1971 muhtırasından en çok yararlanan partidir. Aynı şekilde, 60’lı ve 70’li yıllarda “anarşi”ye karşı yürüttükleri mücadelede askerlere en büyük desteği yine aynı parti verir. Yirmi yıl sonra, 1997’de bu kez 1995’te sandıkta kaybeden merkez partiler (sağ ve sol) Necmettin Erbakan’ın RP’sinin temsil ettirdiği “İslamcı tehlike”yi ortadan kaldırmaları için, laikliklerine bel bağladıkları askerlere başvururlar. Ne var ki şunu belirtmekte yarar var; askerlerin sivil siyasal oyuncular tarafından araç sallaştırılma girişimleri silahlı kuvvetlerin edilgen bir aktör olarak yorumlanabileceği izlenimi yaratabilir elbette, ama Türkiye’de bu asla söz konusu olmamıştır. Başka bir deyişle, iktidar mücadelelerinde ordunun sivil siyasi güçler tarafından kullanılması gizliden gizliye, askerin yönetilen, araçsallaştırılan bir aktör olarak öteki siyasi aktörleri etkileme özelliğini artık yitirdiği ve siyasal yaşama müdahale etmesi için başvuru, davet edilen, edilgen, basit bir görevli haline büründüğü farklıdır. Semih Vaner’le Jean-François Bayart’ın belirttiği gibi, “27 Mayıs ihtilali”ni gerçekleştirenlerin DP’ye olan düşmanlıkları kesinse de, toplu olarak İsmet İnönü’nün CHP’sine bağlılık hissettikleri söylenemez. Milli Birlik Komitesi Başkanı General Cemal Gürsel ve “ılımlılar” genel hatlarıyla CHP lehine bir politika izlerler izlemesine, ama komitenin “köktenci” üyeleri partizan tartışmalar içinde kendilerini riske atmayı açıkça reddederler. Özetle, askerler devletin, her şeyden önce tüm eylemleri ve tartışmaları yüzyıllardır “Devletin bekası nasıl sağlanır?” şeklindeki merkezi soru etrafında dönen pretoryenleridir. Temel amaçları devleti, yorumladıkları ulusal çıkarlara ve o an hâkim olan tehdit algılamalarına göre – ki bu yorum ve algılamaların zaman içinde değiştiğini bir kez daha hatırlatalım-“bozguncu” ya da “tehlikeli” olarak değerlendirilen kimi toplumsal-siyasal grupların etkisinden veya hâkimiyetinden kurtarmaktır. Kimin tehlikeli veya bozguncu olduğu da yine aynı şekilde zaman içinde değişiklik göstermektedir. İşte çeşitli sivil siyasal aktörlerle ortak paydalarda buluşmaya imkân veren, zaman içinde değişen ulusal çıkarları yorumlamaya yönelik bu farklılıklar ve tehdit algılamalarıdır. Diğer bir deyişle, belli bir dönemde asker tarafından yorumlanan ulusal çıkarlar ve an kurum içinde hâkim olan tehdit algılamaları, siyasi oluşum veya oluşumların özlem, amaç ve niyetleriyle örtüşürken, başka bir dönemde yapılan değerlendirmeler aynı oluşumu iktidar mücadelesinde yarış dışı bırakıp rakibini avantajlı bir konuma getirebilir. Türk siyasi hayatının askeri müdahalelere meşruiyet

kazandıran, yazılı olmayan bu gayri resmi kuralı hiç kuşkusuz ki siyasi aktörler tarafından içselleştirilmiştir. Bu sebepten dolayı ordu ekseriyetle siyaset arenasından ve siyasetçinin ethos'unda meşru olmayan bir aktörden çok, kazanılması gereken değerli bir aktör olarak algılanır. Alain Rouquie bu saptamayı şu sözlerle dile getirir. (...) askerler kendilerine özgü kurumsal değer ve çıkarları savunurlar. Ancak bu özgül ilkeler belli bir dönem bazı toplumsal ya da siyasal grupların amaçlarıyla örtüşebilir.¹¹⁵

---

¹¹⁵ ÜNSALDI, a.g.e., s. 185, s. 187.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ASKERİN EKONOMİ, HUKUK ve SİVİL HAYATIN DİĞER ALANLARI İLE İLİŞKİSİ ve ETKİLERİ

Bu bölümde genel olarak askerinin farklı ekinlik alanları bağlamında ekonomi hukuk ve sivil hayatın diğer alanları ile ilişkisine değinilecektir. Bu bağlamda 1980 askeri darbesinden önce dünyada oluşan durumda göz önüne alınarak bir nevi asker etkinliğini en aza indirmek için yayınlanan 24 Ocak kararlarına yer verilecektir. Daha sonra ise günümüzde de tartışma konularının başında yer alan Ordu Yardımlaşma Kurumuna, yapısına, içeriğine ve farklı ülkelerde bu ve benzeri yapılanmaların olup olmadığına değinilecektir. Bilindiği üzere Türkiye’de askeri yargı- sivil yargı kavramları sık sık dile getirilmektedir. Günlük yaşamın bir parçası olarak duyulmaya alışılan bu kavramlar üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ordunun ayrıcalıklı konumunun en önemli kanıtlarından biri olarak görülen yargı ayrımı anlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca ordunun kendi niteliği sebebiyle var olduğuna inandığı rolleri üzerinde kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Bu noktadan hareketle Türkiye için önemli bir kurum olan AB’nin Türk ordusu hakkında daha doğru bir ifade ile sistem içerisinde bu denli etkin ordular ile alakalı görüşlerine yer verilecektir. Acaba AB Türk ordusuna karşı mı sorusunun cevabı bulunmaya çalışılacaktır.

3.1.24 Ocak 1980 Kararları

Türkiye’de asker her alanda etkin olma çabası içerisinde bulunan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada çeşitli örneklerle ekonomi ile bağlantısına değinilecektir. 1980 yılı başında bir azınlık hükümeti kuran Süleyman Demirel, Özal’ı da tam yetkiyle ekonomi yönetiminin başına getirmiş ve o da daha sonra "24 Ocak kararları" diye anılacak bir istikrar paketini uygulamaya koymuştu.¹¹⁶ Bu noktada bu kararlara değinmemizin nedeni hükümetin Batı’nın desteğini kazanmak istemesi ve ekonomide dışa açık bir büyüme modeli hedefleyen 24 Ocak kararları ile Avrupa Topluluğu ile ilişkileri iyileştirerek var olan askeri müdahale havasını tabir- caizse dağıtmaktı. Çünkü bunun ardında Yunanistan, İspanya ve Portekiz’in o tarihteki adıyla AT için tam üyelik yolunda ilerlemelerinin Türkiye’nin rekabet şartlarını ağırlaştıracağı endişesi, İran Devrimi ve Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından

¹¹⁶ TOKATLI, Orhan, Kırmızı Plakalar Türkiye’nin Özal’ı Yılları, Doğan Kitapçılık Birinci Baskı, İstanbul, 1999, s. 17.

işgali ile değişen bölgesel dengeler ve iç politikadaki belirsizlik ve istikrarsızlık gibi nedenler ordu etkinliğinin açığa çıkacağına kanıtı olarak görülmekteydi.¹¹⁷

Her zaman olduğu gibi "kemer sıkma" politikasına dayanan Özal'ın programı Türkiye'yi "serbest piyasa düzeni"ne ulaştırma iddiasını taşıyordu. 24 Ocak kararlarının bütününcün öncelikle azgın enflasyonu denetim altına almayı, içerde arz talep dengesini, dışarıda ödemeler dengesini sağlamayı amaçladığı ortadaydı. Ancak bu amaçlara yönelirken benimsenen temel yaklaşım, ekonomik yapının kendisini ve işleyiş biçimini değiştirmeyi amaçlayan bazı köklü düzenlemelerin de gündemde olduğunu gösteriyordu. Bunların başlıcaları şunlardı: • İç pazara dönük “ithal ikamesi” modeli yerine “ihracata yönelik sanayileşme” modelinin benimsenmesi, • Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine “gerçekçi kur” politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması, • Faiz hadlerinin devletin değil, piyasadaki fon arz ve talebinin belirlemesi, • Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para-kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması, • Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz-talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması, • Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması, • KİT reformu yapılarak bu kuruluşların karsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması, • Bir yandan kamu harcamaları kısıılırken, diğer yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe deklüğünün sağlanması, • Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması şeklindeydi.¹¹⁸

24 Ocak 1980 kararları sonrası artan piyasalaşma süreciyle birlikte bankacılık sektöründe önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Sektörün iç içe olduğu özkaynak, mevduat ve kredilerin yetersizliği, az sayıda büyük-çok sayıda küçük bankanın varlığı, kamu bankalarının hâkimiyeti ve yüksek görev zararları, para ikamesi ve açık pozisyon artışı, denetim eksikliği ve devlet kaynaklı sorunlar bu dalgalanmalarda önemli rol oynamıştır. Bu yüzden Şubat 2001 krizi sonrası uygulamaya konan “Türkiye’nin güçlü ekonomiye geçiş programı” bir anlamda bu sektörü kurtarma programına dönüşmüştür. Program çerçevesinde kamu bankalarının görev zararları ve TMSF’ye devredilen bankaların zararları karşılığı sektöre yaklaşık 45

¹¹⁷ ÇAYHAN, Esra-ATEŞOĞLU GÜNEY, Nurşin, Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye, Afa Yayınları Tüses Vakfı, İstanbul,1996, s. 102.

¹¹⁸ ÖGEÇ, Melek- KÖŞKEROĞLU, Buket- SHAHSUVAROV, Nariman, 24 Ocak 1980 Kararları, s. 7,

milyar dolar kaynak aktarılmış, önemli yasal ve kurumsal değişiklikler yapılmıştır. Sektörü daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için; sektör içi garanti fonu oluşturarak tasarruf mevduatına tanınan devlet güvencesini kademeli olarak kaldırmak, bankalar arası birleşmeleri teşvik ederek optimal ölçüğe ulaşmalarını sağlamak ve sektör içi rekabeti artırmak, devletin piyasa şartlarını işlemez hale getiren özellikle kamu bankalarına yönelik müdahalelerine ve bankalardan olan yüksek iç borçlanmasına son vermek, etkin bir risk yönetimi ve denetim mekanizması kurmak gerekmektedir.¹¹⁹

3.1.1. 24 Ocak Kararlarının Kısa Vadedeki Önemli Ekonomik Sonuçları

1980 yılına kadar görece olarak dışa kapalı bir ekonomik model uygulanmış ancak bunun daha fazla sürdürülemeyeceği ve özellikle AT¹²⁰ ile entegrasyon ve küreselleşme süreçlerinden ötürü bazı mevzuat uyumlarının yapılması gerektiğinden “24 Ocak Kararları” olarak ekonomik literatüre geçen yapısal dönüşüm programı uygulamaya konmuştur. Asıl amacı döviz gelirlerinin artırılması olduğundan, ihracatın teşvik edilmesine ve ihracat gelirlerinin artması yoluyla cari açığın azaltılmasına öncelik verilmiştir. Bu nedenle 24 Ocak 1980 tarihinde Türk Lirası % 49 oranında devalüe edilerek dolar kuru 47 TL’den 70 TL’ye çıkarılmıştır. 1 Temmuz 1981’den sonra ise günlük kur ayarlamasına geçilmiştir. Kur avantajı dışında ihracatçıya bir takım başka kolaylıklar da sağlanmıştır. Bunlar: • Ucuz maliyetli ihracat kredisi sağlanması, • İhracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalat imkânı, • Katma değer vergisi ve kurumlar vergisi muafiyeti, • Destekleme fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler, • Döviz tahsis edilmesi, • Yapılan ihracat sonucu elde edilen dövizin %50’sine kadar tutabilme yetkisi, • Vergi iade sistemin ihracatçılar lehine yeniden gözden geçirilmesidir. Bu uygulamalar sonucunda ihracat gerek döviz getirisi olarak gerekse miktar açısından 3 yılda 2 katına çıkmış, 1979’da GSMH içindeki payı % 4,1 iken, 1982’de %10,5’a yükselmiştir. Bunun akabinde 1980’de 5 milyar dolar olan cari açık da 1981’de 4.2 milyar dolar dolayına inmiştir. Cari açığın diğer bir kalemi olan ithalatta ise Ocak 1981’de yürürlüğe giren “İthalat Rejimi Kararı” ile mecburi bir liberalizasyona gidilmiş ve bir yandan kotalar

¹¹⁹ TOPRAK, Metin – DEMİR, Osman, Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s. 1, (giriş), <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/111.pdf> (08.03.2011), 13:22.

¹²⁰ Avrupa Topluluğu ya da AT, Avrupa Birliği'nin 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile uygulamaya koyduğu ve üç sütun adını verdiği görev alanlarından biridir. İlk olarak 25 Mart 1957 tarihinde İtalya'nın Roma kentinde Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Roma Antlaşması'yla ve Avrupa Ekonomik Topluluğu adıyla kurulmuştur. Bu ad 1992 yılında, kurumun Avrupa Birliği bünyesine katıldığı Maastricht Antlaşması'yla değiştirilmiş ve yalnızca Avrupa Topluluğu olarak anılmaya başlamıştır. Bu kurum 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması uyarınca fesholmuştur.

azaltılırken diğer yandan ithalattan alınan damga vergisi %25'den %1'e kadar indirilmiştir. Yeni çıkarılan yasalarla eskiden olduğu gibi izne tabi mallar listesi yerine yasak mallar listesi çıkarılmış (silah, cephane, uyuşturucu maddeler v.b.) bu liste dışında kalan malların ithali serbest bırakılmıştır. Bunun sonucunda yeteri kadar üretilmeyen yada dağıtımında aksaklıklar görülen malların fiyatlarında gözlenen aşırı yükselmenin, karaborsacılığın, kaçakçılığın ve dolayısıyla haksız kazançların önüne geçilmiştir. Fakat artan ithalat talebi aynı zamanda da cari açığın aleyhine çalışmıştır. 1980'de 7.9 milyar dolar olan ithalat, 1987'de 14.2 milyar dolar olmuştur.¹²¹

Cari açığın finansmanı için kullanılabilir bir diğer yol ise yabancı sermaye çekmektir. Yabancı sermaye girişini özendirmek için çıkarılan “Yabancı Sermaye Teşvik Kararı” ve “Çerçeve Kararnamesi” ile 1980'de 97 milyon dolar olan yabancı sermaye tutarı 1981'de 337 milyon dolara, 1987'de 665.2 milyon dolara yükselmiştir. Fiili yabancı sermaye girişi ise 1980 yılında 35 milyon dolar iken 1987 yılında 239 milyon dolara yükselmiştir. Yabancı sermayeli kuruluşların sayısı da 1980'de 78 iken 1987'de 836 olmuştur. Türkiye'yi yabancı yatırımlar için cazibe merkezi haline getiren nedenler “Leaders” dergisi Aralık 1981 sayısında şöyle sıralanıyordu: • Nüfusu 50 milyona yakın ve yıllık ortalama kişi başına düşen milli gelirin 1200 dolara ulaştığı büyük bir Pazar olması, • Her türlü vergi ve bürokrasi kolaylığı, • Bütün sektörlerin yabancı yatırıma açık olması ve yabancı sermayenin düzeyini ve yönünü belirleyen katı kuralların olmaması, • Yüksek nitelikli ve sıkı çalışan bol işgücünün olması, • Akdeniz ve Ortadoğu pazarlarına yakınlıktan dolayı düşük ulaşım maliyetinin olması, • Uygun fiyatlarla arazi tahsis edebilme • Yatırımlar ile üretim için gerekli girdilere gümrük ve öteki ithalat vergilerinden muafiyet sağlanması, • Yatırımların %50'sinin vergi iadesine konu olması, • Yatırım ve ihracat teşvik kredilerinin varlığı v.b. gibiydi. İşte bu gibi elverişli koşullar ülkeyi yatırım yapmanın karlı olduğu bir yer haline getirmiştir. Liberalizmde sermaye sahipleri tam da böyle koşulları ister ve kar nerdeyse oraya gider. 24 Ocak Kararları'nın cari açığa ilgili kısmının sonuçlarının yanında bir de içerde bütçe açığıyla ilgili sonuçlarını analiz etmek gerekir. 1980'den önce hızla artan ve 1980 yılında da %110 bulan enflasyon değeri hükümetin uyguladığı deflasyonist¹²² politikalarla kısmen dizginlenmiştir ve 1987'de 38.7'ye gerilemiştir. Enflasyonu düşüren bu önlemleri şöyle sıralayabiliriz; Merkez Bankası tarafından üç yıl boyunca (1980-1983) para arzının kademeli olarak kısılması, devletin sağlık ve eğitim gibi sosyal harcamalarının azaltılması, vergilerin artırılması, işçi ve memur maaşlarındaki artışın kısılması. Bu yolla iç talep büyük ölçüde azalmış, ekonomi

¹²¹ ÖGEÇ, KÖŞKEROĞLU, SHAHSUVAROV, a.g.m., s. 11, s. 13.

¹²² Deflasyonist açık ; toplam milli gelir düzeyini karşılamamasıdır halidir. Üretilen mallar satılamaz, firma stokları oluşur. Fiyatlar genel talebin tam istihdam düzeyinde düşüş yaşarır.

daralmış ve enflasyon da hedeflendiği gibi düşürülmüştür. Ayrıca tüketimin azaltılıp, tasarrufların artırılması için 1 Temmuz 1980'den itibaren kredi faizleri ile vadeli tasarruf mevduatı faizlerinin tümüyle serbest bırakılması da enflasyonun düşmesinde etkili olmuştur. Son olarak, 24 Ocak sürecinde borçlanmayla ilgili gelişmelere değinmek gerekirse, 1978, 1979 ve 1980 yıllarında Paris'te OECD ülkeleri ve Japonya ile imzalanan ertelemeler dış borç stokumuza ek yük getirmiş, bunun sonucunda 1982'de 17.6 milyar dolar olan dış borç devamlı bir artış göstererek 1987'de 40.3 milyar doları görmüştür. Öte yandan iç borçlarımızda da 1980 sonrasında büyük bir artış gözlenmiştir. Bunun sebebi Merkez Bankasının kamu açıklarını kendi kaynaklarıyla finanse etmesinin enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerinden çekinmesi ve bu yüzden de genelde iç borçlanma yolunu tercih etmesidir. Özellikle 1984 yılından sonra iç borçlar giderek artmış ve 1980 yılında 721 milyar TL olan iç borç stoku 1987 yılında 17.2 trilyon TL'ye ulaşmıştır. 24 Ocak Kararları gerekli miydi, gereksiz mi, iyi mi oldu kötü mü oldu tartışılır ama net bir şey var ki, o da 24 Ocak kararlarının istenen amacı gerçekleştirdiği ve Türkiye ekonomik tarihini adeta bir milat gibi ikiye böldüğüdür.¹²³

24 Ocak 1980 Kararlarında ekonominin bütününe kapsayacak şekilde güncel tedbirlerin alınmasının yanı sıra yapısal değişim öncelikli idi. İstikrar programının öngördüğü konjonktürel ve yapısal tedbirler, bir kısım vergi ve ücretlere ilişkin düzenlemeler dışında büyük bölümü ilk ay içerisinde olmak üzere altı aylık bir sürede tamamlanmıştır. Bir süre sonra yaşanan yönetim değişikliğinin ardından kalan diğer hukuki tedbirlerin yanı sıra kurumsal düzenlemeler de yapılarak hayata geçirilmiştir. 24 Ocak İstikrar Programının etkin olarak uygulandığı 1980-1988 döneminde gerçekleştirilen bazı önemli yapısal tedbirler arasında; reel faiz uygulamasına geçilmesi, bankacılık sektör faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi ve sektörde faaliyet gösteren yabancı banka sayısının artırılması, Sermaye Piyasası Kanununun çıkarılması, sermaye hareketlerinin aşama aşama serbestleştirilmesi, yeni finansal kurumlar ve araçlar oluşturulması, kamunun finansman ihtiyacının Merkez Bankası kaynakları yerine Hazine tarafından iç borçlanma yoluyla karşılanması, temel mal hizmet kapsamının daraltılması, KDV uygulamasının başlatılması, ihracata parasal teşvik uygulanması, ithalat kotalarının kaldırılarak ithalatın serbestleştirilmesi, yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması, tarımsal destekleme kapsamındaki ürün sayısının azaltılması, destekleme alımlarında Merkez Bankası kaynaklarından doğrudan yararlanmanın kaldırılması, KİT tanımının yeniden yapılarak statülerinin belirlenmesi, Toplu Konut ve

¹²³ ÖGEÇ, KÖŞKEROĞLU, SHAHSUVAROV, a.g.m., s. 14.

Kamu Ortaklığı İdaresi kurularak özelleştirme faaliyetlerinin başlatılması, mahalli idarelerin etkinliğini ve yetkilerini artırmak için genel bütçeden aldıkları payın artırılması ve büyükşehir belediyelerinin kurulması gösterilebilir. Alınan tedbirlere uygun bir kalkınma planı (V. Beş Yıllık Kalkınma Planı) ve yatırım anlayışı uygulamaya geçirilmiştir. Planların kamu kesimi için emredici niteliği yapısal düzenlemelerde yoğunlaşmış, özel kesim için yol gösterici ve yönlendirici yönü teşvik planlaması ile ağırlık kazanmıştır.¹²⁴

Türkiye’de ordunun, modern orduların asli işlevi olan dış askeri güvenlik alanının yanı sıra siyasal, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanının bulunması ve bu alanlardaki faaliyetlerinin sivil kamu otoritesinin denetiminden yasal veya fiili özerklik altında yürütülmesi, Türkiye’de pretoryen bir militarizmi hâkim kılmıştır. Pretoryen militarizmin bir özelliği olarak ordular, ellerindeki “görece” özerk gücü, diğer toplumsal ve siyasal aktörlerin de yer aldığı karmaşık iktidar ilişkileri içinde kullandıklarından, kendi (siyasi, idari, iktisadi vb.) iktidar kaynaklarını artırmak derdindedirler. Söz konusu pretoryen militarizmin iktidar sahalarından biri de ekonomidir. Savaş yapma ve savaşa hazırlık biçimi, tarihte her zaman üretim biçimiyle ilişkili olmuş ve bu ikisi birbirlerini koşullandırmışlardır. Kapitalizmle beraber savaş ve savaş hazırlığı sanayileşmiş, militarizm ile kapitalist sermaye birikim süreci, devletin kurumsal mimarisi ve toplumsal ilişkiler alanı arasında yeni, özgül ve girift formlar ortaya çıkmıştır. Bugün pek çok gelişmiş ülkede, en veciz ifadesiyle “Askeri-Sınai-Üniversiter Kompleks” olarak adlandırabileceğimiz bir kapitalist-militarist yapı söz konusudur. ASÜK’ün ilk üç ayağını yüksek askeri harcamaların aktığı savaş sanayinde yer alan şirketler, ihale süreçlerini kontrol eden askeri ve/veya sivil bürokrasi ile siyasal iktidarlar oluşturur. Savaş sanayi, siyasetle kurulan bağlantıya ek olarak bilgi üretimiyle arasındaki sıkı ilişki üzerinden de bilimsel, akademik yaşamla organik ilişkiler geliştirir ve akademik-bilimsel hayatın militarizasyonuna yol açar. Bunun yanı sıra, akademik bilgi üretimi, militarist bir güvenlik anlayışını meşrulaştırmaya hizmet eder. Kapitalist militarist yapının bu formunun en gelişkin hallerine, pretoryenizmi geriletmiş (yani ordularını sivil siyasal iktidarın kontrolü altına almış) Batı ülkelerinde rastlandığını da kaydetmek gerekir. Kapitalist modernleşme sürecine geç giren ve orduların sivil demokratik denetim altına alınmadığı, yani pretoryenizmin hüküm sürdüğü Türkiye gibi toplumlara baktığımızda, yukarıdaki yapının yanı sıra başka bir kapitalist militarist yapılanmaya daha rastlanır: Bu yapılanmada, bir kurum olarak ordunun bizzatihi iktisadi bir aktör olarak ekonominin her alanında (üretim, ticaret, finans) faaliyet gösterdiği görülmektedir. Burada söz konusu olan, Türk Silahlı

¹²⁴ KÖSE, Salih, 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Karşılaştırılması, s. 120, s. 122, <http://www.setav.org/ups/dosya/44252.pdf> (18.03.2011), 14:26.

Kuvvetleri'nin kolektif bir sermaye grubuna dönüşmesidir: Asker artık sanayici, tüccar, finansal yatırımcı ve rantiyedir. ASÜK'ün bu formuna dünya üzerinde birçok ülkede rastlanmakla beraber, bu yapının en erken ve en gelişkin örneği Türkiye'dir. Dünyadaki örneklere bakıldığında, Türkiye gibi, yardımlaşma kurumu tarzı yapılar üzerinden örgütlenildiği ve çeşitli yasal ayrıcalıklardan yararlandığı görülür. Bu formun 1953'te gelişmeye başladığı Pakistan en erken örnek olmakla birlikte, Pakistan'da bu yapının fiilen etkinleşmesi 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. Ayrıca Pakistan, her kuvvet komutanlığının ayrı bir yardımlaşma vakfının, dolayısıyla holdinginin olmasıyla da farklı bir örnek teşkil etmektedir. Aslında Pakistan gibi birçok başka ülkede de (örneğin Çin), askerlerin holding yapıları kurması 1970'lerde ivme kazanmıştır.¹²⁵

Aslında Türkiye'de ordunun iktisadi alan ve süreçlerdeki konumuna ve etkilerine dair bir analizin, sermaye birikim süreçlerinin yeniden yapılandırılması, buna uygun kurumsal, yasal vb. düzenlemeler yoluyla devletin kurumsal mimarisinin yeniden yapılandırılması, sınıfsal iktidar ilişkilerinin yeniden şekillendirilmesi ile askeri müdahaleler arasındaki ilişkileri de içermesi, daha kapsayıcı ve bütünlüklü bir analiz imkânı sunacaktır. Dünyada 1980 sonrasında uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini ve metalaştırılmasını içermiştir. Daha önceleri bir kamu hizmeti olarak tanımlanan ve sunulan güvenlik de bu sürecin parçası olmuştur. Neo-liberal dönemde güvenlik metalaşmış ve bir ekonomik sektör haline gelmiş olduğundan, Almanak çalışmalarının alt başlığının “güvenlik sektörü” olması rastlantısal olmayıp güvenlik ile kapitalist ekonomi arasındaki ilişkilerin organikleştiğine işaret etmektedir. Güvenlik sektöründeki diğer aktörleri dışarıda bırakarak askeri yapılanmaya odaklanan ve söz konusu organikleşen ilişkinin belirli eksenlerini ele alan bu raporun, demokratik bir toplumsal ve siyasal hayat açısından bir nebze dahi olsa yol gösterici olması umulmaktadır.¹²⁶

3.1.2. Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)

Türkiye'de ordunun, modern orduların asli işlevi olan dış askeri güvenlik alanının yanı sıra siyasal, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanının bulunması ve bu alanlardaki faaliyetlerin sivil siyasal iktidarın ve kamu otoritesinin denetiminden yasal

¹²⁵ AKÇA, İsmet, Türkiye'de Askeri- İktisadi Yapı: Durum, Sorunlar, Çözümler , Tesev Yayınları, Haziran 2010, s. 1, s. 8, http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/guvenlik-siyasa-2pdf.pdf (21.02.2011), 12:49.

¹²⁶ AKÇA, a , s. 2.

veya fiili özerklik altında yürütülmesi pretoryen bir militarizmi hâkim kılmıştır. Söz konusu pretoryen militarizmin güç sahalarından biri de ekonomidir. Savaş sanayi ve askeri harcamalar alanında müesses klasik askeri-sınai kompleks mekanizmasının dışında OYAK üzerinden ordunun bizatihi kolektif bir sermaye grubu olarak hareket etmesi ve üretim, hizmet, ticaret ve finans sektörlerinde doğrudan yatırımlara sahip olması Türkiye’de militarizasyonun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.¹²⁷

Türkiye OYAK gibi bir kuruma sahip olan dünyada tek örneği değildir. Nikaragua, Şili, Guatemala, El Salvador, Honduras, Ekvator, Kolombiya, Bolivya, Çin, Endonezya, Tayland, Mısır, Suriye ve Pakistan birkaç örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerin - otoriter siyasal rejimleri, insan hakları ihlalleri, sınıfsal eşitsizliklerin derinliği gibi- ortak birçok noktadan bahsedilebilir. Ortak noktalarına değinecek olursak; bu ülke ordularının genellikle yardımlaşma kurumu benzeri yapılar altında sınai, ticari ve finansal ülkelerinin en büyük sermaye grupları arasında yer almalarıdır. OYAK yapılanmasının kuruluşunu kısaca irdeleyecek olursak; OYAK, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından Milli Birlik Komitesi’nin 3 Ocak 1961’de çıkardığı 205 sayılı Yasa ile kurulmuştur; yani varlığını olağandışı bir dönemin yasama faaliyetine borçludur. Buna rağmen söz konusu yasa, Türkiye tarihinin en dayanıklı yasalarından biri olabilmiştir. OYAK’ın kurulma sürecine baktığımızda, 27 Mayıs darbesinin toplumsal tabanını oluşturan kesimlerden askerler, bürokrasi, entelijensiya¹²⁸ ve dönemin burjuvazisi OYAK’ın kurulmasını desteklemiş ve bu ilk dönemde yetkili kurullarda görev almıştır.¹²⁹ OYAK, ilk bakışta üyelerinden kesilen aidatlarla yaşayan, üyelerine sosyal güvenlik yönünden destek sağlamayı hedefleyen bir kurum olarak görülmektedir. Fakat asıl dikkat çekmesi gereken TSK’nin ekonomik alanla kurduğu ilişkide OYAK’ın üstlendiği önemli roldür. OYAK, bir yanıyla finansmana yönelik işlevler yüklenirken diğer yandan ordunun kapitalizmle çok daha karmaşık bir ilişki kurmasını sağlamıştır.¹³⁰

Dönemin askeri iktidarı OYAK kanununu şu şekilde gerekçelendirmiştir: Ordu mensuplarına emekli olduklarında “ancak mütevazı geçim şartları” sağlanabilmesi, “kendi içtimai seviyelerine uygun bir hayat seviyesi temin edememe”leri sebebiyle ve “istikbal

¹²⁷ AKÇA, İsmet, Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak, s. 17, <http://www.boell-tr.org/downloads/askersiyasetkitap.pdf> (22.02.2011), 12:21.

¹²⁸ Entelijensiya; Sovyet toplumunda, yüksek veya teknik bir öğrenim diplomasına sahip olan ve kol gücü, emeği gerektirmeyen mesleklerde çalışanların oluşturduğu toplumsal katman anlamına gelmektedir.

¹²⁹ AKÇA, b, s. 19.

¹³⁰ ŞEN, Serdar, Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 171, s. 173.

endişesinden kurtularak maddi ve manevi huzura kavuşmaları” için OYAK kanunu hazırlanmıştır. Bu gerekçe Türkiye’de ordu mensuplarının kendilerini “ayrıcalıklı bir zümre olarak görme” halini veya o dönem için arzusunu yansıtmaktadır. Faaliyetleri açısından OYAK aynı anda hem üyelerden yapılan zorunlu kesintiler dolayısıyla bir zorunlu tasarruf kuruluşu; hem üyeleri için Emekli Sandığı’na ek olarak işleyen bir ek sosyal güvenlik kuruluşu; hem de üretim, ticaret, hizmet ve finans sektörlerindeki doğrudan yatırımları dolayısıyla bir “holding”dir. Bir sosyal güvenlik kuruluşu olarak, bir yandan sosyal yardımlar başlığı altında emeklilik, ölüm ve maluliyet yardımları yapılmakta, diğer yandan da sosyal hizmetler başlığı altında piyasaya göre daha uygun ve uzun vadeli konut kredisi ve borç verme faaliyetleri yer almaktadır. Bu faaliyetlerin ana hedefi ordu mensuplarının üst orta sınıflara denk bir refah düzeyine sahip olmasıdır. Zaten maaşlarıyla memur kesim içinde farklı bir konumda olan askeri bürokrasi, OYAK sayesinde de ayrıcalıklı kılınmaktadır. (2004’te bir orgeneral Emekli Sandığı’ndan aldığı maaşın yaklaşık üç katını, bir albay iki katını, bir çavuş da 1,5 katını OYAK’tan emeklilik ikramiyesi olarak alıyordu.) Kurumu nev-i şahsına münhasır kılan özelliği ise hiç şüphesiz kâr amaçlı iktisadi faaliyetleridir. Bu noktada hemen şunu belirtmek gerekir ki, kurum gelirlerinin ancak belirli bir kısmı sosyal yardım ve hizmetlere ayrılmakta, büyük çoğunluğu ise yeniden yatırıma yönlendirilmektedir. Sosyal güvenlik işlevi aleyhine holding faaliyetlerine ağırlık verilmesi, özellikle genç üyelerin üst rütbelilerden oluşan kurum yönetimine yönelik eleştirilerine de yol açabilmektedir. OYAK yatırımları ve gelirleri hiçbir biçimde askeri harcamalar ve projeler için kullanılmamaktadır.¹³¹

3.1.2.1. OYAK’ın Varlığının Değerlendirilmesi

Farklı yaşam alanlarına sirayet eden militarizasyon pratikleri dolayısıyla ordu hem kendi kurumsal gücünü derinleştirmekte, hem de daha geniş sosyo-politik ve sosyoekonomik iktidar ilişkileri ağına daha fazla dahil olmaktadır. Türk ordusunun OYAK dolayısıyla ekonomi alanındaki varlığı bunun bir halidir. Bir yandan her türlü siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel meseleyi asayiş sorunu olarak kodlayan “neoliberal güvenlik siyaseti ve devleti” sosyo-politik ve sosyoekonomik planda demokratik hak taleplerinin önünü kesmekte, diğer yandan da sosyoekonomik güvenlik, toplumun genel refahından soyutlanarak başta ordunun kendisi olmak üzere hâkim sosyal grupların ve sınıfların ekonomik güvenliği açısından ele alınmaktadır. OYAK’ın bir işlevi, ordu içi bütünlüğü ve hiyerarşiyi korumaya yönelik

¹³¹ AKÇA, b, s. 20.

sosyoekonomik bir araç olmasıdır. Kurum içi homojenliği sağlamanın bir yolu olarak ordu mensupları steril orta sınıf hayatların içine çekilmiştir. Ancak OYAK'ın büyük bir pasta oluşu ordu içinde özellikle bu pastadan az pay aldığı düşününen astsubaylar ve düşük rütbeli subayların tepkisini çekmektedir. Asli işi dış güvenlik olması gereken ordu mensupları dar iktisadi çıkar çatışmaları içine çekilmektedir. Diğer yandan bir kurum olarak ordu, OYAK'ın faaliyetleri üzerinden sermaye birikim sürecinin ve sınıflar arası ve sınıf içi güç ilişkilerinin daha doğrudan biçimde içine çekilmekte ve bu ilişkilerin yönünü tayin eden unsurlardan biri olmaktadır. Bu, orduyu her düzeyde sınıfsal güç ilişkilerine daha göbekten bağlamakta ve yine modern demokratik bir yapıda görmesi gereken işlevlerin çok ötesinde faaliyetler alanına çekmektedir. Bu süreçte ne IMF, ne de AB, OYAK'ın varlığını bir sorun olarak görmektedir. IMF açısından bu durum belki daha anlaşılır olabilir, ama özellikle ordunun demokratik bir siyasal ve toplumsal yapının içindeki görev sınırlarına çekilmesi gerektiğini üyelik kriteri olarak sunan AB'nin çeşitli kurul ve platformlarında OYAK'ı diğer emeklilik fonları veya normal holdingler gibi algılama eğilimi bir tutarsızlık ortaya çıkarmaktadır.¹³²

3.2. Türkiye'de Askerin Yargıdaki Ayrıcalıklı Konumu

Türkiye'de askeri yargı sistemi, 1961 Anayasasıyla birlikte anayasal bir hüviyet kazanmış ve bu konumunu 1982 Anayasasında da muhafaza etmiştir. Sivil kişileri askeri mahkemelerde yargılamaya tabi tutan ve asker kişilerin askeri suçları dışında kalan diğer suçlarını da askeri yargılamanın görev alanı içine sokan bu sistemde askeri yargı, adli yargıya paralel özerk bir yapılanmaya kavuşturulmuştur. Bir bütün olarak sistem içerisinde özerk, imtiyazlı ve üstün konumunu muhafaza etmek isteyen ordu, toplumsal ve siyasal alana birtakım müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahalelerin etkin ve kalıcı olması ise, söz konusu müdahalelerin mümkün olduğunca yargı denetiminin dışında tutulmasına bağlıdır. Askeri yargının konu, kişi ve görev bakımından bu kadar geniş bir sahaya tesir eder hale gelmesi ve son derece geniş çizilmiş sınırlara sahip olması, orduya, tasarruflarını yargı alanı dışında tutma olanağı sağlamaktadır. Askeri yargının bu hali, günümüzün evrensel hukuk değerleriyle ters düşmektedir. Daha açık bir ifadeyle demokrasi, hukukun üstünlüğü, yargı birliği, adil yargılanma hakkı ve doğal yargıç ilkelerine açıkça aykırılık teşkil etmektedir. Bu çerçevede, son yıllarda askeri yargı sistemini çağdaş standartlarla uyumlu hale getirmek için çeşitli yasal değişiklikler yapılmıştır. Bu amaca matuf değişikliklerin sonucusu, 26 Haziran 2009 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 8 Temmuz 2009 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe giren değişikliktir. Bu değişiklikte, hem askeri

¹³² AKÇA, b , s. 24.

mahkemelerin sivil yargılama yetkisi ortadan kaldırılmış hem de asker kişilere içinde örgütlü suçlar ile Cumhurbaşkanına, Meclis'e ve siyasi iktidara karşı işlenen suçlar da bulunan- bazı suçlardan dolayı askeri mahkemelerde değil sivil mahkemelerde yargılanma yolu açılmıştır. Bu yasal değişiklik, Türkiye'de öteden beri devam etmekte olan askeri yargı-adli yargı tartışmasını ve Türkiye'deki çift başlı yargı sorununu alevlendirmiştir.¹³³

3.2.1. Ordu-Siyaset İlişkilerini Yeniden Düzenleyen Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de askeri yargı, 1961 Anayasasıyla birlikte anayasal bir hüviyet kazandı-ğında bugüne, her askeri darbe ve muhtıra sonrasında yetkilerini arttırarak adli yargıya paralel özerk bir yapılanmaya sahip olmuştur. Bu sistem, sivil mahkemelerde yargılanmasını öngördüğü gibi, askerlerin askerlik dışı suçları dolayısıyla da askeri mahkemelerde yargılanmasını öngörmektedir. Askeri yargının bu yapısı, başta Ergenekon soruşturması olmak üzere, asker ve sivil kişileri kapsayan önemli soruşturmalarda, yargı sürecinin kaderini etkileyecek ölçüde sıkıntılar doğurmaktadır. Bu çerçevede, 12 Eylül 2010'da referandumda kabul edilen 26 maddelik Anayasa paketinin 6 maddesi, askeri yargı alanı ve asker kişilerin yargılama usullerine ilişkin önemli değişiklikler gerçekleştirdi. YAŞ kararlarına yargı yolunun açılması, askeri yargının bağımsızlığa kavuşturulması ve mensuplarının hâkimlik teminatına alınması ve kuvvet komutanlarının yüce divanda yargılanması hususlarını düzenleyen maddelerin yanı sıra, en önemli değişiklik, askeri yargı ile sivil yargının yetki ve görev alanını yeniden düzenleyen değişiklikti. Anayasa'nın 145. Maddesi değiştirilerek, askeri mahal şartı ortadan kaldırıldı. Kanun, askerî mahkemelerin görev alanını "asker kişilerin tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişilerin aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalar"la sınırlandırdı ve "Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davaların her halde adliye mahkemelerinde görüleceğini" ve "savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamayacağını" hükme bağladı. Bu değişikliklerle, yargı organları arasındaki görev uyuşmazlığı ve askeri mahkemelerin askeri üyeleri aklamaya dönük teşebbüsleri ile yargılama süreçleri zaafa uğrayan darbe yapma ve darbeye ortam hazırlamaya yönelik planlar başta olmak üzere, anayasal düzenin işleyişine yönelik tüm suçlara ilişkin yargılamanın adli mahkemeler tarafından yürütülmesi sağlandı.¹³⁴

¹³³ ERDEM, Fazıl Hüsnü- COŞKUN, Vahap, Askeri Yargı ve Askeri Vesayet, Temmuz 2009, s. 3, <http://www.setav.org/ups/dosya/6750.pdf> (11.04.2011), 14:01.

¹³⁴ ÖZHAN, Taha- ENSAROĞLU, Yılmaz- ETE, Hatem, 2010'da Türkiye, SETA Analiz, No. 32, Ocak 2011, s. 12, s. 14. <http://www.setav.org/ups/dosya/59657.pdf> (03.04.2011), 15:01.

3.2.1.1. Türkiye’de Askeri Yargının İşlevi

Askeri yargının varlığı, ordunun varlığına bağlı olduğuna göre, bu yargının alanı da ordu mensupları ve onların askeri hizmetin ifasından kaynaklanan suçları ve disiplin suçlarıyla sınırlı olmalıdır. Tersinden söylersek, askeri yargı, askerlerin askeri suç kapsamı dışında kalan suçlarında görevli olmamalı ve sivil kişileri yargılayamamalıdır. Çünkü askeri suçlar dışında kalan suçlar bakımından asker kişileri askeri yargılamaya tabi tutmak, askeri yargının var oluş mantığına aykırıdır. Keza sivil kişilerin de askeri yargılanmaya bağlı kılınmaları, hem doğal yargıç ilkesine aykırılık teşkil etmekte hem de askeri mahkemelerin var oluş gerekçesine ters düşmektedir. Bugün Türkiye’de, dünyanın başka bir demokratik ülkesinde görülmeyen bir askeri yargı sistemi mevcuttur. Gerek asker kişilerin askeri hizmetle ilgisi olmayan suçlarını yargılama yetkisine sahip olmasıyla ve gerekse Askeri Yargıtay ve AYİM ile yüksek yargı organı şeklinde örgütlenmiş yapısıyla askeri yargı, adli yargıya paralel özerk bir yargı konumundadır. Askeri yargının konu, kişi ve görev bakımından bu kadar geniş bir sahaya tesir eder hale getirilmesindeki temel gaye ise, askerin toplum ve demokratik siyaset üzerindeki vesayetini daim kılmaktır. Türkiye’de ordu, bir bütün olarak sistem içerisinde özerk, imtiyazlı ve üstün bir konumdadır. Bu hegemonik konumunu muhafaza etmek üzere, toplumsal ve siyasal alana birtakım müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahalelerin etkin olması ve kurumsal bir süreklilik kazanması ise, söz konusu müdahalelerin mümkün olduğunca yargı denetiminin dışında tutulmalarına bağlıdır. İşte sınırları son derece geniş çizilmiş kendine has bir askerî yargıya sahip olması, orduya bu imkân sağlamaktadır. Askeri yargının başlıca iki işlevinden söz edilebilir: Birincisi, askerî alanda işlenmek kaydıyla neredeyse askerlerin işledikleri tüm suçların askerî yargının görev alanına girmesinin askere verdiği “güven hissi”dir. Askeri yargının son derece geniş görev ve yetkilerle donatılması, hem suç teşkil eden eylemlerin kurumun içine taşınabilmesine hem de o eylemin cezasız kalmasını mümkün kılacak bir ortamın hazırlanabilmesine imkân sağlamaktadır. İkincisi, hiyerarşik bir nitelik arz eden askeri yargı, suç isnadı yapılan asker kişilerin rütbeleri yükseldikçe onlara yönelik soruşturmanın gereği gibi derinleştirilmesini önlemektedir. Bunun anlamı; askerî yargının, alt rütbeliler için özellikle disiplin suçlarına ilişkin yargılamalarda “gerçek bir yargı mekanizması gibi” çalışması, üst rütbelilerin suç teşkil eden eylemlerinde ve ideolojik niteliği ağır basan konularda ise, bir “aklama müessesesi”ne dönüşme ihtimalinin yüksek olmasıdır.¹³⁵

¹³⁵ ERDEM, COŞKUN, a.g.m., s. 14, s. 16.

Bir ülkede gerek siyaset içerisinde gerekse siviller arasında yargı bağlamında bir farklılaşmanın kabul edilmesi mümkün değildir. Adalet ve eşitlik kavramları zamana, mekana veya olaya göre değişmeye objektif kavramlardır. Yargı önünde eşit olmak ve aynı yerlerde bağımsız mahkemelerce yargılanmak demokratik devletlerde var olması gerekli olan temel unsurlardandır. Fakat Türkiye’de asker- sivil ayrımı adalet de bile kendini göstermiştir. Askerlerin farklı bir mahkemede yargılanması halkın aslında askere olan inancını ve adalet duygusunu deyim yerindeyse sarsmaktadır. Kısacası herkes kanun önde eşit olmalı ve farklı bir alana mensup diye farklı sahalarda yargılanmamalıdır diye düşünmekteyim. Bu yargı ikilemi ise günümüzde kaldırılmaya çalışılmaktadır.

3.3. Ordunun Farklı Rollerine Üzerine Bir Değerlendirme

Türkiye’de ordunun var olan rolünden daha doğru bir ifade ile görevinden farklı olarak askeri vesayet geleneğinin nasıl bir temele dayandığının, yerleşik yapıya oranla nerede olduğunun, nasıl bir değişim geçirdiğinin, nasıl bir tartışma içinde yer aldığına altını çizmek askerin etkinlik isteğinin ve asker-siyaset ilişkisini daha rahat anlatmak açısından yerinde olacaktır.

Asker-siyaset ilişkileri Türk siyasal hayatının her evresinde temel tartışma konularından biri olmuştur.¹³⁶ Türkiye’nin askeri vesayet geleneğiyle ilgili sık kullanılan iki kavram vardır. Bunlardan birincisi “özerklik” kavramıdır. TSK siyasal sistem içinde, daha doğrusu devlet sistemi içerisinde yasal bir destekle özerk bir konuma sahiptir. Bu özerk konum üç temel özerklik, alt özerklik tarafından desteklenir. Birinci alt özerklik mali özerkliktir; TSK kendi bütçesini, kendi harcamalarını, siyasi iktidardan, yasama organından ve denetim mekanizmalarından azade bir şekilde hazırlar. İkincisi idari özerkliktir; iç yapılanma, iç denetim mekanizmaları tamamen içe kapalı bir şekilde düzenlenmiştir. Üçüncüsü politik özerkliktir; asker-sivil ilişkileri arasındaki yetki-sorumluluk mekanizmasının kâğıt üzerinde kalmasından, Genelkurmay Başkanlığı’nın Başbakan karşısında sorumlu olmakla birlikte, bu sorumluluğu siyasi güç dengeleri içerisinde bağımsız bir konuma kavuşturmasından kaynaklanır. Bu özerklik kavramı aslında temel bir işleve işaret eder: TSK kendisini denetletmez. Ne harcamalar açısından, ne askeri faaliyetler açısından, ne idari işlemler açısından bir denetim söz konusudur. Buna karşılık, kendisini denetleyici bir güç olarak tasarlar. İkinci kavram “merkezileşme” kavramıdır. TSK’nin Türkiye’de çok az

¹³⁶ YAYMAN, Hüseyin, Hükümet- Asker Geriliminin İç Yüzü, yorum&haber 19 Şubat 2011, <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=66582&q=hukümet-asker-geriliminin-icyuzu> (21.04.2011), 13:43.

altını çizdiğimiz aşırı merkezi yapısı vardır. Bu, Batı ordularıyla karşılaştığımızda daha çok anlaşılabilir bir yapıdır. Bu yapıda Genelkurmay başkanı askeri olandan hukuki olana kadar, askeri olanla ilgili tam bir mükânatıs görevini yapan ve tüm yetkileri kendisinde toplayan bir gücü ifade eder. Batı örneklerine baktığımız zaman temel olarak gördüğümüz şudur: Genelkurmay başkanlıkları birçok ülkede emir-komuta mekanizmasının tepesinde bulunmaz. Her kuvvet -deniz kuvveti, kara kuvveti, hava kuvveti- ayrı ayrı emir-komuta mekanizmasına sahiptir ve Genelkurmay başkanı kuvvetler arasında koordinatör görevi yapar. Genelkurmay başkanlarının emir-komutayı devralması ancak dış ülkelere yapılan operasyonlar söz konusu olduğunda, yine koordinasyon gereğiyle olur. Anlamı şudur söz konusu düzenlemelerin: Askerin içerisindeki çeşitli birimler, kuvvet birimleri, farklı yollardan sivil kanallara ve alanlara bağlıdır ve sivil denetim temel olarak ordunun içerisinde gücün tek elde toplanmasını engelleyen bir ilkedir yola çıkar. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün teokratik hukuk devletlerinde en önemli ilkelerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye'ye baktığımız zaman bunun tam tersini görürüz. Türkiye'de Genelkurmay Başkanlığı dışında sivil otorite karşısında hiçbir muhatap yoktur. Deniz, Hava ve Kara Kuvvetleri, Jandarma Komutanlığı dâhil olmak üzere, hepsi emir-komuta içerisinde bütçeleri itibariyle, idari eylemler ve askeri eylemleri açısından Genelkurmay Başkanlığı'na bağlıdır. Tabii bu durum Genelkurmay Başkanlığı'nın, askeri yargıların, Yüksek Askeri idare Mahkemesi'nin yüksek yargıların dahi sicil amiri olmasını gerektiren bir aşırı merkezileşmeyi doğurur. Merkezileşme özerk yapıyı pekiştiren, onun tuğlasını oluşturan çok önemli bir unsurdur; içe yönelik denetlenmenin bütün kapılarını kapatan yapıdır.¹³⁷

Bu noktada sonuç olarak konunun sınırları açısından iki nokta vurgulanmalıdır; ilk olarak, her ne kadar yukarıda ayrıntılı bir biçimde anlatmaya çalışsak da, ordunun siyasete etkisi ölçülmesi zor bir kavramdır; diğeri, ordular ve sivil yapılanmalar arasındaki etkileşimin yalnızca askeri müdahalelerden ibaret olmadığı kabul edilmelidir. Kaldı ki, milli güvenlik kaygıları ve teknolojik gelişmelerle ordunun etkisi, askeri ve endüstriyel liderliğin yanı sıra sivil liderliği de kapsayan bir askeri-endüstriyel kompleks aracılığıyla genişlemektedir. Bu çerçevede, ordu ve siyaset arasındaki ilişkiden söz edildiğinde ilk akla gelen siyasal iktidarın zorla iktidardan uzaklaştırılmasıdır. Ancak, söz konusu ilişki son derece değişik görünümde ve boyutlarda cereyan etmektedir. Bir diğeri önemli konu; sivil ve askeri yapıların kendi içlerinde geçirdikleri değişimlerin yanı sıra, sivil-asker ilişkileri barış, kriz ve

¹³⁷ BAYRAMOĞLU, Ali, Türkiye Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve, s. 13. <http://www.boell-tr.org/downloads/askersiyasetkitap.pdf> (02.02.2011), 14:32.

savaş dönemlerinde radikal olarak değişebilir ve ilişkilere getirilen açıklamalar bu farklılıkları göz ardı etmemelidir.¹³⁸

3.4. Avrupa'nın Türk Askerine Bakışı

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de gecikmiş fakat çok hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimi Soğuk Savaş'ın sona ermesi, küreselleşme, AB müzakere süreci, Türkiye'nin iç ve dış dinamikleri etkilemektedir. Çok boyutlu olarak yaşanmakta olan değişim siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel alanları kapsadığı gibi doğal olarak güvenlik ortamını da şekillendirmektedir.¹³⁹ Tamda bu noktada ordu Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma farklı biçimlerde yaklaşmaktadır. Bunun nedeni aslında ordu içerisinde var olan farklı gruplardır.

Ordu içindeki “statükocu çizgi” ve “kontrollü değişim çizgisi” olarak nitelendirdiği iki eğilim mevcuttur. İlk eğilim mevcut iktidara bir problem alanı olarak bakıp onun değişimini talep ederken ikinci eğilim dünyanın ve Türkiye'nin değiştiğini ve bir biçimde ordunun da değişmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu değişimci çizgi ordunun ana çizgilerinden radikal bir kopuşu da istememektedir. Son dönemde AB süreciyle birlikte orduda ve asker-sivil ilişkilerinde de bazı dönüşümlerin yaşandığını belirten Ahmet Taner Kışlalı, askerinin en büyük gücünün toplumsal desteği/prestiji ve disiplini olduğunun altını çizdi. Ordu içinde kimsenin kendi kafasına göre darbe yapamayacağına değinmiştir. Daha çok “vesayet” meselesinin kökenlerine ve Türkiye bağlamındaki anlamlandırılması süreçlerine vurgu yapılmaktadır. Esasen demokratik sürece hazırlık aşaması olarak ifadelendirilen vesayet süreci Türkiye'deki asker-sivil bürokrasi tarafından aşılmaz bir durum ve bir statüko haline getirilmiş, bunun seçilmiş iktidarlar aleyhinde bir etiket olarak da kullanılabildiğine dikkat çekilmiştir. 1961 Anayasası birtakım haklarla beraber siyaset kurumu üzerinde bazı kontrol mekanizmalarını da inşa etmiş, bunlar demokratik bir siyasal yapılanmanın önünde her açılım döneminde sorun yaratmıştır.¹⁴⁰

¹³⁸ AZERLİOĞLU, Yonca-DOĞANER, Yasemin- GÖKGÖZ, Selenga Saime, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004, s. 114.

¹³⁹ SANDIKLI, Atilla, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Neden Değişmeli?, 13 Ocak 2011, s. 1, s. 3, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/73-atilla-sandikli-tum-yazilari/415-milli-guvenlik-siyaset-belgesi-neden-degismeli> (23.04.2011), 15:32.

¹⁴⁰ ETE, Hatem-KIŞLALI, Mehmet Ali-DEMİREL, Taner- KÖKER, Levent, 2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset , 19 Şubat, 2010 (Seta Panel), <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=14218&q=2000-li-yillarda-asker-ve-siyaset> (05.04.2011) 14:10.

Yukarıda da kısa bir açıklama yaptıktan sonra öncelikle AB- Türkiye ilişkisinin önemini anlamak adına “köşe taşları” olarak nitelendirilen noktalara değinmek yerinde olacaktır. Türkiye’nin AB bağlarıyla Batı kapitalizmi tarafından değiştirilmesi yolunda 2002 yılına kadar önemli adımlar atılmıştı. Önemli “köşe taşları” yerlerine yerleştirilmişti. İlk olarak 6 Mart 1995’teki Gümrük Birliği Antlaşması, “Türkiye’nin sınırlarındaki iktisadi ve ticari yönetimi” Brüksel’in ellerine devretmişti. Bu çok önemli bir aşamaydı. İkinci olarak 1997 Lüksemburg Doruğu’nda patlak veren kriz, 1999 Helsinki toplantısında, “Türkiye’nin adaylığı” ile çözüldü ve ülke bekleme odasına hapsedildi, eli kolu bağlandı. Son olarak ise; Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde Kıbrıs, Ege, Ermeni Tasarıları, Patrikhane ve Güneydoğu’da AB talepleri yavaş yavaş devreye sokuldu. Türkiye’den güvenceler alındı. Avrupa Parlamentosu kararları ile “yan destekler” oluşturuldu. TBMM, hükümetler ve bürokrasi büyük ölçüde “denetim altındaydılar.” Sermaye çevrelerinin bir bölümü tamamen AB ve ABD ile “işbirliği içindeydiler.” Bunlar kanalıyla medya da halledilmişti. Ancak TSK’nin kimliği “potansiyel bir tehlike olarak” ortada duruyordu. AB ve ABD’ye göre asker siyaset yapmamalıydı, yapamazdı. Asker sivilleştirilmeli ve siyasetin tamamen dışına itilmeliydi. 28 Şubat süreci Batı ile İslamcı siyasiler arasında “ortak bir zeminin oluşturulması için” hazırlanmıştı. TSK’nin, sivillerin denetiminde, teknik bir güç olarak düzenlenmesi “ideal çözüm”dü. TSK, “Türkiye’nin sınırlarıyla birlikte yeniden yapılandırılmasında” en büyük hedefti.¹⁴¹

Burada bir ara verip AB’nin o tarihteki adıyla AT’nin istikrar ve Türk ordusunun müdahalesine nasıl tepki gösterdiğine bakmak aslında bugüne de ışık tutacaktır. 12 Eylül’ün ardından Türkiye’ye karşı ihtiyatlı bir tavır alan AT, ilişkileri hemen askıya almak yerine gelişmeleri izlemeyi tercih etmiş, hatta IV. Mali Protokol Haziran 1981’de onaylanmıştır. Ancak Milli Güvenlik Konseyi’nin tüm siyasi partileri kapatma kararına DİSK’in 52 yöneticisi için idam istemi ve Barış Derneği davası eklenince, 1981 yılının sonbaharından itibaren Topluluğun Türkiye’ye karşı olumsuz tutumu belirginleşmiş, Avrupa Parlamentosu , 22 Ocak 1982’de aldığı bir kararla KPK’nın AP kanadının iptal edildiğini açıklamış, Komisyon ve Konsey’e de, Türkiye’de insan hakları ve demokratik özgürlükler sağlanana dek, mali yardımın askıya alınması tavsiye etmiştir. Böylece, ilişkilerde siyasi karar ve beklentilerin ön plana çıktığı, etkileri günümüze değin süren son derece zorlu bir dönemece daha girilmiş oldu.¹⁴²

¹⁴¹ MANİSALI, Erol, Avrupa’nın Askerle Kavgası, Truva Yayınları, 2007, İstanbul, s. 255, s. 257.

¹⁴² ÇAYHAN, ATEŞOĞLU GÜNEY, a.g.e., s. 103.

1999 yılında AB Helsinki zirvesinde Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilmesi ile beraber, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi yönündeki talepler yeni bir ivme kazandı. Bu dönemde AB katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğindeki Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum amacıyla, Anayasa ve diğer kanunlarda değişiklik öngören düzenlemeler içeren AB Uyum Paketleri birbiri ardına Meclis'e sevk edilerek yasalaştırıldı. Komuta kademesi olarak TSK, AB'ye üyelik konusunda açık bir muhalefet ortaya koymadı. Toplumun çok önemli bir kesimi tarafından benimsenen bu hedef, askerler tarafından da, iki yüz yıllık Batılılaşma sürecinin taçlandırılması olarak sunuldu ve TSK'nin de bu projeyi desteklediği belirtildi. Üyeliğe karşı olan bir kesim ise, çoğu zaman üstü kapalı ifadelerle şüphelerini belirttiler. Bunun yanı sıra, AB'yi benimsediğini söyleyen, ama Birliği sadece siyasal sisteme ve TSK'nin ayrıcalıklı konumuna hiç dokunmadan, Türkiye'ye refah getirebilecek bir kurum olarak algılayanlar da vardı. Kısacası, TSK içinde AB'nin ne olduğu ve üyeliğin getirip götürecekleri konusunda kafa karışıklığı hâkimdi.¹⁴³

Elbette ki bu noktada AB ile ABD'nin hem fikir olduğu aşikârdır. AB gerek bünyesinde var olan demokratik devletlerle gerekse yapılandırılması itibarıyla bünyesine katacağı devletin tam manasıyla pretoryen kimliğini sürdürmesinden, ideolojisini halk üzerinden doğrudan yapmasını ve sistem içerisinde “biz” kavramından ziyade “ben” kavramını kullanmasını istememektedir. AB kurumsal yapı olarak, çok güçlü ordulara sahip ülkeleri, kendi bünyesine entegre etmek prensibine sıcak bakmamaktadır. Yukarıda da ayrıntılı olarak değinildiği üzere Türkiye askeri bakımdan çeşitli deneyimlere sahip ve güçlü bir ordu teşkilatı olan, stratejik noktada bulunan önemli bir ülke konumundadır. AB bu yapıyla Türkiye'deki Silahlı Kuvvetlerin etkin olmasını ve hele ki siyaset içerisinde yer almasını istememektedir. Aslında askerin siyaset içerisindeki varlığı demokratik olan ülkelerde var olmaması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Asli olarak Silahlı Kuvvetlerin görevi; tehlike anlarında halkı korumak ve kollamaktır. Siyaset içerisinde bu denli etkili ve etkin olmak görevleri arasında yer almamaktadır ki görevlerine de ayrıntılı olarak değinmiştik. Bu nedenlerden ötürü AB bu denli güçlü ve etkin orduya sahip bir ülkenin bünyesine katılmasına sıcak bakmamaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinde gelinen son noktaya baktığımızda ordu etkinliğinin en aza indirilmesi çabası göze çarpmaktadır. Türkiye siyasi reform sürecine devam etmektedir.

¹⁴³ DEMİREL, Taner, 2000'li yıllarda Asker ve Siyaset
Kontrollü Değişim ile Statüko Arasında Türk Ordusu, Sayı: 18, Şubat 2010, Seta Analiz, s. 4, s. 6.
<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=19890> (14.12.2010), 13:18.

Türkiye, siyasi ve hukuk sistemine önemli reformlar getiren ve yargı ve temel haklar alanında birçok önceliği düzenleyen bir Anayasa değişikliği yapmıştır. Bu reformlarla; askeri mahkemelerin yetkisi sınırlandırılmış, Anayasa Mahkemesi yeniden yapılandırılmış, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumu yargının bütününe daha fazla temsil edecek biçimde genişletilmiştir. Anayasa değişikliği doğru yönde atılmış önemli bir adımdır. Bununla birlikte, anayasal reformlara yönelik desteğin güçlendirilmesi için, tüm siyasi partilerin ve sivil toplumun tam katılımıyla geniş kapsamlı istişarelere ihtiyaç bulunmaktadır. İlgili mevzuatın çıkarılmasıyla, bu reformların düzgün şekilde uygulamaya geçirilmesi sağlanmalıdır. Avrupa standartları ve AB'ye üyelik kriterleriyle uyumlu yeni bir sivil anayasa, Türkiye'de demokrasinin daha fazla güçlenmesine sağlam bir temel teşkil edecektir.¹⁴⁴

3.5. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Siyasete Etkisi Üzerine Farklı Bir Değerlendirme

TC, kuruluş felsefesi olarak ayrıntılı olarak irdelendiği gibi militarist öğeler sonucu oluşmuş bir devlet olarak dünya siyasetindeki yerini almıştır. Bu noktadan hareketle askerin etkinlik alanı olarak görmekten çekinmediği siyasi alanda yapmış olduğu cüretkar açıklamalar ve Milli Güvenlik Kurulu üzerinde durmamız olayları daha objektif bir bakışla görmemize katkıda bulunacaktır.

3.5.1. Askerden Bayram Mesajı

Pretoryen kültür içerisinde en üst sırada yer alan ordu halen daha etkinliğinin varlığını kanıtlama çabası içerisinde. Askerin siyaset üzerindeki otoritesi verdiği mesajlarda ve yapmış olduğu konuşmalarda açıkça belli olmaktadır. Bu duruma en güzel örnek devlet kademesinde yer alan üst düzey görevlilerin görevden ayrılması veya göreve gelmesi konusunda yapmış oldukları beyanatlarda gizlidir.

2001 Ekim ayı ABD'nin Afganistan'a müdahalesine ilişkin tartışmalarla geçtiği için Ecevit'in görevi bırakması konusu gündemin biraz alt sıralarında kalmıştı. Ama bu uzun sürmemiş, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ile birlikte Ecevit'in Başbakanlığı başkasına bırakması tartışmaları yine gündemin en üst sıralarına tırmanmıştı. Askerden ve iş dünyasından gelen bu yöndeki telkin, yoklama ve öneriler en açık biçimde 31 Ekim 2001

¹⁴⁴ Avrupa Komisyonu 2010 Türkiye İlerleme Raporu, T.C Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, s. 5 http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf (19.05.2011), 10:03.

günlük radikal gazetesinin manşetiyle gündeme oturdu. Radikal Ankara temsilcisi Murat Yetkin'in imzasını taşıyan manşet şöyleydi:

“Ecevit gitsin Özkan gelsin”

Manşetin üstünde şu spot vardı: *“Genelkurmay'ın da sıcak baktığı yenilik isteği”*

Murat Yetkin'in yazısı okunduğunda, generallerden gelen bu isteğin Başbakan yardımcısı Hüsamettin Özkan'a iletiildiği anlaşılıyordu. Yetkin yazısında şöyle diyordu: “Başbakan Ecevit, başbakanlığı DSP'den bir başka isme devrederek hükümette bir yenilenmeye gider mi? MHP ve ANAP bunu kabul eder mi? Ankara ve İstanbul'daki etkili çevreler bir süredir bu soruya yanıt arıyor. Arayışlarını bu soruyu Ecevit'in en yakınında bulunan bazı isimlere sormaya dek vardırıdılar. Bu arayışın sonucu, bazı etkili emekli orgeneraller bir süre önce Bodrum'da Başbakan yardımcısı Hüsamettin Özkan'la görüşüyor. Ekonomik krizin giderek derinleştiğinden ve hükümete duyulan güvensizliğin arttığından söz eden emekli askerler Ecevit'in DSP'nin genel başkanlığını, dolayısıyla koalisyon ortaklığını sürdürmesi koşuluyla Başbakanlığı devralıp almayacağını soruyorlar. Özkan, bu soruya benim ve ailemin misyonu Ecevit'i desteklemektir. Ecevit'in en küçük zarar göreceği bir hareketin içinde bulunmam, yanıtını veriyor. Bu arada kulislerde İsmail Cem'in adı da bir seçenek olarak yayılmaya başlıyor.”¹⁴⁵

Murat Yetkin, yazısında emekli generallerin aslında TSK'nin görüşünü yansıtmaya çalıştıklarını da belirtiyor ve bu durumun 29 Ekim resepsiyonunda su yüzüne çıktığına işaret ediyordu. Yetkin, “emekli generaller” diyordu ama bu öneriyi geliştirenler arasında görevde olan komutanların da bulunduğu anlaşılıyordu. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Çankaya Köşkü'nde verdiği resepsiyonda, sadece emekli generallerin değil, görevdeki komutanların da Murat Yetkin'e bu konuyu açtıkları belli oluyordu. Ecevit'in Başbakanlığı bırakmasını isteyen bazı komutanlar bu önerilerini artık açıkça gazetecilere resepsiyonlarda söylemeye başlamışlardı. Askerler daha önce yazılmamak koşuluyla atçıları bu konunun yazılmasında, açıkça tartışılmasında bir sakınca görmüyorlardı. Murat Yetkin'in manşetinden bir gün sonra, 1 Kasım 2001 günü Milliyet'te Hasan Cemal bazı askerlerin isimlerini veriyordu. Cemal, “Askerin mesajları mı?” başlıklı yazısında şöyle diyordu: “Emekli orgenerallerin başbakanlık konusunu Çankaya Köşkü'ndeki Cumhuriyet Bayramı resepsiyonunda yine aynı çerçevede içinde konuştukları Murat Yetkin'in haberinden ortaya çıkıyordu. Başbakanlık düzeyinde bir yenilik isteğinin bazı komutanlarca

¹⁴⁵ BİLA, Fikret, Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 24.

da dile getirildiği yine aynı yazının satır aralarında anlaşılıyordu. Kimdi bu emekli generaller? İki de orgeneral rütbesiyle –biri geçen Ağustos ayında- TSK’deki görevlerinden emekliye ayrıldılar. Bir Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş’ti. Diğeri ise Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Necdet Timur. Halen görev başında olan bazı komutanlar gelince...Rütbeleri korgeneraldi...Genelkurmay’da görevliydi...Bundan kısa bir süre önce Başbakanlıkta yapılan ve Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Şağar’ın da bulunduğu iki ayrı toplantı sırasındaki sohbetlerde yine aynı konuya ayrı ayrı değinmişti bu iki komutan...” Ecevit’in başbakanlığı bırakması konusu sadece korgeneral düzeyindeki bu iki komutan tarafından değil, rütbe ve görev olarak çok daha üst düzeydeki komutanlar tarafından da dile getiriliyordu.¹⁴⁶

Bu örnekte de açık bir biçimde belirtildiği gibi ordunun en üst kademesi siyaset hakkında ve görev paylaşımı ve değişimi konularında etkin olma eğilimi içerisindedir. Bu örnek aslında askerin siyaseti kendi açısından nasıl değerlendirdiğinin ve nüfuz alanı olarak gördüğünün bir göstergesidir. Sanki siyaset ordunun “mahfuz” alanları arasındaymış gibi kamuoyunda bir izlenim yaratılmaya çalışılmaktadır.

3.5.2. Türkiye’de Asker- Sivil İlişkisi ve Milli Güvenlik Kurulu

Türkiye’de asker-sivil ilişkilerinin ve bunun kurumsal yapılanmasının temelde iç içe geçmiş üç önemli özelliği olduğu söylenebilir. Tarihsel süreklilikle oluşturulmuş ve her askeri müdahaleyle derinleştirilmiş, geniş kapsamlı ve muğlak tanımlı bir milli güvenlik kavramı ekseninde kurumsallaşmış ve bazı örneklerde gizli tutularak üstü örtülmüş bir idari yapı ve mevzuat mevcuttur. Askeri alan ile siyasi alan arasında ilkinin lehine ikincisini daraltan, yetki-sorumluluk ilişkisini tersyüz eden, ordunun denetlenen değil denetleyen rolünü oynadığı bir vesayet modeli siyasetteki yerini korumaktadır. Özerk kılınmış, diğer kurumlardan izole edilmiş ve aşırı merkezîyetçi bir ordu içi örgütlenmedir. Bu çalışma, öncelikle bu üç noktayı da görünür kılmayı amaçlayan ve Türkiye’deki güvenlik eksenli örgütlenmeyi kapsayan bir inceleme içermektedir. Bu analizin sonucu karşımıza şöyle bir resim çıkarmaktadır: 2000’li yıllarda başlayan, özellikle MGK’nu kapsayan reform süreci kurumun sivilleşmesi yönünde önemli hamleler içermiş olsa bile, Kurulun ve Genel Sekreterliği’nin çerçevesini oluşturan milli güvenlik tanımı değişmemiştir ve MGK hâlâ iç ve dış tehditleri de içeren sınırları kestirilemez bir tanım üzerinden hareket eden, devasa bir alanda resmi politikaların oluşturulduğu bir merkez işlevi görmektedir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği’nde

¹⁴⁶ BİLA, a.g.e.,s. 24, s. 26.

yaşanan sivilleşmeye rağmen, basına yansıyan bazı görevlendirmeler, özellikle iç güvenlik alanında askerin ağırlığını koruduğuna işarettir. Aynı zamanda, iç güvenlik alanında yeni oluşturulan kurumlar aracılığıyla milli güvenlik gibi muğlak kavramlar ve psikolojik harekât gibi uygulamalar bir kurumdan diğerine transfer edilmektedir. TSK'nin siyasi alanda kullanmaya başladığı enformel mekanizmalar ve hâlâ yargı sürecinde olan doğrudan müdahale ve toplum mühendisliği girişimi iddiaları, vesayet anlayışının değişmediğine işarettir. Ordunun kendi iç yapılanmasındaki tüm yetkilerin tek elde tutulduğu merkeziyetçi anlayış ve özerklik, yapılan bazı düzenlemelere rağmen hâlâ büyük oranda korunmaktadır. İç güvenlik alanında gizli yönetmelikler, hukuki dayanağı belirsiz bazı uygulamalar ve kurumlar arasındaki yetki ve sorumluluk karmaşası yüzünden bu alanın militarizasyonu devam etmektedir. Bu sorunları gidermek için yapılabilecek değişiklikler üç grupta toplanmıştır: İlk olarak Milli güvenliğin yeniden tanımlanmasına ve ordunun rejim bekçiliği görevinin sona erdirilmesine dayanan düzenlemeler. İkinci olarak Ordunun özerk kurumsal yapılanmasının değiştirilmesini içeren öneriler. Son olarak ise özellikle parlamentonun denetim yetkisini daha aktif kullanmasını kapsayan sivil kapasiteyi güçlendirme amaçlı değişikliklerdir.¹⁴⁷

3.5.2.1. Milli Güvenlik Siyasetinde Kurumsal Rol Dağılımı

Milli Savunma Bakanlığı'nın görevleri arasında, “milli savunma görevlerinin siyasi, hukuki, sosyal, mali ve bütçe hizmetlerini yürütme” ve “Silahlı Kuvvetlerin Bakanlar Kurulu'na kararlaştırılacak savunma politikası çerçevesinde, Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlarına göre; barışta ve savaşta asker alma, silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki, savaş sanayi hizmetlerini yürütme” bulunur. Milli savunma politikalarının belirlenmesinde yetkinin Genelkurmay Başkanlığı'na teslim edildiği bu görev tanımında, MSB, milli savunma hizmetleriyle ilgili konularda Genelkurmay Başkanlığı ile hükümet arasında mali kaynak sağlanmasında aracı, yardımcı bir konuma sahiptir. Milli savunma bakanının Genelkurmay Başkanlığı üzerinde herhangi bir kontrol ve denetim yetkisi bulunmaz. Bu görev dağılımının ortaya koyduğu teşkilat şemasında, MSB altında değil, ona eşit konumda, özerk ve yönlendirici bir statüye sahip bir Genelkurmay Başkanlığı yer almaktadır. “Bu durum tipik bir ‘yetki-sorumluluk bozukluğu’ olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede askerî karargâh millî savunma bakanını kendisine tâbi kılarak siyasî iktidar karşısında sorumsuz ve bağımsız hale

¹⁴⁷ AKAY, Hale, Türkiye’de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler, Tesev Yayınları, Kasım 2009, s. 7, http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/guvenlik%20siyasa%201.pdf. (01.01.2011), 13:30.

gelmiştir. Bakanlık ise TBMM ile Silâhlı Kuvvetler arasında yer alan, bunların Silâhlı Kuvvetlere yönelik denetim ve tasarrufunu bertaraf eden, buna karşılık Silâhlı Kuvvetlerin sorumluluk dışı geniş yetkileriyle siyasî karar sahasına daha etkin müdahale etmesine zemin hazırlayan bir ‘tampon kurum’ görevi üstlenmiştir. Bu mekanizma, Silâhlı Kuvvetlere devlet aygıtı ve siyasî karar mekanizması içinde geniş ve korunaklı bir yer vermekle kalmamakta, askerî otoritenin geniş eylem alanı içinde rahat hareket etmesi, bu alanı daha genişletmesi ve denetimden muaf olması yoluyla siyasî gücünü artırmasının da aracı olmaktadır.” İç güvenlik ve iç tehdit konusunda yetkili ve sorumlu makam İçişleri Bakanlığı’dır; içişleri bakanı, “bakanlık hizmetlerini mevzuata, hükümetin genel siyasetine, milli güvenlik siyasetine, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütmekle” görevlidir. İçişleri Bakanlığı, görevlerini ve sayılan hizmetleri, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı vasıtasıyla yürütür. Bunlardan JGK ve SGK’nın askeri görevleri bakımından TSK’ye, mülki işleri bakımından İçişleri Bakanlığı’na karşı sorumlu olması, mülki alanın askerileşmesi sorununu da beraberinde getirmektedir.¹⁴⁸

Her ne kadar siyasete askeri müdahale hâlâ mümkünse de, bu durum eskiye kıyasla daha az kabul edilebilir bir olgudur, hele Türkiye AB üyeliği yolunda mücadele verdikçe. Türkiye’de AB üyeliği yolunda yürütülen kampanyaya hükümet öncülük etmektedir. Soğuk Savaş sırasında Türkiye’nin asıl ilişkisi, anlaşılır şekilde ABD ileydi, ancak Fuller’ın da vurguladığı gibi, Türkiye’nin şimdi Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu ile ilgili menfaatleri vardır. Washington politika yapıcılarının keşfetmekte oldukları gibi, artık Türkiye’nin gündemi ABD’nin gündemiyle örtüşmemektedir. Her ne kadar Washington’daki Büyükelçilik Ankara için çok önemli olmaya devam etse de, Soğuk Savaşın sona ermesi, siyasette ve ticarete Avrupa’nın öne çıkması, artık Türkiye’nin jeopolitik konumunun kaçınılmaz olarak getirdiği değişiklikler ve fırsatlar Türkiye için çok yönlü bir dış politika dikte etmektedir. Cumhuriyet’in kurulmasından sonra Türkiye, Orta Doğu’ya sırtını dönmüştür, Fuller bu olguyu “Kemalist tarihsel lobotomi”nin bir eseri olarak nitelendirmektedir. Türk-Arap ilişkilerinde uzun süren bir kesintinin ardından bugün artık Türkiye, bölge ile bağlarını yeniden kurmaktadır. Türkiye, İsrail ile önemli bir stratejik ilişki geliştirmiş olmakla birlikte, bu yönelimini Orta Doğu’da geliştirmekte olduğu bir dizi başka ilişki ile de dengelemektedir. Türkiye’nin bağımsız dış politikasının en iyi göstergesi, komşusu, önemli bir ticaret ortağı ve Arap olmayan bir ülke olarak İran’la ilişkisidir. Özellikle Şah’ın 1979’da devrilmesinden sonraki on yıl olmak üzere, gergin geçen yıllardan sonra iki ülke makul derecede dostane

---

¹⁴⁸ AKAY, a.g.m., s. 8.

ilişkiler geliştirmiştir. Washington'un hoşuna gitmese de, Türkiye ve İran güvenlik konusunda ortak bazı çıkarları olduğunu fark etmişlerdir. Bu durum, ABD ile Türkiye arasında gözlenen çıkar ayrışmasının önemli bir örneğidir.¹⁴⁹

TSK'nin öteden beri, Türkiye'nin, Batılı milletler topluluğunun bütünleşmiş bir üyesi olmasını arzu etmesine rağmen Batılı devletler ve kurumlara karşı ciddi şüphe içinde olması, ciddi bir güvensizlik beslemesidir. Bu çelişkilere TSK mensuplarının beyanlarında rastlamak daima mümkündür. Ancak zamana, şartlara ve konjonktüre göre vurgular değişebilmektedir. Bazen demokrasi, bazen koruma ve kollama görevi; bazen hükümete bağlılık, bazen hükümete karşıtlık; bazen müdahalecilik; bazen Batı'nın erdemleri, bazen Batı'nın kurduğu tuzaklar ön plana çıkmaktadır. Hatta bazen çelişkinin birbirine zıt terimlerini aynı beyanat içinde bulmak mümkün olabilmektedir. Bu çelişkiler, TSK'nin içinde çeşitli zıt fikirlere, ideojilere sahip subaylar olduğu anlamına gelmemektedir. Tam aksine, başka ülkelerin silahlı kuvvetlerinde olduğu gibi, TSK' da da bu konuda ileri düzeyde bir mütecanislik mevcuttur. Burada söz konusu olan, tarihî bir modernleşme sürecinin kendi bünyesindeki çelişkilerin, aynı sürecin önderliğini yapan TSK'deki hakim dünya görüşüne, değerlere ve düşünce tarzlarına yansımalarıdır. Başka bir deyişle, Türkiye'nin sivil-asker meselesi, her ülkede görülebilen genel sivil-asker sorunsalıyla Osmanlı-Cumhuriyet tarihindeki Doğu-Batı sorunsalının iç içe girmesinden doğan çelişkilerden oluşmaktadır. Bu çelişkileri sadece askerlerin meselesi olarak görmek doğru değildir. Bunların üstesinden gelerek sivil-asker ilişkisini demokratik bir zeminde geliştirmek askerin yanında, sivil iktidara, siyasi partilere, sivil topluma da bağlıdır. Kısaca, düşünce tarzlarını değiştiren bir dönüşüm gerekmektedir. Türkiye zaten bugün böyle bir dönüşüm sürecinin içindedir. Önemli olan sürecin büyük zararlara neden olmadan gelişme göstermesidir.¹⁵⁰

3.5.3. Baskı Aygıtı ve İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler- Kitle İlişkisi

TC'nin ilanından bugüne kadar, siyasal yaşamdaki ilişkileri yeniden düzenlemek ve güç dengelerini değiştirmek için ordu sık sık devreye girmiştir. Fakat Silahlı Kuvvetleri, sadece bu türden siyasal alana müdahaleleriyle önemini artıran bir kurum olarak görmek ve anlamaya çalışmak yeterli değil. Farklı yoğunlukta ve çeşitli tarzlarda halkla kurduğu ilişki sayesinde TSK, Türkiye Cumhuriyeti'nin en etkin kurumlarından biri durumuna geldi. Halkla

¹⁴⁹ FULLER, Graham, Yeni Türkiye Cumhuriyeti, YILDIRIM, Halit (der), Kasım 2008, (takdim), http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/YeniTurkiyeCumhuriyeti_GrahamFuller.pdf (11.04.2011), 13:25.

¹⁵⁰ SANDIKLI, Atilla, Türkiye'de Sivil- Asker İlişkileri, 23 Aralık 2010, s. 1, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=916:tuerkiyede-sivil-asker-likileri&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147 (13.04.2011), 11:23.

ilişki, öncelikle zorunlu askerlik mekanizmasıyla kuruldu. Yoğun ilişkiye girilen diğer dönemler, sıkı yönetimin yürürlüğe konulduğu zaman dilimleridir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal uygulamaları hiç de az olmayan bir yer tutar. “Ülkenin toplamı oldukça çarpıcı: Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923’den 19 Temmuz 1987 tarihine kadar geçen süre 63 yıl 8 ay 20 gün. Bu süre içindeki sıkıyönetim uygulamalarının toplam süresi ise 25 yıl 9 ay 18 gün. Yani tüm cumhuriyet tarihinin yüzde 40’ı sıkıyönetimle geçer. Geçmişte, sıkıyönetimler kısmen uygulanırken, ilk defa 12 Eylül 1980 darbesiyle ülke genelini kapsayacak şekilde ilan edildi. Sıkıyönetimler, sadece bir kısım siyasal özneyi hedefleyerek ilan edilmez. Aynı zamanda rejim için zararlı kabul edilen muhalif hareketlerin tabanı olan insanlar da uygulamanın muhatabı haline getirilirler. Sıkıyönetim ilanının gerekçesi sayılan olaylara bakıldığında, birçoğunda halkın hiç küçümsenemeyecek bir kesiminin sıkıyönetim uygulamalarının karşısına düştüğü görülmektedir. II. Dünya Savaşı yıllarında halkın büyük bir bölümü iktidarın uygulamalarından olumsuz yönde etkilenir. 27 Mayıs 1960’ta halkın yarısı (belki fazlası) iktidarın karşısında kalırken, 15/16 Haziran ve 12 Mart sonrası, işçi sınıfı iktidarın saldırısına hedef olur. 12 Eylül 1980 darbesi ile başlayan süreç ise sermaye dışında kalan ülke nüfusunun aleyhine faaliyetlerle hatırlanır. Halkın çıkarlarına karşı yürütülen olumsuz faaliyetlere rağmen askeri darbelere/ sınırlı müdahalelere karşı kitlesel muhalefetin yükselmemesi ilginçtir. Muhalefetin yükseltilememesi bir yana, TSK. Halkın gözündeki itibarını koruyabilmiş ve olumsuzlukların sorumluluğu sivil güçlere (parti, dernek, sendika, bazen şahıslar,) yüklenmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarının olumsuzlukları ve 27 Mayıs’ın gerçekleştirilmesinin sorumluluğu CHP’ne (27 Mayıs’ı destekleyenlerce 1950’lerin sorumluluğu DP’ye) yüklenmişken, 1970’li yıllardan itibaren sorumlular artırıldı. Partilerin nerdeyse tamamı, sendikalar, dernekler suçlanan kurumlar haline geldiler. Ordu da Cumhuriyetin ilk yıllarından beri en çok güvenilen kurum olarak görülmesine ya da o şekilde gösterilmesine rağmen diğer kurumlarla bir değerlendirildi. Ordu birçok noktada eleştirildi. Bazı durumlarda sadece bir grup subayın eleştirisi ile yetinildi. Eleştirilen şahsiyetlerin de genellikle sivil göçlerle ilişkilerinden dolayı olumsuzluk içinde olduğu yaygın kanıdır. Bu gün için önemli olan, halkın TSK’ne verdiği veya vermediği destek değil; bu durumun nasıl bir kültürel şekillenme ürünü gibi gösterildiğidir. Halkın orduya bakışını belirleyen etkenler olarak, Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan ilişkileri ya da asker bir millet olma iddialarını dikkate almak çok da gerçekçi değildir. Aynı şekilde, Silahlı Kuvvetlerin gerçekleştirdiği müdahaleler sayesinde gündemde kaldığı da yeterli bir açıklama getiremiyor. Yine, Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayan modernleşme hareketi, her ne kadar orduyu öne çıkarmışsa da Türk Silahlı Kuvvetleri’ne bıraktığı miras da bu durumu açıklamaya yetmez. Kemalist

iktidarlar tarafından belirlenen ordu ile halk arasındaki ilişki ve bu süreçte yaratılan kültür, TSK'nin eylemlerinin meşruiyeti bakımından önemlidir. Ordunun, baskı aygıtı olmasından kaynaklanan faaliyetlerinin yanı sıra bir ideolojik aygıt gibi de etkinlik göstermesi, anılan meşruiyet zemininin çok daha güçlü bir şekilde kurulmasını sağladı. Fakat mevcut durum göz önüne alındığında meşruiyet kavramı sivil ilişkilerde yerini eskisi gibi korumamaktadır.¹⁵¹

Politik yaşamın gündelik polemiklerinde taraf olmadığı görüntüsü yaratmaya çalışan ordu, güçlü, bütünsel müdahaleleri tercih etti. Ordu özellikle 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi'nde kendini gündelik politikanın üzerinde tanımlamaya özen gösterdi. Aslında her müdahalede ordu kendini tüm kurumların üzerinde bir yere yerleştirerek mevcut konumunu korumaya ve kabul ettirmeye çalıştı. Bu da sistemde ordu lehine bir eşitsizliğin bulunmasına yol açmıştır.

---

¹⁵¹ ŞEN, a.g.e., s. 28, s. 32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKER-SİYASET İLİŞKİSİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN MANTIKSAL ÇERÇEVESİ

Bu son bölümde Türkiye’de ordu siyaset ilişkisine üçüncü bir ülkenin müdahalesi ve bu durumda olabilecek olası durumlar irdelenecektir. Bilindiği üzere ABD Türkiye’nin var olduğu andan itibaren müttefiki olarak görülmektedir. Her ne kadar Küba Füze Bunalımı ve sonrasında yaşanan Johnson mektubu krizi yaşansa da ABD’nin Türkiye üzerindeki etkisi yadsınamayacak boyuttadır, denilebilir. Bu bağlamda özellikle SSCB’nin dağılmasından sonra yaşanacak olan süreci incelemek ilişkilerin şu anki boyutunu tahlil edebilmemiz açısından, bana göre, daha açıklayıcı olacaktır.

4.1. Türkiye-Abd İlişkilerinin Gelişimi Açısından Doksanlı Yılların Anlamı

İlk etapta Türkiye- ABD ilişkilerine göz atmadan önce II. Dünya Savaşı sonrasına ve SSCB’nin durumuna değinmek yerinde olacaktır. Soğuk savaşın ortaya çıkardığı durum çift kutuplu bir yapı teşkil ediyordu ve ABD Batının önderliğini üslenmişti. Karşısında ise komünizmin öncülüğünü yapan SSCB vardı. Zaman zaman değişiklikler göstermesine rağmen, II. Dünya Savaşı sonuna kadar Ortadoğu ile ilgili genel politikasını değiştirmeyen ABD, bu tarihten sonra, Sovyetlerin bir tehdit olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, Ortadoğu politikasını, SSCB'nin yayılmasını engellemek şeklinde değiştirmiştir. Bu politika soğuk savaş döneminde devam etmiş ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.¹⁵² ABD’nin uluslararası sistemde lider konumunu kazanmaya başlaması, II. Dünya Savaşı sonrasında bir yandan liberal düşünce ve değerlerin Batı Avrupa ve büyük ölçüde de Üçüncü Dünya ülkeleri elitlerince benimsendiği, diğer taraftan da, bunları reddeden karşı kampın etkin biçimde çevrelendiği döneme denk düşmektedir. ABD soğuk savaş yıllarında üstlendiği Batı Bloğu liderliğini iyi bir şekilde yerine getirmesi için ekonomik ve stratejik öneme sahip olan petrole sahip olması gerekiyordu. Amerika’nın II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik politikasını SSCB’nin çevrenmesi stratejisi oluşturmuştur. Çevreleme doktrini gereği, II. Dünya Savaşı’ndan harap olarak çıkan Batı Avrupa’nın toparlanmasına yönelik bir ekonomik yardım yapılması planlanıyordu. ABD Dışişleri bakanı George

¹⁵² ÖNGER, Önder, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD’nin Ortadoğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları, Yüksek lisans Tezi, T.C. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü strateji bilimi anabilim dalı, Gebze, 2005, s. iv.

Marshall sıkıntısındaki Batı Avrupa ülkelerini savaş sonrası durumlarını düzeltmek için bir program hazırlamaya davet etti. Ayrıca Avrupa ülkelerinin ekonomik sıkıntıları uzun dönemde ABD içinde kötü sonuçlar doğurabilirdi. Bu bağlamda Marshall planı ABD kongresinde kabul ediliyordu. Bu plan ekonomik anlamda Sovyetleri çevrelemeye yönelik ve ekonomik sıkıntı çeken devletlerin komünizmin etkisi altına girmesini önlemek içindir. Zaten Truman Doktrinin temeli, Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında buldukları korkusudur.¹⁵³ Truman doktrinin uygulanmasında Sovyet tehdidini engellemek ve ekonomik kaygıların oynadığı rol kadar, Wilson ilkelerine dayalı bir dünya oluşturmakta vardır. Truman Doktrini'nin ilanından sonra, ABD bu doktrini Ortadoğu'ya da genişletmek için İngiltere ile birlikte girişimlerde bulundu. Ancak bu dönemde Sovyetler Birliği'nin sınır komşusu olduğu Türkiye ve İran dışında Ortadoğu da etkinliği çok azdı. Bu yüzden, kendilerini Türkiye gibi tehdit altında hissetmeyen Arap devletleri, doktrinin Ortadoğu'ya genişletilmesine izin vermediler.¹⁵⁴

ABD ile Türkiye arasında koşulların getirdiği beraberlik Mart 1980'de SEİA'yla somutlaşacaktır. 1969 Antlaşmasının yürürlükten kaldırıldığı andan itibaren Amerikan Hükümeti bu Antlaşmanın yenilenmesi amacıyla yoğun çaba sarf etmiştir. 1976'da bu konu zemininde imzalanan Antlaşma, 1978 koalisyon hükümeti tarafından onaylanmamıştır. Türkiye, bu tarihlerde Sovyetlere yakın duruyordu ayrıca Antlaşmada ABD tarafından taahhüt edilen 200 milyon doları hibe olmak üzere 1 milyar dolarlık askeri yardım az bulunmuştur. Koalisyon hükümetinin istifası üzerine Demirel başbakanlığında yeni bir koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni hükümet, Amerika'nın çabalarına olumlu yanıt vermiştir. Böylece Mart 1980'de SEİA imzalanacak ve 1988'de yenilenecektir. Antlaşma genel olarak ekonomik ve savunma temaları vurgulanmış, silahsızlanmaya, dünya barışına dair istekler ifade edilmiştir.¹⁵⁵

Türkiye içinde bulunduğu siyasi duruma göre politikasını kâh Sovyetlerden yana kullanmış kâh ABD'den dememiz yanlış olmayacaktır. Bir önceki bölümde bu durumla alakalı ayrıntılı bilgilere ve Türkiye'nin siyasetteki önceliklerine yer verilmişti. Türkiye özellikle SSCB dağıldıktan sonra yönünü tam manasıyla ABD'den yana kullanmıştır. Asker, siyaset ve bu konudaki ABD ilişkilerini anlamamız açısından 90'lardan sonra ABD- Türkiye ilişkilerini irdelememiz yerinde olacaktır.

¹⁵³ EROL, Hikmet, Geçmişten Günümüze ABD'nin Orta Doğu Politikası, 7 Ağustos 2010, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-dogu/2696-gecmiten-guenuemueze-abdnin-ortadou-politikas.html> (16.05.2011), 17:45.

¹⁵⁴ SANDER, Oral, Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar, İmge Yayınları, Ankara, 1989, s. 207.

¹⁵⁵ ARMAOĞLU, Fahir, Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri, Türk- Tarih Kurumu Basımevi 1. Basım, Ankara, 1991, s. 300.

Yirminci yüzyılın son on yılı, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra dünyayı etkisi altına aldığı Soğuk Savaşın ortadan kalktığı, iki kutuplu düzenden ABD'nin liderliğini yaptığı tek kutuplu sisteme geçildiği bir dönem oldu. Bazı yazarların çok isabetli bir biçimde “en uzun on yıl” olarak nitelendirdikleri 1990-2000 dönemi bir yandan da her alanda “küreselleşmenin” yaşandığı, yine ABD'nin savunduğu iktisadi ve siyasal modellerle bunların sosyal uzantılarının tüm dünyada etkili olmaya başladığı top yekun bir geçiş dönemi idi. Bu yıllarda ABD, başta Kuveyt, Bosna ve Kosova'da olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen gerginlik ve çatışmalara kimseye ihtiyaç duymadan neredeyse tek başını müdahalelerde bulundu aynı dönemde, ABD'nin dünya liderliğine ve küreselleşme fırtınasına karşı koymaya çalışanların ortaya çıkmaya başladıklarını ve XXI. Yüzyılın başından itibaren ivme kazandıracakları dünya ölçekli eylemlerine hazırlık yapmaya başladıklarına da tanık olundu. İktisadi ve sosyal gelişmelerin yanında, doksanlarda uluslar arası politikada meydana gelen en gözle görülür değişiklik stratejik açıdan önemli coğrafi bölgelerde yeni bağımsız ülkelerin ortaya çıkması, dünya haritasının sık sık yeniden çizilmesi idi.¹⁵⁶

SSCB'nin dağılması, Almanya'nın birleşmesi, Çekoslovakya'nın ikiye, Yugoslavya'nın beşe ayrılmasıyla Avrasya bölgesinde yirminin üzerinde yeni devlet kuruldu. Bu gelişmelerden bazıları son derece sakin cereyan ederken, bazıları da yüzbinlerce kişinin ölümüne, yerlerinden yol edilmesine yol açan sıcak çatışmaların gölgesinde yürüdü. Dünya yeni bir bin yıla başlarken, bir yandan iktisadi anlamda sınırların kalkmasını nihai hedef olarak gören küreselleşmeci akımlar, bir yandan etnik ya da dinsel temelli bölünmeye savunan ayrışmacı eylemler, bu ikisinin arasında da bölgesel iktisadi ve/veya siyasal bütünleşmeyi gerçekleştirmeye çalışan bölgeselci yaklaşımlar tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar net bir biçimde bir arada bulunmaya başladı. Bu üç bir birine taban tabana zıt ama eş zamanlı eğilimin yansımaları, dünyanın büyük bölümüne olduğu gibi Türkiye'yi de etkiledi. Konumu itibarıyla, soğuk savaş sonrası yıllarda meydana gelen gelişmelerin etkileri en ciddi biçimde hisseden Türkiye doksan yıllara halen tam anlamıyla sonuca ulaşamadığı bir arayış içinde geçirdi. Bir yandan içeride, topraksal bütünlüğünü parçalayabilecek bir ayrılıkçı harekete karşı mücadele yürütürken, diğer yandan dışarıda biçimlenmeye başlayan yeni oluşumları algılamaya çalıştı. Yakın coğrafyasında yaşananlardan kendi çıkarlarına hizmet edecek

¹⁵⁶ BAL, İdris(ed.), 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, ÇAĞRI, Erhan Türkiye- ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi, Ankara Global Araştırmalar Merkezi(AGAM), Ankara, 2006, s. 138.

sonuçlar çıkarmaya çabalarırken, ABD'nin tek kutuplu dünya modeliyle, AB'nin Avrupa merkezli bütünleşme modeli arasında ikilem yaşadı.¹⁵⁷

4.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye ve Orta Doğu

İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'nin güvenlik politikasının Sovyet tehdidi retoriği ile değerlendirildiği bir dönem olmuş; geleneksel batı bağlantısını bu tehdit algılamasının da etkisi ile geliştirmiştir. Türkiye dolayısıyla savaş sonrası dönemde Orta Doğu'daki çatışmalardan uzak durarak güvenlik politikasını batı ile ittifak ilişkisi çerçevesinde oluşturmuştur. Türkiye'nin bu ilişkiyi bazen aşırı abartılı bir şekilde de değerlendirdiği gözlemlenmiştir. Türkiye bu abartılı değerlendirme sonucunda zaman zaman iç kamuoyunda "Batı'nın Jandarması" suçlamasıyla karşılaşmıştır. Ancak Türkiye'nin henüz batı ile sıkı bir ittifak ilişkisi içerisine girmemiş olduğu 1945-1948 arası dönem, daha bağımsız bir politikası izleyebildiği yıllar olmuştur. Türkiye'nin dış politikasında özellikle 1950'li yıllarda Orta doğu'ya yönelik hareketlenmede bu dönem de bölgede artan Sovyet etkisi ve bunun Türkiye için bir tehdit olarak görülmesi önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasını tek taraflı bir tercih olmaktan ziyade çok yönlü etkiler altında oluşan bir dış politika olarak değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda Türkiye, İsrail'in doğmasına yol açan ve 1948 Kasımında BM Genel Kurulunda gündeme gelen Taksim planına muhalefet etmiş olan Haiti, Liberya, Filipinler, Çin Etiyopya ve Yunanistan ile birlikte en yoğun ABD-Yahudi işbirliğinin baskısı karşısında kalan ülkeler arasında yer aldı. Yahudiler, bu ülkelerin yönetimleri ile doğrudan temasa geçmeleri için kongre üzerinde yoğun bir baskı uyguladılar. Uluslar arası sorunlarda hareket serbestisini henüz kaybetmemiş olan Türkiye Taksim kararı aleyhine oy kullanan devler yanında yerini almıştı. Aslında Türkiye Arap Orta doğusu ile ilişkilerinde 1945- 1947 döneminin genel niteliğine uygun olarak BM'deki Filistin görüşmelerinde Arap Ülkelerini desteklemiş; Arap ülkelerinin Filistin'e bağımsızlık verilmesi yönündeki karar tasarılarının lehinde oy kullanmıştır.¹⁵⁸

Türkiye'nin Batı'nın teşviki ile oluşturulan 1955'teki Bağdat Paketi projesi içinde İngiltere ile birlikte yer alması, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki politika farklılığını daha da derinleştirmiştir. Bu nedenle Bağdat Paketi Menderes hükümeti tarafından her ne kadar Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini artırma düşüncesi ile yapılmış bir girişim ise de sonuçta Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına yol açan bir niteliğe

¹⁵⁷ BAL(ed.), a.g.e, ÇAĞRI, a.g.m., s. 139, s. 141.

¹⁵⁸ BAL,(ed.) ,a.g.e., ARI ,Tayyar, Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler, s. 701.

dönüşmüştür. Çünkü özellikle Mısır'ın etkisi ile diğer Arap ülkeleri ittifaka katılmadığı gibi bu girişi İngiliz emperyalizminin yeni bir oyunu olarak değerlendirerek Türkiye'yi buna araç olmakla suçlamışlardır. Adnan Menderes'de daha sonraki yıllarda bunun hata olduğunu, bu gelişmenin bölgedeki batı karşıtı kampı güçlendirirken Türkiye'nin bölge de daha fazla yalnızlaşmasına yol açtığını itiraf etmiştir. Türkiye 1956 Temmuz'unda başlayan Süveyş krizi sırasında İngiltere-Fransa ve İsrail'in 29-30 Ekim tarihlerinde başka kanal bölgesi olmak üzere Mısır'ı işgale başlamaları üzerine Kasım ayında İsrail ile diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmesine karşılık bu tavrı soruna çözüm bulma sürecinde ABD ile işbirliği içine girmiş olması nedeniyle hiçbir olumlu etki yapmamış ve Türkiye Arap kamuoyunda sadece batının çözüm önerilerine destek veren ve bu konuda onlar ile işbirliği yapan bir ülke olarak algılanmaya devam etmiş ve batının jandarması olarak nitelenmekten kurtulamamıştır. Kriz esnasında Türkiye, Müslüman bir ülke olma dolayısıyla Mısır'ın olma isteğiyle Bağdat Paktı ve NATO gibi askeri bağlar ile bağlı bulunduğu batılı devletlerin çıkarlarını uzlaştırmada güçlük çekmiştir. Diğer taraftan, Süveyş krizi sonrasında bölgede Sovyet etkisinin artması üzerine 1957 Mart'ın da gündeme gelen Eisenhower doktrinine, bölge dışından İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra bölge ülkelerinden ilk olumlu tepki Türkiye ile birlikte Lübnan'dan gelmiş onu Pakistan, Irak ve Yunanistan izlemiştir. Buna karşılık en şiddetli tepki anlaşılacağı üzere bölge ülkelerinden Mısır ve Suriye ile bölge dışından Sovyetler Birliğinden gelmiştir. Bu arada Suriye, 1957 den itibaren Sovyetler Birliği'ne daha fazla dayanmaya başlamış ve bu ülkede ile girdiği askeri ilişki sonunda yoğun şekilde silahlandırılmaya başlanmıştır. Suriye'nin bu durumunu kendi güvenliği için bir tehdit olarak değerlendiren Türkiye ile Suriye arasında 1957 sonuna kadar devam edecek olan ve çatışmaya kadar varabilecek bir sorun yaşanmıştır. Türkiye Suriye'nin Sovyetler ile ilişkilerine gösterdiği aşırı tepki kendisini Suriye ile ve dolayısıyla SSCB ile bir çatışmanın eşiğine kadar getirmiştir. Bu kriz sırasında Arap ülkelerinin anlamsız bir şekilde Türkiye'ye tepki göstermeleri ve Suriye'yi desteklemeleri Türkiye'nin daha sonraki politikalarında ciddi etkiler yapmıştır. Buradan aldığı dersin etkisi ile olsa gerek Türkiye 1 Şubat 1958 de Suriye ve Mısır arasında yapılan bir anlaşma ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyetine ve Bağdat Parkı üyesi Irak'ta 1958 Temmuz'unda General Kasım önderliğinde gerçekleşen darbe sonunda monarşinin devrilmesine ciddi bir tepki göstermemiştir. Bu tarihten itibaren Irak'ında Suriye ve Mısır gibi bağlantısızlık politikasına yöneldiği görülmektedir. Ancak bağlantısızlık adı altında bu ülkeler her geçen gün biraz daha Sovyet denetimine girmiştir. Irak'taki yeni yönetimin, Türkiye ile 1955 Şubat'ında imzalanan anlaşma ile kurulan ve Pakistan, İran ve

İngiltere'nin de üye olduğu Bağdat Paktı'ndan 1959 Mart'ında ayrıldığını açıklamasıyla paktın adı CENTO olarak değiştirilmiş ve merkezi Bağdat'tan Ankara'ya taşınmıştır.¹⁵⁹

4.3. Türkiye'nin Terörle Mücadele Politikaları ve Tsk

Türkiye, sistematik anlamda ilk terör örgütlenmeleri ile 1960'lı yılların sonlarında tanışmaktadır. Bu dönem soğuk savaşın dünyada hakim olduğu ve terörizmin tarihçesinde ikinci evrenin yaşandığı dönemdir. Doğu Blok'unun, komünizmi yayma politikası çerçevesinde, NATO'nun ileri ucunda ve sıcak denizlere geçiş noktasında jeo-stratejik öneme sahip Türkiye, en önemli hedef ülkelerinden biriydi. Bu özel konumu SSCB'nin Türkiye de faal bir çok terör örgütüne yoğun destek sağladığı bilinmektedir. Bunun sonucu Türkiye de 1970'li yıllarda terör örgütlerinin sayısal olarak ve eylem güçlülüğü bakımından oldukça hızlı arttığını görmekteyiz. 1980 yılına gelindiğinde Türkiye, terör örgütlerinin devlet gücünü dahi demoralize ettiği ve halkı korku ve baskı altında tuttuğu bir ülke haline gelmişti. Türkiye terör ve terörizmle tanıştığı bu ilk dönem güvenlik ağırlık politikaların tepkisel olarak uygulandığı ve nedensellik üzerinde çok durulmadığı görülmektedir. Güvenlik endeksli terör politikalarını, sivil inisiyatifi ve buna bağlı ekonomik, kültürel, sosyal ve politik açılımları getiremeyen Türkiye, sadece güvenlik güçlerine endeksli terör ile mücadele alanında politikalar üretmeye çalışmıştır. Hizbullah terör örgütüne karşı geliştirilen güvenlik politikaları, Türkiye'nin terör alanında tecrübe ve birikimlerinin tam olarak uygulamalara yansıtıldığı dönemdir. Türkiye terör ile mücadele alanında 1970'den beri elde ettiği deneyimlerini, Hizbullah terör örgütü ile mücadelede başarılı bir şekilde kullana bilmiştir.¹⁶⁰

1984'ten bu yana etkili bir biçimde devam eden PKK sorununun 2007 yılında daha da artması, terörle mücadelede kesin tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle Dağlıca baskını¹⁶¹ terörle mücadelede daha aktif bir politika izlenmesine sebep olmuştur. Zira, bu baskında PKK tarafından kaçırılan 8 askerin tesliminde gerekli girişimcilere PKK'nın anlaşma imzalatmasını M. Ali Şahin "keşke böyle teslim almasaydık ve böyle bir şey olmasaydı" derken, 8 askerin hayatından çok devletin siyasetini ön plana çıkarmıştır. Öte yandan olası sınır ötesi operasyona karşı dışarıdan gelebilecek tepkilere karşı cevap veren o zamanki ticaretten sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in "mevzu bahis

¹⁵⁹BAL(ed.) ,a.g.e., ARI ,a.g.m., s. 702, s. 704.

¹⁶⁰ BAL(ed.) ,a.g.e., BAL, İhsan- LAÇİNER, Sedat, Küresel Terörle Mücadelede ABD Güvenlik Politikalarının Türkiye'nin İç Güvenliğine Yansımaları, s. 954, s. 956.

¹⁶¹ 7 Ekim 2007'deki bu baskında, 12 Türk askeri şehit edilmişti.

vatan ise gerisi teferruattır” söylemi ile Mehmet Ali Şahin’in söylemlerinde neo-realist (veya realist) vurgu vardır.¹⁶²

1999-2000 yıllarında Hizbullah terör örgütüne karşı gerçekleştirilen operasyonlarda, güvenlik güçlerinin eş güdümü, teknik donanımı, doğru istihbaratı ve hepsinden öte terör örgütü ve teröristlerin profilini tam olarak çıkarabilmesi sonucu terör örgütünün merkezi ve hücrelerine doğrudan ulaşabilmiştir. Türkiye iç güvenlik politikalarını oluşturmada özellikle terör mücadele alanında kırk yıllık bir deneyime sahiptir ve terör ile mücadele de bir Türk modelinden bahsetmek mümkündür. Bu model güvenlik güçlerinin terör ile mücadelede profesyonelleşmesi ve toplumsal projeleri içermektedir. Ancak soğuk savaş döneminde Doğu Blok’undan gelen ideolojik terör saldırılara karşı koyan ve birinci Körfez Savaşında kuzey Irak’ta oluşan otorite boşluğunun etnik ayrılıkçı PKK terör örgütüne sağladığı avantajlar karşısında önemli sorunlar yaşayan Türkiye, 11 Eylül sonrası ABD politikalarından zarara uğramamak çabasıdadır. Türkiye’nin iç güvenlik politikalarının ABD’nin politikalarından çok etkilendiği açıktır. Görüldüğü üzere, Türkiye iç güvenlik politikalarını şekillendirme de sürekli olarak, ABD dış politikasının bedelini ödemek zorunda kalmaktadır. Bu durum ABD’nin güvenlik önceliklerini ve stratejilerini saptarken, özellikle Türkiye’nin ilgi alanındaki coğrafyada, Türkiye’den yararlanmayı sadece kendi çizdiği terör ile mücadele stratejileri, düşman tanımlamaları çerçevesinde değil aynı zamanda bu ortaklıkta Türkiye’nin de birikimlerinden yararlanmayı düşünmesi doğru bir ilişki olacaktır. Bu yaklaşım sadece Türkiye’nin değil aynı zamanda terör ile mücadele de tecrübesiz olan ABD’nin de yararına olacaktır. Küresel terörizm ve kendi yerel sorunları ile karşı karşıya bulunan Türkiye, iç güvenlik politikalarını uluslar arası gelişmelerden bağımsız oluşturamaz. Özellikle terör ile mücadele de uluslar arası işbirliği 11 Eylül saldırılarından sonra, daha da özel bir anlam kazanmıştı. Bu bağlamda küresel çağın terörüne karşı geliştirilecek yeni terör mücadele stratejilerinde Türkiye modelinin de oluşturulacak yeni değerler sistemine ve terör ile mücadelenin ideolojik alt yapısına alınması Türkiye iç güvenliği bakımından önemlidir. Türkiye hiçbir alanda olması dahi güvenlik alanındaki kazanımlarını kendi önceliklerini de dikkate alarak, terör ile mücadelede ortak uzlaşma alanlarının oluşturulması ve küresel halkların desteğini sağlaması bakımından ABD’yi ikna etmeye çalışmak durumundadır. Böylece Türkiye bölgesinde kendi çıkarlarına, ABD’nin çıkarlarına, bölge halkının çıkarlarına ve dünyanın çıkarlarına önemli katkı sağlamış olacaktır.¹⁶³

¹⁶² ÖZTÜRK, Mehmet, Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış, Akademik Bakış Dergisi Sayı:19, Ocak Şubat Mart 2010, s. 9, <http://www.akademikbakis.org/19/13.pdf> (12.06.2011), 18:26.

¹⁶³BAL(ed.) ,a.g.e., BAL, LAÇİNER, a.g.m., s. 956.

SONUÇ

Türkiye Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan köprü bir ülke olarak her daim mevcut statükodaki yerini ön sıralarda alması gereken bir ülke izlenimi çizmektedir. Bu derece önemli bir ülkenin dış politika kadar iç politikada da etkinliğini ve meşruiyeti tam manasıyla sağlaması kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülke “iç politikada” ve “yönetimde” varlığını ne denli hissettirebiliyorsa o denli başarılı ve sorunsuz bir ülke yönetim protatifi olarak dünya sahnesindeki yerini almaya adaydır. Türkiye devletinin var olma süreci, metinde de irdelendiği üzere, çok kolay olmamıştır. Türkiye devleti büyük savaşlar ve güçlü ülkelere karşı verilen mücadeleler sonucu “demokratikleşme sürecine” girmiş bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu denli zorluklardan geçmiş bir ülkenin kendi iç politikasında da bir anda gelişmiş ülke statüsüne ulaşmasını beklemek yanlış olacaktır.

Bilindiği üzere-her ne kadar tartışmalı bir konu olsa da- Türkiye devleti Osmanlı mirası üzerinde kurulmuş bir ülkedir. Osmanlı İmparatorluğu savaşı, dünyanın birçok noktasına hükmetmiş, güçlü bir İmparatorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyle olunca Türkiye Devleti de bu niteliklere sahip olabilirdi. Fakat zamanla sömürge sahibi olmak zorlaşmış ve devletler birbirleri ile savaşmak yerine iş birliği içerisine girme ihtiyacı içerisine girmişlerdir. Bunun günümüzde en etkili olan örneği AB olmuştur. Türkiye devleti de tek başına bir güç olmak yerine var olan sistemdeki en güçlü devlete ki bu AB gibi bir kurumda olabilir, eklenme çabası içerisine girmiştir. Bir ülkenin dış politikada etken bir ülke olabilmesi için iç politikasında da etken ve etkili olması gerekmektedir. Eğer bir ülke iç politikada edilgen bir karakter sergilerse bu dış politikasına aynı oranda edilgenlik şeklinde yansiyacaktır. Fakat Türkiye konumu itibariyle coğrafyasında etken ülke olması gereken bir ülkedir.

Türkiye devleti iç politikasına baktığımızda demokrasi süreci darbelerle ve muhtıralarla kesintiye uğramış bir ülke izlenimi çizmektedir. Bu aslında Osmanlı İmparatorluğu’ndan gelen ordu-devlet anlayışının bir yansıması şeklinde de algılanabilir. Ordu Türkiye’de hep sistem içerisinde en üst sırada yer almak istemiş ve bu durumun olmadığı veya tereddütlü olduğu durumlarda gidişata çeşitli sebeplerle müdahale etmiştir. Bu müdahalelerin en keskinleri 1960 ve 1980 askeri darbeleridir. Bundan ayrı 1971 muhtırası ve 28 Şubat 1997 süreci de yine diğer darbeler kadar gerek yurt içerisinde gerekse yurt dışında ses getirmiş süreçler olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Bu müdahalelerin her ne kadar

demokrasi sürecinin “olağan seyrine” getirilmesi amacıyla yapılmış olduğu belirtilmişse de etkileri hala silinmesi gereken noktalar olarak gündemdeki yerini almıştır ve almaya da devam etmektedir. Günümüze yakınlığı ve etkileri itibarıyla 28 Şubat süreci 1980 darbesiyle karşılaştırmalı bir şekilde anlatılmıştır. Tüm bu müdahaleler sonucu halk tarafından “asker” algısı farklılaşmış, kimi zaman ordunun yanında kimi zaman ise karşısında yer almışlardır.

Ordu her daim devlet içerisinde bütünün bir parçası olarak yani olması gerektiği noktadaki yerini almamış, sistemde kendini bütünün yani devletin tamamı olarak görmüştür. Fakat bu yaklaşım ayrıntılı olarak incelendiği gibi Atatürk’ün ordu-siyaset ilişkisine bakışına aslında aykırı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk her daim orduyu siyasetten arındırmak istemiş ve etki alanlarının farklılığı üzerinde durmuştur. Elbette ki teori ile pratik gerçek hayata yansıtıldığında bunun yapılamamış olduğunu anlatıldığı biçimiyle görmekteyiz.

Türkiye’de ordu yalnızca siyaset üzerinde değil sosyal hayatın farklı alanlarında da etkinliğini göstermektedir. Hukuk bunlar arasında en çarpıcı olanıdır. Askeri mahkemelerin varlığı demokratik toplumların var olma geleneği haline gelmiş olan “eşitlik” kavramına tamamiyle aykırı bir durumdur. Askeri yönetimlere “alışkın” olduğu birçok kişi tarafından beyan edilen Türkiye’de orduya karşı eskiye nazaran bir güven azalmasının olduğunu görmekteyiz. Türkiye devleti, kurulduğu andan itibaren incelendiğinde, halk artık AB’ye entegre olmaya çalışan ve süreç içerisinde dahil olabilmek adına bir çok reform programının altına imza atmış olan güçlü bir devlet mekanizmasının arkasında durmak istemektedir. Yaşanılan her olumsuz durumda ordu acaba gidişata müdahale edecek mi diye düşünmek yerine değişen dünyaya ayak uydurmak ve var olan yeniliklerden payını almak istemektedir. Zaten AB kendi varlık felsefesi olarak çok güçlü ve kalabalık orduya sahip Türkiye gibi bir ülkeyi bünyesine alırken daha zor şartlar öne sürecektir ve açılan müzakere başlıkları da bunu bize göstermektedir. Burada yadsınamayacak bir nokta da var ki Türkiye bu sürece adapte olabilmek adına neler yapmaktadır veya çabası ne ölçüdedir diye sorulduğunda tatminkâr cevaplar almak çok da mümkün gibi gözükmemektedir.

Türkiye devleti, SSCB’nin yıkılıp ABD’nin etkin olmaya başladığı ve söylendiği üzere tek kutba indirilen dünyada güçlü tarafta yer alarak tabir-i caizse ABD’nin yanındaki yerini sağlamlaştırmak ve Orta Doğu’ya model ülke olma konusundaki istekliliğini tüm dünyaya kanıtlama çabası içinde olmuştur. ABD’nin Türkiye üzerindeki etkisi tartışılmaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. ABD Türkiye’nin dış politikası kadar iç politikası üzerinde de “görünmez bir el” gibi varlığını hissettirmektedir. Fakat ABD dahi Türkiye’de

ordunun hükümet üzerindeki etkisinin “bu derece” etkili olması fikrine çok da sıcak bakmamaktadır. Genel olarak ordunun siyaset üzerindeki etkisinin kaldırılması hususunda hükümete yaptığı açıklamalarda da destek vermektedir. Burada ABD orduyu istemiyor demekte yanlış olacaktır. Görüldüğü üzere ABD kendi istekleri yapıldığı müddetçe ordunun da yanında yer alacaktır.

Ordu tarafından durum incelendiğinde karşımıza tamamen farklı bir resim çıkmaktadır. Ordu, Türkiye devletinin var olduğu günden beri kendisini demokrasinin ve barışın garantörü olarak görmüş ve günümüzde de bu şekilde görmektedir. Bu garantörlük hissi onun müdahale etme isteğinin, aslında, meşruiyet dayanağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ordu açısından şu nokta üzerinde durmak yerinde olacaktır. Ordu mevcut koşullar elverişli iken yani düzgün ve fonksiyonel olarak rahat işleyen bir sisteme müdahale etmemiştir. Her müdahale birçok açıdan değerlendirilmiş ve anlık kararlar ile yapılmamıştır. Bunun öncesinde sistemin çıkmaza girmesi ve halkın birçoğunun bu durumdan rahatsız olması yatmaktadır. İçinden çıkılamayacak noktada ordu müdahale etme gereği duymuştur. Burada eleştirilen asıl nokta yapılan müdahale ardından hızlı bir biçimde, tam manasıyla sivilleşmeye geçilememesi ve ordunun etkili olduğu anayasalarla kendi varlığını garanti altına almasıdır. Halen daha 1980 darbesinin izleri tam anlamıyla sistemden silinmiş değildir. Fakat tezimizde de belirtildiği üzere artık askeri darbeler dönemi bitmiştir. Çünkü Türkiye artık kendinin bile sonlandıramayacağı bir demokratikleşme süreci içerisine girmiştir ve bu sürecin önüne geçmek isteyen her kurum siyasetten uzaklaştırılacaktır. Türkiye’de hükümet üzerinde en etkili kurum ordu olduğuna göre o da yapılan değişiklikler ile yapması gereken asıl işe döndürülmeye çalışılmaktadır.

Sayıdığımız tüm bu nüfuz alanlarının dışında tutabileceğimiz farklı bir alan olarak ekonomi karşımıza çıkmaktadır. Ordu anlatıldığı üzere çeşitli kuruluşlar aracılığı ile ekonomi üzerinde de etkin olmaya çalışmaktadır. Tezimizde bu konuyla alakalı 24 Ocak kararları ve OYAK üzerinde durduk. Ordu her alanda olduğu gibi bu alanda da büyük bir nüfuza sahiptir. Siyasi güç olabilme niteliği yanında ekonomik güç olabilme potansiyelini de içerisinde barındırmaktadır, diyebiliriz. Asli görevi devleti içten ve dıştan gelebilecek saldırılara karşı korumak olan bir kurumun ekonomi alanına müdahale etmesi etkinliğinin ne boyutta olduğunun bir başka kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezimizde genel olarak ordunun gerek siyaset gerekse sosyal hayatın farklı alanlarındaki etkinliği üzerinde durduk. Ordunun siyaset üzerindeki etkinliğini ve bu duruma

dış güçlerin ne ölçüde müdahale ettikleri konularını açıklanmaya çalıştık. Ordunun sistem içerisinde bu derece etkili olması doğru değildir elbette ki fakat ordu sistemde hiç yokmuş gibi davranmak da uygun bir tutum değildir. Her kurum kendi asli görevini yapmalıdır. Siyasetçiler ülke siyasetini belirlemek, ülkenin iç ve dış politikası üzerine politika üretmek ve Türkiye'yi dünyada daha güçlü kılmak gayesi içinde olmalıdırlar. Ordu ise bu hedeflerin gerçekleşmesinde silahlı güç olarak hazır bulunması gereken bir kurum olarak sistemde kendine ait olan bölümdeki yerini almalıdır.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.
- AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- AKŞİN, Sina, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2006.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Darbeler ve Gizli Servisler, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2002.
- ARMAOĞLU, Fahir, Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri, Türk- Tarih Kurumu Basımevi 1. Basım , Ankara, 1991.
- Atatürk Sonrası Türkiye İç Politika, (anonim), <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/III11.pdf> (13.04.2011), 12:12.
- AZERLİOĞLU, Yonca-DOĞANER, Yasemin- GÖKGÖZ, Selenga Saime, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam İkinci Cilt (1938- 1950), Remzi Kitabevi Onbirinci Özel Basım, İstanbul, Mart 2011.
- BAL, İdris(ed.), 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ankara Global Araştırmalar Merkezi(AGAM), Ankara, 2006.
- BİLA, Fikret, Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.
- BÖLÜĞİRAY, Nevzat, 28 Şubat Süreci 1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999.
- CEM, İsmail, 12 Mart, Cem Yayınevi, İstanbul,1973.
- ÇAYHAN, Esra-ATEŞOĞLU GÜNEY, Nurşin, Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye, Afa Yayınları Tüses Vakfı, İstanbul,1996.
- DOĞRU, Osman, 27 Mayıs Rejimi, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- EKİNCİ, Necdet, Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.
- ERDOĞRU, Akif, Tarihin İçinden, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- GÜLERİ Ali, Atatürk ve Cumhuriyet, Araştırma Dizisi TÜRKAR(Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu), Ankara, 2007.
- ILICAK Nazlı, 28 Şubat Sürecinde Din, Siyaset ve Laiklik, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- İNSEL, Ahmet, Siyasi Rejim Bunalımının Nedeni Olarak Devlet, Birikim Dergisi, Sayı 95, 1997.

- KABASAKAL, Mehmet, Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960, Tekin Yayınları, İstanbul, 1991.
- KARATEPE, Şükrü, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- KAYALI, Kurtuluş, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul, Eylül 1994.
- KESER, İlhan, Türkiye’de Siyaset ve Devletçilik, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- KİLİ, Suna, Türk Devrim Tarihi, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.
- KOÇAK, Cemil, Türkiye’de Milli Şef Dönemi(1938-1945), Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- KONGAR, Emre, 28 Şubat ve Demokrasi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.
- KONGAR, Emre, Demokrasi ve Vampirler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- KURTCEPHE, İsrail- BEDEN, Aydın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Alp Yayınevi, Ankara, 2007.
- KUZU, Burhan, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri Ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.
- MANİSALI, Erol, Avrupa’nın Askerle Kavgası, Truva Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖNGER, Önder, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD’nin Ortadoğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları, Yüksek lisans Tezi, T.C. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü strateji bilimi anabilim dalı, Gebze, 2005, syf: iv.
- ÖRS, Birsen, Türkiye’de Askeri Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli, Derleme Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÖZDAĞ, Ümit, Demokrat Parti Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve İhtilalın Nedenleri, Boyut Yayınları, Kasım 1997, İstanbul.
- SANDER, Oral, Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980’e Kadar,, İmge Yayınları, Ankara, 1989.
- SANDER, Oral, Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e,a, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 2005.
- ŞEN, Serdar, Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2005.
- TANÖR, Bülent,- BORATAV, Korkut- AKŞİN, Sina, Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995, Cem/Tarih Kitabevi, İstanbul, 1995.
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasal Partiler cilt 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın , Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

ULUBOY, Necdet, Askerin Bilgi Kitabı, Askeri Basımevi, İstanbul, 1945.

ÜNSALDI, Levent, Türkiye’de Asker ve Siyaset, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

YETKİN, Çetin, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika, Ümit Yayıncılık 1. Baskı, Ankara, 1995.

12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, Ankara, (Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği Tarafından Hazırlanmıştır.

MAKALELER

1. AKAY, Hale, Türkiye’de Güvenlik Sektörü: Soru lar, Sorunlar, Çözümler, Tesev Yayınları, Kasım 2009,

2. AKÇA, İsmet, Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak,

3. AKÇA, İsmet, Türkiye’de Askeri- İktisadi Yapı: Durum, Sorunlar, Çözümler, Tesev Yayınları, Haziran 2010,

4. AKGÜN, Seçil Karal, Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir bakış, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,S;43,Bahar 2009,

5. Avrupa Komisyonu 2010 Türkiye İlerleme Raporu, T.C Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği,

6. AZRAK, Ali Ülkü, Türkiye’de İdari Yargının Bağımsızlığı,

7. BAYRAMOĞLU, Ali, Türkiye Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve,

8. BULUT, Sedef, Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. Third Term Democrat Party Government (1957-1960): Political Repression and The Investigation Council, Akademik Bakış, Cilt:2, Sayı:4, Yaz 2009,

9. BULUT, Sedef, 27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2009, Sayı:19,

10. CIRIM, Cengiz, İkinci Dünya Savaşı,
11. DEMİREL, Taner, 2000’li yıllarda Asker ve Siyaset
Kontrollü Değişim ile Statüko Arasında Türk Ordusu, Sayı: 18, Şubat 2010, Seta Analiz,
12. ERDEM, Fazıl Hüsnü- COŞKUN, Vahap, Askeri Yargı ve Askeri Vesayet, Temmuz 2009,
13. EROL, Hikmet, Geçmişten Günümüze ABD’nin Orta Doğu Politikası, 7 Ağustos 2010,
14. ETE, Hatem-KIŞLALI, Mehmet Ali-DEMİREL, Taner- KÖKER, Levent, 2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset , 19 Şubat, 2010 (Seta Panel),
15. FINER Samuel, State and Nation-Building in Europe: The Role of the Military, The Formation of National States in Western Europe, Princeton,,: Princeton University Pres, 1975.
16. FULLER, Graham, Yeni Türkiye Cumhuriyeti, YILDIRIM, Halit (der), Kasım 2008, (takdim),
17. GÜRKAYNAK, Muharrem, İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa’da Savunma ve Güvenlik, (Yayınlanmış Doktora Tezi),
18. KAŞTAN, Yüksel, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri,
19. KESKİN, Arif, Irak’ta “ABD- İran” Savaşı, Stratejik Analiz Dergisi Şubat 2007,
20. KÖSE, Hüseyin, Türkiye’de Geçmişten Günümüze TSK ve Ordu Algılamasının Toplumsal, Kültürel, Siyasal Boyutları, Stratejik Öngörü sayı: 12, 2008, syf:87,
21. KÖSE, Salih, 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Karşılaştırılması,
22. ÖCAL, Beyhan, 12 Eylül’den 28 Şubat’a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi,
23. ÖGEÇ, Melek- KÖŞKEROĞLU, Buket- SHAHSUVAROV, Nariman, 24 Ocak 1980 Kararları,
24. ÖRS, Birsen, Uluslaşma Orduların Değişmez Rolü ve Sivil Kontrol,

25. ÖZHAN, Taha- ENSAROĞLU, Yılmaz- ETE, Hatem, 2010'da Türkiye, SETA Analiz, No. 32, Ocak 2011,
26. ÖZKAN, Selçuk- TEMİZER, Abidin, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık , ss:1-2,
27. ÖZTÜRK, Mehmet, Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış, Akademik Bakış Dergisi Sayı:19, Ocak Şubat Mart 2010,
28. PERRIER Guillaume, Türkiye Analizi, 26 Eylül 2010,
29. SAKİN, Serdar, 6-7 Eylül 1955 Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yaz 2010,
30. SANDIKLI, Atilla, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Neden Değişmeli?, 13 Ocak 2011,
31. SANDIKLI, Atilla, Türkiye'de Sivil- Asker İlişkileri, 23 Aralık 2010,
- 32.TARKAN, Doğan, 27 Mayıs darbesi ve 1974 Karanfil Devrimi İlerici Darbe Olur mu?, Haziran 2009.
33. TOKATLI, Orhan, Kırmızı Plakalar Türkiye'nin Özallı Yılları, Doğan Kitapçılık Birinci Baskı, İstanbul, 1999.
34. TOPRAK, Metin – DEMİR, Osman, Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, syf:1(giriş),
35. TÜRÜN, Faik, 12 Mart 1971 Muhtırası Hakkında,21 Kasım 1990,
36. UZGEL, İlhan, Türk Dış Politikasında Sivilleşme ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği, ss:308-310.
37. YALÇIN, Soner, Demokrat Parti, 4 Mart 2007,
38. YAYMAN, Hüseyin, Hükümet- Asker Geriliminin İç Yüzü, yorum&haber 19 Şubat 2011,
39. YILDIZ, Nuran, Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın,

40. WEISBAND, Edward, İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası I, çev.M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17, s. 32.

LİNKLER

http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/guvenlik%20siyasa%201.pdf (01.01.2011), 13:30.

<http://www.boell-tr.org/downloads/askersiyasetkitap.pdf> (22.02.2011), 12:21.

http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/guvenlik-siyasa-2pdf.pdf (21.02.2011), 12:49.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1142/13384.pdf> (19.05.2011), 12:32.

http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf (19.05.2011), 10:03.

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/ulku_azrak.pdf (13.05.2011), 17:45.

<http://www.boell-tr.org/downloads/askersiyasetkitap.pdf> (02.02.2011), 14:32.

<http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/ucuncu-donem-demokrat-parti-iktidari-1957-1960-siyasi-baskilar-ve-tahkikat-komisyonu-1250881599.pdf> (10.06.2011), 15:15.

http://sablonsdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/19_6.pdf (23.02.2011), 14:24.

http://lidyahacettepe.edu.tr/~b0152659/public_html/2_dunyasavasi.htm (07.05.2011), 14:54.

<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=19890> (14.12.2010), 13:18.

<http://www.setav.org/ups/dosya/6750.pdf> (11.04.2011), 14:01.

<http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-dogu/2696-gecmitem-guenuemueze-abdnin-ortadou-politikas.html> (16.05.2011), 17:45.

<http://www.acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/243/533.pdf> (16.05.2011), 16:07.

<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=14218&q=2000-li-yillarda-asker-ve-siyaset> (05.04.2011) 14:10.

http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/YeniTurkiyeCumhuriyeti_GrahamFuller.pdf
(11.04.2011), 13:25.

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Y%C3%BCksel%20KA%C5%9ETAN/KA%C5%9ETAN,%20Y%C3%9CKSEL.pdf (08.05.2011), 15:43.

<http://www.guneyazerbaycankongresi.com/arifkeskin2.pdf> (16.05.2011), 21:21.

<http://www.stratejikongoru.org/pdf/tskninalgilanmasi.pdf> (01.06.2011), 18:46.

<http://www.setav.org/ups/dosya/44252.pdf> (18.03.2011), 14:26.

<http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/ethos3-beyhan.pdf> (06.03.2011), 14:44.

<http://ipsalamyo.trakya.edu.tr/arsiv/senem/24ocakkararlar.pdf> (23.03.2011), 14:52.

<http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:0DsKn2Xd6sgJ:e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/download/1143/1137+dauid+rapaport+VE+PRETOR YEN%C4%B0ZM&hlm> (16.05.2011), 09:45.

<http://www.setav.org/ups/dosya/59657.pdf> (03.04.2011), 15:01.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi9pdf/ozkanselcuk_temizerabidin.pdf
(09.03.2011), 12:27.

<http://www.akademikbakis.org/19/13.pdf> (12.06.2011), 18:26.

<http://www.idealdusunce.com/index.php/alinti/2720-le-monde-turkiye-muhabiri-guillaume-perrierden-turkiye-analizi> (12.05.2011), 19:31.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi12pdf/sakin_serdar.pdf (04.03.2011), 19:01.

<http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar1/73-atilla-sandikli-tum-yazilari/415-milli-guvenlik-siyaset-belgesi-neden-degismeli> (23.04.2011), 15:32.

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=916:tuerkiyede-sivil-asker-likileri&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147 (13.04.2011), 11:23.

<http://www.sosyalistisci.org/index.php/ariv/44-364-5-haziran-2009/210-27-mays-darbesi-ve-1974-karanfil-devrimi-lerici-darbe-olur-mu> (12.12.2010), 12:10.

<http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/111.pdf> (08.03.2011), 13:22.

http://faikturun.files.wordpress.com/2008/08/12_mart_hakkinda.pdf (01.06.2011), 10:57.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5560.pdf> (15.04.2011), 12:50.

<http://newsgroups.derkeiler.com/pdf/Archive/Soc/soc.culture.turkish/2007-03/msg00049.pdf>
(04.04.2011), 13:53.

<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=66582&q=hukumet-asker-geriliminin-icyuzu> (21.04.2011), 13:43.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5543.pdf> (11.05.2011), 12:00.

ÖZGEÇMİŞ

- Doğum Tarihi:** 13.08.1985
- Uyruğu :** T.C.
- Cinsiyet:** Kadın
- Adres :** Cumhuriyet Mahallesi Atatürk Caddesi İkinci Gözen Sitesi Deniz Apt.
Kat:4 Daire no:7 BARTIN-TÜRKİYE
- E-mail:** seyda.bukrucu@gmail.com
- Eğitim :**
- 2009-
Dalı **Akdeniz Üniversitesi (Antalya)**
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Uluslar arası İlişkiler Ana Bilim
Yüksek Lisans
- 2004 - 2009
yıl) **Akdeniz Üniversitesi (Antalya)**
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Uluslar arası İlişkiler Bölümü(4+1
Bölüm Birincisi
- 2006 – 2009 **Anadolu Üniversitesi (Eskişehir)**
Açık Öğretim – Dış Ticaret(2 yıl)
- 1999 – 2003 **Kozlu Yabancı Dil Ağırlıklı Süper Lise (Zonguldak)**
Lise
- 1996 – 1999 **Alparslan İlköğretim Okulu (Zonguldak)**
Ortaokul
- 1991 – 1996 **Cengiz Topel İlkokulu (Zonguldak)**
İlkokul
- Diller:** İngilizce(İyi Düzeyde)
Fransızca (Temel Düzeyde)
Almanca(Başlangıç Düzeyinde)
- Okul Çalışmaları:** 11 Eylül sonrası Caydırıcılık_Politikası ve ABD
Tacikistan
Türkiye’de Ordu- Siyaset ilişkisi
Avrupa Birliği ve Türkiye
Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye
- Aldığı Kurslar:**
- 2004 **Alman Kültür Derneği**
Fransızca Kursu (2 kur)

Katıldığı Programlar:

- 26.11.2005 **Akdeniz Üniversitesi Ekonomi Kulübü**
Beden Dili ve Duygusal Zeka (Coşkun Savcı, CSA Holding Direktörü;
Eylem Yılmaz, CSA Holding Uzmanı)
- 04.03.2006 **Akdeniz Üniversitesi Ekonomi Kulübü**
Satış Teknikleri Eğitimi (Ayşe Kartal)
- 16.10.2006 **Akdeniz Üniversitesi Girişimcilik ve Karier Kulübü**
Takım Çalışması (Prof. Dr. Fulya Sarvan)
- Kasım 2006-
Nisan 2007 **Antalya Rotary Kulübü, Akdeniz Üniversitesi FEAS**
İş Hayatına Hazırlık
- Kendini Keşfet
  - Girişimcilik
  - Motivasyon
  - Çatışma Çözümü
  - Yazarak İletişim
  - İş Görüşmesine Hazırlık
  - Takım Çalışması
  - Liderlik
  - İletişim
  - İş Hayatında Davranış